ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE
ANAHTAR KAVRAMLAR
SERİSİ: I

STRATEJİ
JEOSTRATEJİ
JEOPOLİTİK

Bilal KARABULUT

"Jeostrateji ve Jeopolitiğin Ülke Dış Politikalarındaki Yeri ve Türkiye"

PLATİN

Bilal KARABULUT

ANAHTAR KAVRAMLAR SERİSİ - 1

STRATEJİ - JEOSTRATEJİ - JEOPOLİTİK

Ankara - 2005

PLATİN

Anahtar Kavramlar Serisi - 1
Strateji - Jeostrateji - Jeopolitik

Eserin her hakkı anlaşmalı olarak Platin Yayınları'na aittir.
İzinsiz yayınlanamaz, hiç bir şekilde kopya edilemez.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Nejla Güler

ISBN
975-8163-73-6

•

BİRİNCİ BASKI
Ekim 2005

•

KAPAK
REPRO KARİZMA

•

SAYFA DÜZENİ
Hakan Ellidokuzoğlu

•

BASKI VE CİLT
BRC Matbaası

GENEL DAĞITIM
BARIŞ KİTAP LTD. ŞTİ.
Zafer Çarşısı No: 10-11 Yenişehir / ANKARA
Tel: 0 312. 435 29 69 - Faks: 0 312. 434 33 36

ÖNSÖZ

'Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar' serisinin ilk kitabı olan bu çalışma ağırlıklı olarak *strateji, jeostrateji ve jeopolitik* kavramlarının analizini içermektedir. Bu kavramların yanı sıra; reelpolitik, taktik, milli strateji, siyasi coğrafya, irredentizm, büyük oyun v.b. konuya ilişkin kavramlara da yeri geldikçe değinilmektedir.

Strateji, jeostrateji ve jeopolitik kavramları yazılı ve görsel basında sıklıkla karşılaştığımız; siyasetçilerden akademisyenlere, askerlerden iş adamlarına kadar hemen her kesim tarafından sıklıkla kullanılan kavramlardır. Bu kavramların ne anlama geldiği ve birbirleri ile benzerlikleri veya farklılıklarının ne olduğu tam olarak idrak edilemediği için ülkemizde bu konuda yaygın bir kavram kargaşası yaşanmaktadır. Bu konuda çalışma yapmak istememin temel nedeni, benim de bu kavramları ne olduklarını tam anlamıyla bilmeden kullanmam ve yaşanan kavram kargaşasına bir nevi katkıda bulunmam dolayısıyla duyduğum rahatsızlıktı. Bu nedenle, yüksek lisans çalışmamdan yararlanarak yapmış olduğum bu çalışmanın ilk bölümünde ağırlıklı olarak konunun kavramsal bir çerçevesi çizilmeye çalışılmaktadır. Günümüzde de muğlaklığını koruyan strateji, jeostrateji ve jeopolitiğin ne olduğu birkaç cümle ile açıklanamayacağı için çalışmanın bu bölümünde kavramların etimolojik temeli ortaya konduktan sonra kavramlar hakkındaki farklı tanımlamalara yer verilmektedir. Ayrıca, siyasi coğrafya ve jeopolitiğin farklılıkları ortaya konduktan sonra jeopolitik teorilere geniş bir yer verilmektedir.

Genel olarak coğrafi faktörlerin, özel olarak ülkelerin içinde bulundukları jeostratejik ve jeopolitik ortamların ülke dış politikalarındaki en belirleyici unsurlarından biri olduğunu düşünmem bu konuda çalışma yapmak istememin diğer bir nedenidir. Çalışmanın ikinci bölümünde; coğrafi faktörlerin ülke dış politikalarındaki yeri kavramsal açıdan irdelenmekte, konunun somutlaştırılması bağlamında iki örnek ülkenin dış politikalarında jeostrateji ve jeopolitiğin yeri (jeopo-

litik teorilerin uygulamaya ne şekilde kılavuzluk ettiğini ortaya koyması açısından da) ele alınmaktadır.

Ülke dış politikaları açısından son derece belirleyici olan bu faktörlerin ülkemizde yeterince idrak edilmediğini düşünmem ve ülkemizde bu konuda sınırlı sayıda çalışma yapılmış olması beni bu konuda çalışma yapmaya teşvik eden diğer bir nedendir. Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye'nin fiziki coğrafya bakımından konumu ortaya konduktan sonra jeostratejik ve jeopolitik konumu irdelenmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde dünyada köklü değişimler yaşanmıştır. Yaşanan değişimler ülkelerin jeostratejik ve jeopolitik konumunda da kaymalar meydana getirmiştir. Bu değişimlerden doğal olarak ülkemizde etkilenmiştir. Bu nedenle, çalışmanın bu bölümünde jeostratejik ve jeopolitik konumumuzun Soğuk Savaş sonrası dönemde geçirdiği değişim süreci genel hatlarıyla incelenmekte ve ülkemizin jeopolitik teoriler içindeki yeri ele alınmaktadır. Nihai aşamada ise Türkiye için jeopolitik bir açılım olabilecek olan Türk Birliği fikri irdelenmektedir.

Bana huzurlu bir hayat sunan ve böylesi çalışmalar yapmamın önünü açan sevgili aileme ve eşime minnettarım. Akademik hayatımda desteğini hep yanımda hissettiğim ve her anlamda yetişmemde büyük katkısı olan Sevgili Hocam Prof. Dr. Haydar Çakmak'a, tüm değerli hocalarıma ve sevgili asistan arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunmayı bir borç biliyorum. Çalışmamın akademik literatüre bir damlacık da olsa katkısı olması dileğiyle...

Kitap Hakkındaki Görüşleriniz İçin: **bilal_karabulut@hotmail.com**

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ iii
İÇİNDEKİLER v
KISALTMALAR CETVELİ vii
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
STRATEJİ, JEOSTRATEJİ ve JEOPOLİTİK

A. STRATEJİ 5
1. Stratejinin Tanımı 5
2. Stratejinin Tarihsel Gelişimi 6
B. JEOSTRATEJİ 21
1. Jeostratejinin Tanımı 21
2. Jeostratejinin Kapsamı 23
3. Jeostratejinin Unsurları 23
C. JEOPOLİTİK 24
1. Jeopolitiğin Tanımı 27
2. Jeopolitiğin Unsurları 32
3. Siyasi Coğrafya ve Jeopolitik Arasındaki Farklılıklar 33
4. Jeopolitiğin Tarihsel Gelişimi 37
5. Jeopolitik Teoriler 46
a. Soğuk Savaş Öncesi ve Soğuk Savaş Dönemi Jeopolitik Teoriler 46
I. Alfred Thayer Mahan (1840-1914) ve Deniz Hakimiyeti Teorisi 48
i. Mahan'ın Çalışmasından Hareketle 53
II. Sir Halford Mackinder (1861-1947) ve Kara Hakimiyeti Teorisi 54
III. Alexander P. De Seversky (1894-1974) ve Hava Hakimiyeti Teorisi 59

IV. Saul Bernard Cohen (1928-...) ve Kuşatma Teorisi....61
b. Soğuk Savaş Sonrası Jeopolitik Teoriler....64
I. Francis Fukuyama ve Tarihin Sonu Teorisi....69
II. Samuel Huntington ve Medeniyetler Çatışması Teorisi....71
III. Barry Buzan/Gerald Segal ve Medeniyetler Bütünleşmesi Teorisi....75
IV. Zbigniew Brzezinski ve Büyük Satranç Tahtası Teorisi....76
V. Robert Chase/Emily Hill/Paul Kennedy ve Eksen/Mihver Devletler Teorisi....81
VI. Eleştirel Jeopolitik ve Söylem Analizi....83
VII.Topraksızlaşma Teorisi....89
VIII. Barış Bölgeleri/Karmaşa Bölgeleri Modeli....92
IX. Büyük Orta Doğu Projesi....93
c. Türk Yazarların Jeopolitik Teorileri....97
I. Ramazan Özey ve Merkezi Türk Hakimiyet Teorisi....99
II. Suat İlhan ve Güç Merkezleri Görüşü....101

İKİNCİ BÖLÜM
JEOSTRATEJİ ve JEOPOLİTİĞİN ÜLKE DIŞ POLİTİKALARINDAKİ YERİ

A. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE COĞRAFİ BAĞLAM....103
1. Çevresel Faktörlerin Ülke Dış Politikalarındaki Yeri....116
a. Dış Politika Çevresinin Öğeleri....124
B. ÖRNEK ÜLKELERİN DIŞ POLİTİKALARINDA JEOSTRATEJİ VE JEOPOLİTİĞİN YERİ....125
1. Amerikan Dış Politikası'nda Jeostrateji ve Jeopolitiğin Yeri (Spykman'den Kennan'a Çevreleme Politikası ve Soğuk Savaş Örneği)....125

2. Alman Dış Politikası'nda Jeostrateji ve Jeopolitiğin Yeri (Haushofer, Hitler ve İkinci Dünya Savaşı Örneği).....134

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NDA JEOSTRATEJİ ve JEOPOLİTİĞİN YERİ

A. FİZİKİ COĞRAFYA BAKIMINDAN TÜRKİYE'NİN KONUMU.....145
B. JEOSTRATEJİK ve JEOPOLİTİK AÇIDAN TÜRKİYE.....147
C. TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK TEORİLER İÇİNDEKİ YERİ.....155
D. TÜRKİYE İÇİN JEOPOLİTİK BİR AÇILIM ÖNERİSİ – "TÜRK DÜNYASI".....162
1- Türk Dünyası'na Genel Bir Bakış.....162
2- Türk Birliği'nin Gerçekleştirilebilme Olasılığı Üzerine.....165

SONUÇ.....169
EKLER.....179
Ek-1.....180
Ek-2.....181
Ek-3.....182
Ek-4.....183
Ek-5.....184
Ek-6.....185
Ek-7.....186
Ek-8.....187
Ek-9.....188
KAYNAKÇA.....189
DİZİN.....203

KISALTMALAR

a. g. e. : Adı Geçen Eser
a. g. m. : Adı Geçen Makale
A.Ü. : Ankara Üniversitesi
A.Ü.S.B.F. : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AB : Avrupa Birliği
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
ASAM : Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
AT : Avrupa Topluluğu
bkz. : Bakınız
CENTO : Central Treaty Organization (Merkezi Antlaşma Örgütü)
Çev. : Çeviren
Der. : Derleyen
Ed. : Editör
GSMH : Gayri Safi Milli Hasıla
IMF : International Money Fund (Uluslararası Para Fonu)
İ.Ö. : İsa'dan Önce
İ.S. : İsa'dan Sonra
İ.Ü. : İstanbul Üniversitesi
İ.Ü.S.B.E. : İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
km. : Kilometre
Ltd. : Limited
m. : Metre
NATO : Nort Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
p. : Page
s. : Sayfa
S.B.E. : Sosyal Bilimler Enstitüsü
SEATO : South East Asia Treaty Organization (Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü)
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.T.K. : Türk Tarih Kurumu
USA : United States of America
v.b. : Ve Bu Gibi
v.s. : Ve Sair
Vol. : Volume

GİRİŞ

Strateji, jeostrateji ve jeopolitik kavramları ne anlama gelmektedir ve aralarında nasıl bir etkileşim vardır? Jeopolitik teoriler ülke dış politikalarını gerçekten de etkilemekte midir? Jeostrateji ve jeopolitiğin genel olarak ülke dış politikalarındaki özelde de Türk Dış Politikası'ndaki yeri nedir? Bu ve benzeri sorunsalların yarattığı tecessüs neticesinde yapılan bu çalışmada, soruların cevabını bulmak amacıyla konunun kavramsal bir çerçevesi çizilecek ve bu çerçevenin içi somut örneklerle doldurulmaya çalışılacaktır.

Strateji, jeostrateji ve jeopolitik kavramlarının tanımları kesin bir şekilde yapılamasa da en önemli özelliklerinin geleceğe ilişkin projeksiyonlar sunabilmeleri olduğu söylenebilir. Bu kavramlar "statik" olguların incelenmesinden öte uygulamaya kılavuzluk etme iddiasındaki kavramlardır.

Strateji kavramını günümüz konjonktüründe genel kabul gören anlamıyla yani "Büyük Strateji" olarak kabullenebilir ve jeostrateji ve jeopolitiği de bu kavramın önemli saç ayakları olarak düşünebiliriz. Çünkü; *Büyük Strateji=Milli Strateji/Milli Hedef/Milli İdeal*'dir. Diğer bir deyişle, Büyük Strateji; jeopolitik, jeostratejik, ekonomik, demografik v.b. etkenlerin bileşkesidir ve bu bileşenlerin analizleri sonucu yönlendirilen uzun vadeli ve topyekun milli stratejidir. Bu nedenle, strateji kavramı yalnızca silahlı kuvvetlerin kullanımına yönelik askeri bir bakış açısına hapsedilmemeli ve yukarıda ifade edilen anlamıyla yani Büyük Strateji olarak algılanmalıdır.

Strateji ve jeopolitik kavramları arasındaki bağı coğrafya sağlar. Dış politika analizlerinde ve karar alma sürecinde en vazgeçilmez unsurları tarihsel süreçlerin ve mekansal değişimlerin/sürekliliklerin oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu çalışmada cevabı bulunmaya çalışılan asıl problematik, uluslararası ilişkiler bağlamında coğrafyanın etkisinin olup olmaması değil, bu etkinin ne ölçüde olduğudur. Bu bağlamda asıl sorulması gereken sorular: Coğrafyanın uluslararası ilişkiler alanındaki yeri nedir? Coğrafya kaçınılmaz bir yazgımıdır, yoksa değiştirilebilecek bir olgumudur? v.b. sorulardır.

Nasıl ki insanoğlu fiziksel yapısının gereklerine göre hareket etmek zorundaysa, ülkelerde coğrafi şartlarının gereklerine göre hareket etmek zorundadır. Örneğin; çelimsiz ve kısa boylu birinin boksör olmak istediğini düşünelim. Bu istek, fiziksel yapısına aykırı gibi gözükmektedir. Fakat, disiplinli bir çalışma sonucu bunu başarabilir. Yine aynı kişinin basketbolcü olmak istediğini düşünelim. Bu isteğin gerçekleşmesi ise gerçekten imkansızdır. Çünkü, kaslarını geliştirerek daha güçlü biri olmak elinde iken 20-30 cm. uzaması imkansızdır. Ülkelerin de yukarıdaki kişi gibi değiştirebilecekleri veya değiştiremeyecekleri fiziksel koşulları vardır. Bu koşulların farkında olmak rasyonel bir dış politika tespiti için olmazsa olmaz bir koşuldur.

Olaya farklı bir bakış getirmesi için başka bir örnek verebiliriz; İri yapılı, Allah vergisi güce sahip olan biri çelimsiz birinden dayak yiyebilir. Bunun sebepleri farklı olabilir; örneğin bu kişi geçmişinin gölgesindeki korku duvarlarını aşamamış olabilir (bunun uluslararası ilişkilerdeki tezahürü "tarihsel korkulardır") veya karşı taraf çelimsiz olsa da çok güçlü arkadaşlara sahip olabilir (bunun uluslararası ilişkilerdeki tezahürü "güçlü müttefiklerdir") veya bu kişi yıllardır çok güçlü biriyle arkadaşlık etmiş ve hep ondan dayak yiyebileceği korkusu ile yaşamış ve o arkadaşı ortadan kaybolsa bile o psikolojiden kurtulama-

mış olabilir (Türkiye-SSCB örneği) veya karşı taraf fiziksel dezavantajlarına karşın aklını kullanarak bu kişiyi alt etmiş olabilir (bunun uluslararası ilişkilerdeki tezahürü ise "eğitimli bir nüfus" ve "teknoloji"dir.) Son olarak ve en tehlikelisi o kişi "gücünün farkında" olmayabilir. Uluslararası ilişkilerde coğrafi çalışmalar işte bu farkındalığı sağlamak için önemlidir. Coğrafi bilgi, bir ülkenin imkanlarının ve olanaksızlıklarının habercisidir.

Buradan, coğrafi gücünün farkına varan bir ülkenin diğer ülkelerin güçlerini yalnızca coğrafi şartlarına göre değerlendirmesi gerektiği anlamı çıkarılmamalıdır. Çünkü, coğrafi şartlarının çok ötesinde bir ulusal güce sahip olan ülkeler olabileceği gibi coğrafi şartları çok uygun olmasına karşın bu gücün gereklerini yerine getiremeyen ülkeler de vardır. Coğrafi bilgi kıyaslama yapma imkanı verir ve coğrafi avantajlardan ne ölçüde yararlanıldığı konusunda yol gösterici olur.

Coğrafi bilginin bilimsel bir şekilde yorumlanması ve ülke dış politikalarında kullanılması ise jeopolitik ile olur. Geniş kullanımına rağmen çelişkili bir kavram olan jeopolitik, tarihsel süreç içerisinde bazen bilimsel bir zeminde bazen de politik kaygılar ve beklentiler eşliğinde şekillenmiştir. Siyasi coğrafyacılar, coğrafyanın uluslararası ilişkilerdeki yerini yalnızca tasviri olarak ele alırken jeopolitikçiler geleceğe ait hükümler çıkarmak çabası içerisinde olmuşlardır. Bu çabalar, hegemonluk iddiasındaki ülkelere dünya hakimiyeti giden yolda kılavuzluk etmesi amacıyla tasarlanmış jeopolitik teorilerin ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Jeopolitik teorilerin bazıları büyük yankı uyandırmış ve kimi ülkeler için vazgeçilmez milli stratejiler haline dönüşmüştür. Haushofer'in Alman, Spykman'in Amerikan Dış Politikası'ndaki yeri buna örnektir.

Jeopolitik, nasıl ki Yüksek/Büyük Strateji'nin önemli bir bileşeni ise jeostrateji de jeopolitiğin dolayısıyla Yüksek/Büyük Strateji'nin önemli bir bileşenidir. Jeostrateji kavramı, sadece savaş zamanı göz önünde bulundurulması gereken bir kavram olarak algılanmamalıdır. Çünkü, jeostrateji; gelecekte ülkelerin ulusal güvenliğini tehdit edebilecek girişimleri şimdiden önleyebilmeyi ve olası bir savaş durumunda avantaj sağlayacak önlemlerin alınmasını da içerir. Yani, jeostratejik tahliller ülkelerin ulusal güvenlikleri açısından "erken uyarı sistemi" olarak düşünebilir.

Görüleceği gibi strateji, jeostrateji ve jeopolitik kavramları eğer doğru yorumlanabilirlerse ülkelerin mevcut durumlarını analiz edebilmesi ve geleceğe ilişkin projeler geliştirebilmesi için son derece önemlidir. Özellikle, Türkiye gibi jeostratejik ve jeopolitik konumunun yol açtığı sorunlarla uğraşan bir ülke jeopolitik çalışmalarına gereken önemi vermek zorundadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin fiziki konumundan jeostratejik ve jeopolitik konumuna, Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanılan jeostratejik ve jeopolitik değişimlerden Türkiye'nin jeopolitik teoriler içindeki yerine kadar birçok konu derinlemesine analiz edilmeli ve dış politika tespitinde bu bilgilerden yararlanılmalıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM
STRATEJİ, JEOSTRATEJİ VE JEOPOLİTİK

A. STRATEJİ

1. Stratejinin Tanımı

Strateji sözcüğünün kökeni, etimolojik açıdan ele alındığında, eski Yunanca'da "Generallik Sanatı" anlamına gelen "strategus" sözcüğüne bağlanmaktadır.[1] Ayrıca, Yunanca'da "strata" ordu, "ago" kullanma, "stratos ago" orduyu kullanma anlamlarına gelmektedir.[2] Askeri niteliğini zamanla yitiren strategusluk makamı, İ.Ö. 3. yüzyılda Mısır'da bir sivil valilik olarak yeniden ortaya çıktı ve Roma yönetimi altında İ.S. 4. yüzyıla değin varlığını korudu.[3]

Strateji kavramına atfedilen anlamlar incelendiği zaman, kavramın tarihsel süreç içerisinde anlam/kapsam değişimi ve/veya genişlemesi yaşadığı görülecektir. Bu değişim, tarihsel süreç içerisinde dünyanın ekonomik, siyasal, sosyal ve teknolojik ilerlemeler sonucu yaşamış olduğu dönüşümün doğal bir sonucudur. Kavramın teorik ve pratik açıdan algılanma alanı ilkin askeri alanda olmuştur. Askeri literatürdeki klasik anla-

---

[1] MÜTERCİMLER, Erol, **21. Yüzyıl ve Türkiye**, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.25.

[2] TAĞMA, Korkmaz, **Yeniden Yapılanma Kuralları (Jeopolitik, İstihbarat ve Strateji -JİS- İlim, Kural ve Becerisi)**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2001, s.173.

[3] **Ana Brittanica Genel Kültür Ansiklopedisi Cilt: 28**, s.337.

mıyla strateji; "Bir savaşın[4] kazanılması için savaş sırasındaki askeri harekatın dayandığı esaslar"[5] olarak anlaşılmaktadır. Diğer bir tanıma göre strateji; "Bir savaşta siyasi iktidarın belirlediği amaca varmak için askeri kuvvetleri kullanma sanatı"[6] anlamına gelmektedir. Günümüzde ise strateji kavramının hemen her alana uygulanabilir bir kavram haline geldiği görülmektedir. Bu anlamda strateji kavramı 'metodoloji' kavramıyla eş anlamlı olarak kabul edilebilir ve temel yönetim ve uygulanacak yollar olarak tanımlanabilir.[7] John I. Alger bu genel tanımı biraz daha açmıştır. Alger'e göre strateji; 'Bir ittifakın, devletin, politik grubun veya askeri liderin rakibi karşısında kazanım elde etmek adına, çeşitlilik arz eden kaynakları rasyonel bir şekilde koordine ederek, hedefe ulaşmak amacıyla uyguladığı planlar bütünü.' olarak tanımlanabilir.[8]

2. Stratejinin Tarihsel Gelişimi

Modern stratejinin tarihsel süreç içerisinde yaşamış olduğu dönüşümü incelemeye, hem temel oluşturması hem de çoğu akademisyen tarafından ilk stratejist olarak kabul edilmesi ba-

---

[4] Savaş, en basit tanımıyla belli amaçların elde edilmesi için tarafların birbirleri üzerine güç ve şiddet kullanmaları halidir. Taraflar bir devlet veya devletler topluluğu olabileceği gibi, farklı niteliklerde örgütlü gruplar da olabilir. İşin özü, bir iradenin diğer tarafın iradesine hakim kılınabilmesi veya böyle bir girişimin önlenebilmesidir. AKAD, Mehmet Tanju, **Stratejik, Taktik, Teknolojik ve Jeopolitik Yönleriyle 20. Yüzyıl Savaşları**, Cilt:1, Kastaş Yayınları, İstanbul, Ağustos-1992, s.21.

[5] SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul, 1996, s.402.

[6] **Meydan Larousse Cilt: 11**, s.566.

[7] GİRGİN, Kemal, **Politika Sözlüğü**, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1982, s.491.

[8] GRAY, Colin S., "On Strategic Performance", **Joint Force Quarterly**, Winter 1995-96, s.31.

kımından, ünlü Çinli düşünür Sun-Tzu'nun strateji kavramı hakkındaki düşüncelerine yer verilerek başlanılabilir. Her ne kadar strateji kavramının ilk olarak askeri literatürdeki anlamıyla kullanıldığını belirtsek de, Sun-Tzu, kavramı yalnızca askeri alandaki anlamıyla değil geniş bir perspektifte ele almıştır. Sun-Tzu'ya göre; "Savaşmaksızm başkalarının ordularını alt etmek, hünerlerin en iyisidir."[9] Bu sözden anlaşılacağı üzere Sun-Tzu diplomasi gibi silahsız araçları silahlı savaşlardan üstün tutmakta ve stratejinin ilkin bu platformda ortaya konması gerektiğini belirtmektedir. Yine, Sun-Tzu'ya göre; "Girdiği her savaşı kazananlar aslında usta değildirler. Başka orduları savaşmadan çaresiz bırakanlar, işte onlar en iyisidir."[10] Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere, Sun-Tzu stratejiyi geniş bir anlamda yorumlamış ve bu nedenle "Savaş Sanatı (The Art of War)" adlı eseri günümüze değin değerini koruyabilmiştir.[11]

Mao Tse-tung, 1930'lar ve 1940'lı yıllar boyunca devam eden Çin'deki iç savaşı anlattığı askeri yazılarında Sun-Tzu'dan derin bir şekilde etkilendiğini ortaya koymuştur. Yine İkinci Dünya Savaşı öncesinde Japonya'da, Savaş Sanatı'nın 100'e yakın farklı versiyonu yayınlanmıştır. Son olarak Vietnam Savaşı'nda Vietnamlı komutanlarının Sun-Tzu'nun fikirleri doğrultusunda stratejiler geliştirdiği söylenebilir.[12] Örnekler bun-

---

[9] SUN-TZU, **Savaş Sanatı**, Çev. Sibel ÖZBUDUN ve Zeynep ATAMAN, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1992, s.12.

[10] SUN-TZU, **a.g.e.**, s.84.

[11] Örneğin, 20. yüzyılın en önemli stratejistlerinden biri olarak kabul edilen Liddell Hart stratejiyi "Dolaylı Tutum" olarak nitelemektedir. Liddell Hart'ın Sun-Tzu'dan ne kadar ilham aldığı yoruma açık olmakla beraber Sun-Tzu'nun yukarıdaki sözlerinin de benzer bir mantıksal çözümlemeyi ve bakış açısını yansıttığı ortadadır.

[12] MCCREADY, Douglas M., "Learning From Sun Tzu", **Military Review**, May/June 2003, Volume:83, Issue:3, s.85.

larla sınırlandırılmıştır, fakat Sun-Tzu'nun fikirlerinden uygulamada nasıl yararlanıldığı konusunda sayısız örnek verilebilir.[13]

İ.Ö. 500 yılında yazılmış olan "Savaş Sanatı" adlı eserden sonra strateji hakkında günümüze kadar aktarılan en eski yazılı eser, bundan yaklaşık 2050 yıl önce İ.Ö. 51 yılında, Romalı büyük devlet adamı ve önemli komutan Gaius Jullius Cesar'ın yazmış olduğu 240 sayfalık "Gallia Savaşı" adlı kitaptır.[14]

Strateji konusundaki modern düşünce ağırlıklı olarak 19. yüzyıl stratejistleri Baron De Jomini ve Carl Von Clausewitz'in çalışmaları üzerine inşa edilmiştir.[15] Jomini'nin en büyük teorik eseri 1838 yılında iki cilt halinde çıkan "Precis de L'art de la Querre"dir.[16] Jomini'nin strateji kavramına ilişkin düşünceleri şu şekilde özetlenebilir; Jomini'ye göre savaşta zekanın rolü sınırlıdır. Askerlerin eğitimi ve disiplin büyük ölçüde zekaya dayanmadığı gibi, sadece doğru düşünmekte muharebe kazanmak için yeterli değildir. Cesaret ve inisiyatif gibi diğer nitelikler zekadan daha önemlidir. Fakat, zekanın egemen olduğu bir alan vardır, o da stratejidir. Strateji alanında insan zekasının anlayabileceği ve formül haline getirebileceği daima geçerli genel kurallar ve prensipler vardır. Askeri bilimin esas

---

[13] Sun-Tzu hakkında daha geniş bilgi için bkz. http://www.sonshi.com/ http://www.kimsoft.com/polwar.htm

[14] MÜTERCİMLER, Erol, **a.g.e.**, s.26.

[15] GARTNER, Scott Sigmund, **Strategic Assessment in War**, Yale University Press, USA, 1997, s.16.

[16] EARLE, Edward Mead, **Modern Stratejinin Yaratıcıları**, Çev. Demirhan ERDEM, Çiğdem ERDEM ve Gülçin ÜLGEZEN, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s.76.

sorunu bu genel prensipleri yerleştirmektir.[17] Jomini savaşı beş temel prensibe dayandırmaktadır. Bunlar;[18]

1- Strateji
2- Yer (Kara) Taktikleri
3- Lojistik
4- Farklı Ordulaın Taktikleri
5- Mühendislik Sanatı

Jomini'ye göre stratejinin ortaya koyması gereken temel problematik "nerede ve kiminle" savaşılacağıdır ve bu nedenle savaşı haritalara göre yapılması gereken bir sanat olarak görmektedir.[19]

Modern Stratejinin kurucularından biri ve hatta en önemlisi olarak kabul edilen Carl Von Clausewitz ise "Savaş Üzerine (On War)" adlı başyapıtıyla strateji kavramının gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Savaş Üzerine, sekiz kitap halindedir. Strateji kavramı, ikinci kitabın ikinci bölümünde şöyle tanımlanmıştır; "Strateji, muharebenin savaşın amaçlarına hizmet edecek şekilde kullanılmasıdır."[20] Clausewitz'e göre, strateji askeri harekatlar ile politik hedefleri birbirine bağlamaktadır.[21] İçinde yaşamış olduğu çağın olaylarından ve düşünürlerinden derin bir biçimde etkilendiği için Clausewitz'in strateji hakkındaki mantıksal çözümleri o çağın gelişmelerine göz atarak daha

---

[17] EARLE, Edward Mead, **a.g.e.**, s.77.

[18] GARTNER, Scott Sigmund, **a.g.e.**, s.16.

[19] GARTNER, Scott Sigmund, **a.g.e.**, s.16

[20] CLAUSEWITZ, Carl Von, **Savaş Üzerine**, Çev. Şiar YALÇIN, Spartaküs Yayınları, İstanbul, Ekim-1997, s.183.

[21] GARTNER, Scott Sigmund, **a.g.e.**, s.16.

iyi kavranabilir. Clausewitz, Avrupa'nın büyük değişikliklere ve çalkantılara sahne olduğu bir dönemde yaşamıştır. Bir Prusyalı aristokrat olarak, Westphalia Barışı (1648) ile kurulan Avrupa düzeninin değerleri ile yetişmiş; fakat Fransız İhtilali'nin "Eski Düzeni" nasıl köklerinden sarstığını da yakından izleme, hatta yaşama fırsatı bulmuştur. İhtilal ile Avrupa sisteminin gayri mütecanis bir nitelik kazanması, eski dönemin sınırlı manevra savaşlarının yerini büyük ordularla yürütülen halk savaşlarına bırakması ve Napolyon'un strateji anlayışına getirdiği değişiklikler, Clausewitz'in düşüncesinde derin izler bırakmıştır. Hemen hemen aynı yıllarda, felsefe alanında da önemli gelişmeler oluyordu. Fransız İhtilali'nin başlamasından sekiz yıl önce, 1781'de Kant, *Salt Aklın Eleştirisi*'ni yayınlayarak Aydınlanma Felsefesi'ne "Copernicus'vari devrim" olarak adlandırdığı yeniliği getirmişti. Aydınlanma Felsefesi'ne göre, basit bir deyişle, Tanrı bir yandan evrene, öbür yandan da insan ruhuna *matematik-mekanik* ilkeler yerleştirmiştir. Tanrı, kendi kurduğu bu ussal *(rationel)* düzenin dışına çıkmaksızın, evreni ussal kanunlarla yönetir. Bunun sonucu olarak, düşünce kendini dış dünyaya göre, nesnelere göre ayarlar. Dolayısıyla, "us" (*ratio*) "irade"den önce gelir. İşte Kant, bu akıl yürütmeyi tersine çevirerek, düşünmenin kendini nesnelere göre ayarlamadığını; nesnelerin *form*'larının insan düşüncesi tarafından belirlendiğini ileri sürmüştür.[22]

Clausewitz, Kant'ın felsefede gerçekleştirdiği bu gelişmeyi askeri düşünce alanına aktarmıştır. On sekizinci yüzyılın savaş teorisi, Aydınlanma Felsefesi doğrultusunda gelişmiştir. Aydınlanma çağının askeri düşünürleri, savaş yönetiminde uyulması

---

[22] KARAOSMANOĞLU, Ali L., "Clausewitz ve Savaşın Evrensel Yapısı", **Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'e Armağan, A.Ü.S.B.F. Yayınları**, No.468, Ankara, 1981, s.145-146.

gereken bir takım ussal ve nesnel ilkeler olduğu varsayımından hareket ediyorlardı. Kesin ve olumlu sonuçlar elde etmek amacı ağır bastığı için genellikle matematik değerlendirmeye elverişli veriler dikkate alınıyor; buna karşılık manevi ve iradi unsurlara gereken ağırlık verilmiyor ve böylece teori, maddi şeyler, nesneler ve tek yanlı bir etkinlik üzerine kuruluyordu. Clausewitz'in eseri Aydınlanma Çağı'nın bu anlayışına bir tepki olarak doğmuştur.[23]

Clausewitz, 18. Yüzyıl Felsefesi'nin "iyimserliğini" ve dogmatizmini reddederek, dikkatleri, özneye yani insana ve savaşa özgü belirsizliklerin içindeki insan eylemine çeker.[24] Clausewitz, stratejik değerlendirmelerde manevi güçlerin yerini şu şekilde ifade etmektedir; "...Aslında maddi ilişkiler oldukça basittir: Zor olan, işin içine giren manevi güçleri kavramaktır."[25] Clausewitz'in bu tespiti, günümüze değin yaşanmış olan kimi savaşların maddi anlamda güçsüz olan tarafın galibiyetiyle sonuçlanmasıyla beraber daha anlamlı hale gelmiştir.[26]

---

[23] KARAOSMANOĞLU, Ali L.,**a.g.m.**, s.146.

[24] KARAOSMANOĞLU, Ali L.,**a.g.m.**, s.147. Immanuel Kant'ın Clausewitz'in fikirleri üzerindeki etkisi konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. PELLEGRINI, Robert P., **The Link Between Science and Philosophy and Military Theory: Understanding The Past; Implications For The Future**, Scholl of Advanced Airpower Studies Air University, Alabama, June-1995, s.29-53.

[25] CLAUSEWITZ, Carl Von, **a.g.e.**, s.185.

[26] Güçlü bir devletin güçsüz bir devleti yendiği savaşlarda stratejistler ve konuyla ilgilenen kişi ve kuruluşlar analizlerini somut verilerden yola çıkarak yapabilmekte ve olması gerekeni yani mantıksal bir sonucu ortaya koyabilmektedir. Fakat, ABD'nin Vietnam, SSCB'nin Afganistan hezimetleri gibi maddi anlamda güçsüz olan tarafın güçlü tarafı yenmesiyle sonuçlanan savaşlar, analizcileri somut verilerin ötesine gitmeye zorlamış ve Clausewitz'in üzerinde önemle durduğu manevi güçleri analizlerine dahil etmelerini gerekli kılmıştır. Manevi güçlerin analize dahil edilmesiyle tüm analizler daha komplike hale gelmiştir. ABD'nin terörle savaşta izleyeceği strateji konusunda Clausewitz'in düşük yoğunluklu savaşa ilişkin fikirlerinin kullanılması gerektiği konu-

Clausewitz'in askeri strateji konusundaki görüşlerine bakıldığında ise bu stratejinin odağına coğrafyayı yerleştirdiği görülecektir. Clausewitz'e göre askeri stratejinin temelini coğrafya oluşturur. Zira, istihbarat toplama, lojistik, güç planlaması v.b faktörler askeri strateji oluşturulurken göz önünde bulundurulan unsurlardır. Fakat, tüm bu unsurların merkezinde coğrafya vardır.[27]

Modern stratejinin kurucuları olarak kabul edilen Jomini ve Clausewitz kimi yazarlarca Napolyon'un yorumcuları olarak adlandırılmaktadırlar.[28] Gerçekten de büyük komutanlar ve liderler (Makedonya Kralı Büyük İskender, Hun İmparatoru Atilla, Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim, Mustafa Kemal Atatürk ve niceleri) aynı zamanda büyük stratejistlerdir. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethetmek için izlediği yollar, Mustafa Kemal Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nda uyguladığı stratejiler, stratejistler için önemli esin kaynakları hatta çıkış noktaları olmuşlardır.

19. yüzyıldan Birinci Dünya Savaşı'na kadar strateji kavramının gelişimine katkıda bulunan en önemli düşünürler; Prusya ekolünden Moltke ve Schliffen, Fransız ekolünden Du Picq ve Foch'dur. Bu düşünürlerden; Prusya ekolünden Moltke'nin, Fransız ekolünden Du Picq'in görüşlerine yer verilebilir. Moltke'nin deyimiyle strateji; "Bir komutanın emrine verilen imkanların, öngörülen hedefin elde edilmesini sağlayacak bi-

---

sunda yapılan bir çalışma için bkz. KINROSS, Stuart, "Clausewitz and Low-Intensity Conflict", **The Journal of Strategic Studies**, Volume:27, No:1, March 2004, s.35-58.

[27] LOO, Bernard, "Geography and Strategic Stability", **The Journal of Strategic Studies**, Volume:26, Number:1, March 2003, s.161.

[28] Geniş bilgi için bkz. EARLE, Edward Mead, **a.g.e.**, s.71-101.

çimde, uygulama alanında kullanılmasıdır."[29] Moltke, Clausewitz'in sadık bir öğrencisidir ve Jomini'nin strateji hakkındaki fikirlerinin aksini iddia etmektedir. Moltke, stratejinin bir bilim olduğunu ve harekat planlarının meydana getirebileceği genel prensipler konulabileceğini kabul etmemiştir. Her durum, kendi olayları çerçevesinde bir tanımlamayı ve eğitimle bilginin, cesaret ve öngörüyle birleştiği bir sonucu gerektiriyordu. O'na göre tarihten alınması gereken başlıca ders bu idi. Moltke, doğru açıdan bakılması şartı ile stratejinin tarihten çok faydalanabileceği görüşünde idi.[30] Fransız ekolünden olan Du Picq de Moltke'ye benzer bir biçimde Jomini'nin stratejinin prensiplerinin ortaya konabileceği fikrine karşı çıkmıştır. Du Picq'in askeri sorunlara bilimsel bir yaklaşımı vardır. O'na göre; her şeyden önce savaş bir çarpışma ve muharebedir; savaşın atomu düşman birlikler arasındaki çarpışmadır. O'na göre şaşırtıcı olan, savaş teorisyenlerinin bu atomun yapısına eğilmek zahmetine katlanmamış olmalarıdır. Onlar daha soyut konularla ve savaşın genel prensipleri ile uğraşmayı yeğlemişlerdir. (Burada kastedilen Jomini'dir.) Fakat bilimin ve sanatın diğer alanlarında olduğu gibi, askeri işlerde de temeldeki gerçekleri kesin olarak saptamadan ve anlamadan hiçbir şeyi bilmek mümkün değildir.[31]

Ludendorff, Trotsky, Paul Kennedy ve Liddell Hart Birinci Dünya Savaşı'ndan günümüze strateji kavramının gelişimine katkıda bulunan düşünürlerden önemli bazılarıdır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, stratejinin savaş meydanları dışında

---

[29] HART, B. H. Liddell, **Strateji, Dolaylı Tutum**, Çev.Cemal ENGİNSOY, ASAM Yayınları, Ankara, 2002, s.248.

[30] EARLE, Edward Mead, **a.g.e.**, s.158-159.

[31] EARLE, Edward Mead, **a.g.e.**, s.183.

taraflar arasındaki mücadelenin bütün yönlerini kapsaması gereğini ortaya koymuştur. Pratikteki bu gelişmelerin teorik alana yansıması, strateji kavramının kapsam genişlemesi yaşamasını beraberinde getirmiştir.

Ludendorff'un askeri literatüre yapmış olduğu en önemli katkı topyekun savaş teorisine ilişkin fikirleridir. Ludendorff'a göre topyekun savaşın beş temel unsuru vardır: İlk olarak savaş topyekundur; çünkü, savaş alanı savaşa giren ülke topraklarının tümünü kapsar. Risklerin bu şekilde yayılmasının yanı sıra halkın tümü savaşa fiilen katılır. Bundan dolayı, ikinci olarak etkin bir savaş yapmak için ekonomik sistemin savaşın amaçlarına hizmet edecek şekilde uyarlanması gerekir. Üçüncü olarak, büyük kitlelerin savaşa katılması, içte halkın moralini yükseltmek ve dışta düşmanı zayıflatmak için propagandayı gerekli kılar. Dördüncü olarak, topyekun savaş hazırlıklarına çarpışmalar başlamadan önce başlanmalıdır. Son olarak, etkin ve uyum içinde savaşabilmek için topyekun savaş bir kişinin, başkomutanın idaresi altında olmalıdır.[32]

General Ludendorff'un topyekun savaş teorisine yaptığı en büyük katkı, askeri savaş alanında değil, psikolojik savaş alanında olmuştur. Ludendorff, halkın "birlik" içinde olmasına büyük önem vermiştir. Ludendorff, birlik ve beraberlikten bahsederken Japonya'yı düşünmüştür. O'na göre Japon halkının birliği "mekanik birlik"ten tamamen farklıdır; onların birliği Shinto dinine dayanan ruhi bir birliktir. Ludendorff, birliğin köklü geleneklerden kaynaklandığını fark etmiş ve Alman halkına Shinto'ya benzeyen ırkçı bir din önermiştir.[33]

---

[32] EARLE, Edward Mead, a.g.e., s.270-271.

[33] EARLE, Edward Mead, a.g.e., s.270-271.

Trotsky, herhangi bir Marksist askeri teorinin varlığını inkar etmiştir. O'na göre; "Marksist metot tarihi bir metottur ve sosyal bir bilimdir. Herhangi bir savaş bilimi yoktur ve asla da olmayacaktır. Savaşın ilgili olduğu pek çok bilim vardır. Fakat savaşın kendisi bir bilim değildir, uygulamalı bir sanat ve beceridir...Tarihi materyalizm hiçbir biçimde bütün bilimler için evrensel bir metot değildir...Onu askeri konularla ilgili özel bir alana uygulamaya girişmek, en büyük yanlış olacaktır."[34] Strateji kavramını Marksist bir bakış açısıyla yorumlayan Trotsky'e göre; "Sovyet Cumhuriyeti için temel strateji kuralı, alarm halinde olmak ve gözlerini açık tutmaktır."[35]

Marksist-Leninist teorinin bakış açısına göre strateji; "Siyasal savaşımı örgütlemek amacı güden uygulama önlemlerinin tümü"dür.[36] Topyekun strateji ise; "Sürekli sınıf mücadelesini yönetme bilimi"dir.[37]

Savaşların topyekun hale gelmesi, teknolojideki gelişmeler ve devletler arası artan bağımlılık strateji kavramının "Yüksek Strateji" ve/veya "Büyük Strateji" olarak adlandırılmasını da beraberinde getirmiştir. Bu kavramların ortaya çıkışında ve şekillenmesinde önemli katkıları olan düşünürler Liddell Hart, Edward Mead Earle ve Paul Kennedy'dir.

Amerikan askeri literatüründe "Yirminci Yüzyılın Clausewitz"i olarak nitelenen Liddell Hart'a, bu benzetme belki sadece, stratejiyi filozofça denecek derecede derinlemesine incelemesi yönünden yakıştırılabilir. Yoksa, doktriner görüşleri

---

[34] EARLE, Edward Mead, **a.g.e.**, s.292.

[35] EARLE, Edward Mead, **a.g.e.**, s.293.

[36] **Büyük Larousse Cilt:21**, s.10816.

[37] **Meydan Larousse Cilt:11**, s.566.

bakımından, Clausewitz ve Liddell Hart arasında hiçbir benzerlik yoktur. Çünkü, Clausewitz'e göre; "Stratejide her şey, kazanılan muharebelerin sayısına bağlıdır. Dökülen kan, zaferin bedelidir." Liddell Hart'a göre ise; "En iyi strateji, ciddi bir muharebeye tutuşmaksızın sonuca ulaştırandır. Bu da, dolaysız saldırılardan çok, dolaylı tutumla sağlanır." Clausewitz ne kadar "kesin sonuçlu taarruz harekatı"ndan yana ise, Liddell Hart da o kadar "savunmanın üstünlüğü" taraflısıdır.[38]

Liddell Hart, strateji kavramını "Yüksek Strateji"nin aşağı/alt derecedeki kullanışı olarak görmektedir. O'na göre; Taktik, nasıl stratejinin daha aşağı seviyedeki bir uygulanışı ise; strateji de, "Yüksek Strateji"nin daha aşağı derecedeki kullanışıdır.[39] Liddell Hart, strateji ve yüksek strateji kavramlarının tanımını şu şekilde yapmaktadır; Strateji; "siyasal amaçlara ulaşmak için, askeri imkanların dağıtımı ve uygulanması sanatıdır." Çünkü, stratejinin görevi, çok defa yapılan tanımlamaların aksine, yalnız kuvvetlerin hareketleri ile değil, etkisi ile de ilgilidir. Yüksek strateji ise; "savaş hedefini belirlemesi gereken üst derecedeki temel politikadan farklı olarak, savaşın yönetimine esas olan siyasette hemen hemen aynı anlama geldiği gibi, 'uygulama halindeki siyaset' manası da taşır." Çünkü, yüksek stratejinin görevi, bir milletin veya milletler grubunun bütün imkanlarını, temel politikanın tanımladığı amaç olarak harbin

---

[38] HART, B. H. Liddell, a.g.e., s.XII. Daha önce de ifade edildiği gibi, Liddell Hart'ın görüşleri Clausewitz'den öte Sun-Tzu ile paralellik göstermektedir.

[39] Strateji taktikten farklı olarak; daha uzun dönemli olarak yapılır ve daha geniş planları ve hazırlıkları bünyesinden barındırır. Bu farklılıklardan hareketle stratejinin taktikleri bünyesinde barındıran bir kavram olduğu söylenebilir. Strateji kavramı günümüzde askeri literatür içindeki anlamını aşmıştır. Örneğin, bir siyasetçi seçim stratejileri takip etmekte, bir lider ülkesini kalkındırmak adına ekonomiyi yeniden yapılandırma stratejilerine ihtiyaç duymaktadır. ROBERTSON, David, **The Routledge Dictionary of Politics**, Routledge, London, 2002, s.461.

siyasal hedefinin elde edilmesi için koordine etmek ve yönetmektir.[40]

Liddell Hart'a göre, stratejinin ufku savaşla sınırlandığı halde, yüksek strateji, bakışlarını savaşın ötesine aşırarak harbi izleyecek barışa da yöneltir. Ayrıca yüksek strateji, çeşitli araçları yalnızca birleştirmekle kalmaz, gelecek barış durumuna emniyet ve refah yönünden bir zarar vermeyecek biçimde bunların kullanılışını da düzenler. Birçok harpten sonra görüldüğü üzere, bir barışın her iki taraf için de acı sonuç vermesi şu gerçeğe bağlanabilir: Yüksek strateji alanı, stratejinin aksine, büyük kısmı ile bilinmeyen bir sahadır. Bu nedenle hala incelenme ve anlaşılma ihtiyacındadır.[41]

Edward Mead Earle'nin "Strateji" ve "Büyük/Yüksek Strateji" tanımları şu şekildedir; "Strateji, fiili, potansiyel ya da salt sanal düşmanlara karşı yaşamsal çıkarlarını etkili bir şekilde geliştirmek ve güvenceye almak amacıyla silahlı bir ulusun -ya da uluslar koalisyonunun- kuvvetler de dahil kaynaklarını kontrol etme ve kullanma sanatıdır. En yüksek tip strateji -kimi zaman büyük strateji denilen- ulusal politikalarını ve silahlarını, savaşa girmeyi gereksizce erteleyecek ya da maksimum zafer şansıyla savaşa girecek şekilde birleştiren stratejidir."[42]

Paul Kennedy; Liddell Hart ve Edward Mead Earle'nin strateji tanımını genel anlamıyla kabul etmektedir ve tanımı genişletmelerinden memnuniyet duyduğunu ifade etmektedir. Paul Kennedy'e göre Liddell Hart'ın ve Edward Mead Earle'nin bir bütün olarak büyük stratejinin incelenmesi ve anlaşılmasına

---

[40] HART, B. H. Liddell, **a.g.e.**, s.249.

[41] HART, B. H. Liddell, **a.g.e.**, s.250.

[42] KENNEDY, Paul, **Savaşta ve Barışta Büyük Stratejiler**, Çev. Ahmet FETHİ, Eti Kitapları, İstanbul, Nisan-1995, s.12.

katkıları çok önemlidir. Paul Kennedy bu konudaki fikirlerini şu şekilde ifade etmektedir; "O'nun (Liddell Hart) ve daha sonra Earle'nin savunduğu, uygun bir büyük stratejinin ne derece karmaşık ve çok katmanlı bir şey olduğunu göstermek -ve böylece onu özel bir savaşı ya da muharebeyi kazanmakla ilgili salt harekat stratejisinden çok kesin bir biçimde ayırmak- için, terimin tanımının öz olarak genişletilmesiydi."[43] Paul Kennedy'nin Büyük/Yüksek Strateji'ye bakış açısı ise şu şekildedir; "Büyük stratejinin püf noktası *politika*dadır; yani ülke liderlerinin ülkenin uzun erimli (yani savaştaki ve barıştaki) en iyi çıkarlarını korumak ve güçlendirmek için askeri olan ve olmayan bütün unsurları bir araya getirme kapasitelerindedir. Böyle bir çaba, ölçülemez ve öngörülemez "sürtünmeler"le doludur. Büyük Strateji Jominian gelenekte bir matematik bilimi değil, Clausewitzçi anlamda bir sanattır -ve zor bir sanattır-; çünkü çeşitli düzeylerde, esas amaca ulaşmak (ya da ertelemek) için hepsi de birbiriyle etkileşen siyasi, stratejik, eylemsel ve taktik düzeylerde ortaya çıkar."[44]

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkilerin gittikçe komplike hale gelen bileşenleri ekonomiden siyasete, toplumsal alandan kültürel alana hemen her saç ayağını stratejik tahlillere dahil etmeyi gerekli kılmaktadır. Konuyla ilişkisi bakımından strateji kavramını, her ne kadar bütün düşünürlerin görüşlerine yer verilemese de, ana hatlarıyla ortaya koyduktan sonra, kavram günümüz konjonktüründe genel kabul gören anlamıyla yani "Büyük Strateji" olarak kabullenilebilir ve jeostrateji ve jeopolitik de bu kavramın önemli saç ayakları

---

[43] KENNEDY, Paul, **a.g.e.**, s.15.

[44] KENNEDY, Paul, **a.g.e.**, s.17-18.

olarak düşünülebilir. Çünkü; *Büyük Strateji=Milli Strateji/Milli Hedef/Milli İdeal*'dir. Diğer bir deyişle, Büyük Strateji; jeopolitik, jeostatejik, ekonomik, demografik v.b. etkenlerin bileşkesidir ve bu bileşenlerin analizleri sonucu yönlendirilen uzun vadeli ve topyekun milli stratejidir. Strateji kavramı, yalnızca silahlı kuvvetlerin kullanımına yönelik askeri bir bakış açısına hapsedilmemelidir. ABD Genel Kurmayı, kavrama anlam daralması yaşatmamak için, iki farklı strateji tanımı yapmıştır. Resmi tanıma göre genel anlamıyla strateji: "Zafer olasılığının ve "zaferin" tercih edilir sonuçlarının artırılması ve yenilgi şansının azaltılması amacıyla, savaşta ve barışta, siyasalara azami desteği verebilmek için gerekli siyasal, ekonomik, psikolojik ve askeri güçlerin geliştirilmesi ve kullanımı sanat ve bilimi"dir. Yine, ABD silahlı kuvvetleri kaynaklı ve özellikle silahlı kuvvetler kullanımına yönelik olma anlamına, daha sınırlı bir başka tanımsa şudur: "Mevcut, potansiyel ya da yalnızca olası düşmanlara karşı çıkarlarının etkin biçimde savunulması ve güvenceye alınması amacıyla bir ulusun (ya da ittifakın) silahlı güçlerinin oluşturulması, silahlandırılması ve kullanılmasına yönelik bilim, sanat ya da (değiştirilebilir) plan"dır.[45] Ayrıca, Büyük Strateji kavramını jeopolitik kavramı ile eşanlamlı olarak gören düşünürler de vardır.[46]

Gerçekten de devletler açısından bakıldığında strateji kavramı Büyük Strateji kavramıyla, bu kavram da Milli Strateji kavramıyla eş anlamlı olarak görülebilir. Peki, Milli Strateji

---

[45] HAN, Ahmet Kasım, **Kavram ve Kuram Olarak Strateji Küreselleşen Dünyada Ulusal Strateji**, İ.Ü.S.B.E., İstanbul, Ekim-2001, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.121.

[46] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: FETTWEIS, Christopher J., "Sir Halford Mackinder, Geopolitics and Policymaking in the 21st Century", **Parameters: US Army War College Riview**, 00311723, Vol.30, Issue:2, Summer-2000, s.59.

kavramı tam olarak ne anlama gelmektedir? Bernard Loo'ya göre Milli Strateji; politika yapıcılarının ülkelerinin ulusal çıkarlarını maksimize etmek amacıyla izledikleri yoldur.[47] Geoff Damarest'e göre ise Milli Strateji; hükümetlerin ulusal refah düzeyini arttırmak ya da korumak adına ulusal kaynaklara ve hedeflere bağımlı olarak attığı adımlardır.[48]

Günümüzde stratejik başarı elde edebilmek bazı koşullara bağlıdır. Bu koşullar genel hatlarıyla şu şekilde sıralanabilir:[49]

1. Amaç belirlenmesinde isabet,
2. Zaman belirlenmesinde isabet,
3. Güç bileşkesinin, amaca ve zamana göre uygun kullanımı,
4. Güç tasarrufunun sağlanması,
5. Karşı tarafın güç unsurlarını, amaçlarını, zamanlamasını ve ne kadar ileri ve geri gidebileceğini algılama,
6. Hızlı davranma ve enformasyon kapasitesini artırma,
7. Stratejiyi devreye sokarak taktiklerin yürütülmesini sağlayacak kapasitede karar alıcıya sahip olmak,
8. Teknik, ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklere uygun taktik geliştirme,
9. Ve, açık ve bilinen yöntemlerin yanı sıra, açık olmayan ve tanımında güçlükler bulunan mücadele yöntemlerini (örneğin, ideolojik yöntemler, terör yaratma, propa-

---

[47] LOO, Bernard, "Geography and Strategic Stability", **The Journal of Strategic Studies**, Volume:26, Number:1, March 2003, s.156-174 s.158.

[48] DAMAREST, Geoff, **Geoproperty –Foreign Affairs, National Security and Property Rights-**, Frank Cass, London, 1998, s.149.

[49] DEDEOĞLU, Beril, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003, s.103-104.

ganda yöntemlerini geliştirme, kitle iletişim araçlarını maniple etme gibi) kullanmadır.

B. JEOSTRATEJİ

1. Jeostratejinin Tanımı

Coğrafi unsurların stratejik açıdan incelenmesi ve stratejik sonuçlar çıkarılması, jeostratejinin konusunu teşkil eder. Jeostrateji, strateji ile coğrafi unsurlar arasındaki ilişkileri inceler. Jeopolitiğin statik unsurları (fiziki coğrafya unsurları), jeostratejinin temelini teşkil eder. Çünkü silahlar ve imkanların kullanılması üzerinde fiziki unsurların tesiri büyüktür. Silahlar ve imkanlar, coğrafi şartlara göre seçilir ve kullanılır.[50] Jeostrateji hakkındaki bazı tanımlar şunlardır:

Jeostrateji; coğrafi etmenlerin ülkelerin askeri stratejileri üzerindeki etkilerinin incelenmesidir.[51]

Jeostrateji; savaş zamanı stratejisini tayin eden, barış zamanı stratejisi içinde yapılan ve muhtemel düşman hareket tarzlarına etkili olan faaliyet ve tedbirlerdir.[52]

Jeostrateji; bir devlet, ülkesinin ve çevresinin üzerinde bulunduğu bölgenin coğrafi, hidrografik, meteorolojik ve iklim özellik ve olanaklarından askeri harekatta stratejik komuta kademelerinin yararlanması bilimidir. Jeostrateji; ulusal siyasi hedeflere ulaşmak için, büyük askeri kuvvetlerin nerede, nasıl ve ne zaman kullanılacağını düzenlemek biçimidir. Jeostrateji;

---

[50] TAŞDEMİRCİ, Ersoy, "Jeopolitik ve Türkiye'nin Jeopolitik Durumu", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, No.323, Eylül-1989, s.30.

[51] **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi Cilt: 12**, s.6088.

[52] SEZGİN, Emin ve Selahattin YILMAZ, **Jeopolitik Esaslar (Ders Notları)**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1965, s.28.

strateji prensiplerinin bölge ve dünya çapında düşünülüp uygulanması bilim ve sanatıdır. Jeostrateji; politika-stratejicoğrafya faktörlerine dayanan çalışmaları birleştirme ve bu birleşmeden askeri stratejik harekatta faydalanma bilim ve sanatıdır.[53]

Jeostrateji; coğrafyanın askeri maksatlarla analiz edilmesi ve askeri harekatın coğrafyanın koşullarını dikkate alarak planlanması ve uygulanması bilimidir.[54]

Jeostrateji; coğrafi etmenlerin ülkelerin askeri stratejileri üzerindeki etkilerinin incelenmesidir. Diğer bir ifadeyle yer stratejisidir.[55]

Jeostrateji; stratejinin saptanmasında coğrafi faktörlerin tesirlerini ve strateji ile coğrafya arasındaki ilişkileri inceleyen bir bilimdir.[56]

Dar anlamda jeostrateji; herhangi bir ülkeye yönelen düşman tehdidi ve ona karşı koyacak ülke silahlı kuvvetlerinin uygulayacağı savunma veya saldırı plan esaslarıdır. En yeni ve geniş anlamda jeostrateji; ülke doğal kaynakları, beşeri kaynakları, nüfusu, sanayisi ve ordunun büyüklüğünü ifade eder.[57]

---

[53] MÜTERCİMLER, Erol, **a.g.e.,** s.83.

[54] TARAKÇI, Nejat, **Devlet Adamlığı Bilimi: Jeopolitik ve Jeostrateji**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2003, s.190.

[55] ÖZEY, Ramazan, **Jeopolitik ve Jeostratejik Açıdan Türkiye**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1998, s.11.

[56] UCUZSATAR, Necati Ulunay, **Tarih Boyunca Türk Harp Sanatı Taktik ve Stratejisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s.28.

[57] DOĞANAY, Hayati, Ü. ÖZDEMİR ve İ. F. ŞAHİN, **Coğrafya'ya Giriş -2- Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya**, Aktif Yayınevi, Erzurum, 2003, s. 451-452.

2. Jeostratejinin Kapsamı

Jeostrateji terimi, askeri stratejik kademeleri ilgilendirir ve şu konuları içerir:[58]

-Harekat alanlarının, cephelerin saptanması ve önem sırasının belirtilmesi.

-Harekat alanlarının, cephelerin birbirine yardım ve destek olanakları ya da zorunluluklarının saptanması.

-Harekat alanlarının, cephelerin, topoğrafik, hidrografik, meteorolojik ve iklim özelliklerine ve birbirleri ile irtibat-ulaşım yeteneklerine göre en uygun kuvvetlerin ayrılması, kuvvetlerin konuş ve kuruluşları.

-Düşmanın bu harekat alanları ve cephelerden faydalanmasını önleyici ve kısıtlayıcı önlemlerin barışta ve savaşta alınması.

-Teknolojik gelişmeye koşut, silahlardaki gelişmelerde bu alan ve cephelerde yararlanmak, bunlara uygun silah, araç ve gereçlerin ayrılması.

-Ulusal stratejiyi gerçekleştirmek ve ulusal hedeflere ulaşmak için askeri kuvvetlerin en uygun coğrafi bölgelerde kullanılması.

3. Jeostratejinin Unsurları

Jeostratejinin unsurları, konunun özelliğine göre jeopolitiğin unsurlarının aynısıdır. Araştırma ve inceleme konusuna göre unsurlardan bir kısmına ağırlık verilebilir, bir kısmı ihmal edilebilir. Jeopolitikte ise bütün unsurları aynı derecede dikkate almak zorunluluğu vardır. Jeopolitiğin unsurları, jeostratejinin

---

[58] MÜTERCİMLER, Erol, a.g.e., s.82.

temel taşlarıdır. Özet olarak, jeostrateji de aşağıdaki unsurları kullanır:[59]

- Ülke unsuru,
- Arazi unsuru,
- Nüfus unsuru,
- Sosyal unsur,
- Ekonomik unsur,
- Politik unsur,
- Stratejik unsur.

C. JEOPOLİTİK

Jeopolitik kavramı tarihsel süreç içerisinde farklı anlamları ve bakış açılarını bünyesinde barındırmış, bazen bir ülkenin genişleme politikasının mantıksal (?) bazen de hegemon olma iddiasındaki bir ideolojinin ahlaksal (?) temelini oluşturmuştur. Kimi zaman kışlalarda, kimi zaman akademik platformlarda, kimi zamansa siyasal birimlerde filizlenen ve gelişen bu kavram, farklı bakış açılarının farklı amaçlara ulaşabilmek için kullandığı, bazen bir disiplinin alt dalı gibi bazen disiplinler arası bazen de disiplinler üstü bir konumda olmuştur. Böylesine komplike bir kavramın kavramsallaştırma düzeyine ulaşamaması, diğer bir ifadeyle herkes tarafından kabul edilir bir tanımının yapılamaması kavramın doğasından kaynaklanmaktadır.

Geniş kullanımına rağmen jeopolitik kavramı çelişkilidir. Bazı düşünürler, jeopolitiğin coğrafi bir determinizmin ham biçimini hissettirdiğini, diğer bazı düşünürler ise uluslararası saldırganlığı meşrulaştırmaktan başka bir şeyi temsil etmediğini ileri sürerler. Terimin kendisi iki savaş arası dönemde Alman

---

[59] *Bilim ve teknolojideki gelişmeler bu unsurların değerlendirilmesinde* değişiklik yapmaktadır. MÜTERCİMLER, Erol, a.g.e., s.83.

devlet savaş bilimiyle eş anlama geldiği "Geopolitik"ten türemiştir. Kavramın Amerikan versiyonu çevreleme stratejisinin temelini oluşturur ve birçok kişinin gözünde Soğuk Savaş'ın katı bölünmüşlüğünü temsil eder. Marksistler ve jeopolitiği eleştirenler klasik jeopolitiğin Amerikan emperyalizmi için bir rasyonelleştirme aracı olarak değerlendirirler.[60]

John Agnew, 20. yüzyılın dönüm noktasında jeopolitiğin özel bir dünya görüşünden esinlendiğini ileri sürmektedir. John Agnew'e göre; jeopolitik teriminin icadı tüm dünyayı bir bütünsellik içinde görebilen belli bir modernist inançla birlikte yürüdü. Jeopolitiğin ilk metinleri Avrupalı gözlemcinin dünyayı dışsal ve bağımsız bir obje olarak görmesi için gerekli entelektüel ve kavramsal çerçeveye sahip olduğu inancını yansıtmaktadır. Avrupa ve Amerika'da jeopolitiğin ilk kaşifleri jeopolitiği bir coğrafi düşünme biçimi olarak görmeye eğilimliydi. Bu nedenle jeopolitik, ulus devletin zirvede olduğu bir dönemde devlet merkezli bir girişim olarak gelişti. Dahası, fiziksel çevre siyasi olayların gerçekleştiği sabit bir aşama olarak kavramlaştırıldı.[61]

Süha Göney'e göre; jeopolitiğin tanımının yapılması iki açıdan güçtür. Bunlardan ilki, henüz jeopolitiğin ilim olarak olgunlaşma devresini idrak etmemesinden doğmaktadır. İkinci husus, bu terimin bütün dünya için geçerli bir tarifinin bulunmamasıdır. Çünkü jeopolitikle uğraşanların ne yaptığı açık değildir.[62] Suat İlhan da bu konuda benzer bir yaklaşımı benim-

---

[60] OWENS, Mackubin Thomas, "In Defense of Classical Geopolitics", **Naval War College Review**, 00281484, Vol.52, Issue: 4, Autumn-1999, s.61-62.

[61] DODDS, Klaus, **Geopolitics in a Changing World**, Published by Pearson Education Limited, England, 2000, s.31.

[62] GÖNEY, Süha, **Siyasi Coğrafya**, İ.Ü. Basımevi ve Film Merkezi, İstanbul, 1993, s.20.

semektedir. Suat İlhan'a göre; tanınmış jeopolitik uzmanları tarafından yapılan açıklamaların ortak noktaları incelendiğinde, hepsinde devlet, coğrafya ve politika kavramları ağırlık kazanmaktadır. Bu düşünürlerin ayrıldıkları nokta jeopolitiğin ne olduğu konusudur. Jeopolitiğin bilim, sanat, planlama veya bir uygulama olduğu konusunda anlaşmaya varamamışlardır.[63] Geoffrey Parker'a göre; jeopolitik, bölünmüş bir soya sahiptir (siyaset bilimi ve coğrafya) ve bu disiplinler jeopolitiği diğerinin gayri meşru çocuğu olarak görür.[64]

Virginia Tech Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olan Dr. Gearoid Tuathail'e göre, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana jeopolitiğin üç ana kullanımı vardır. Birincisi, jeopolitiğin bazen özgül bir bölgenin veya sorunun incelemesini tanımlamak ve "dışsal gerçeklik" olarak kabul edilenin özelliklerini belirlemek için kullanılmasıdır. Bu kullanıma göre jeopolitik bir sorunu incelemek için kullanılan bir görme aracıdır. "X'in jeopolitiği, X'in bulunduğu yer, petrol, enerji, kaynaklar, bilgi, Orta Doğu, Orta Amerika, Avrupa vs". İkincisi, jeopolitiğin Tuathail'e göre Henry Kissinger'in mirası olan *reel politikle*[65] eş anlamlı olarak kullanılmasıdır. Kissinger bu terimi dünya siyasetindeki "istenilen denklemi" sürdürme çabasını tanımlamak için kullanılmıştır. O'nun Makyavelci yaklaşımı ideolojiden sakınır ve böylece jeopolitik terimi birçok terimi dış politika yapıcısının tercihinin dışında kalmasına neden olur. Sonuncusu, "Kissinger'da

---

[63] İLHAN, Suat, **Jeopolitik Duyarlılık**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1989, s.13.

[64] PARKER, Geoffrey, **Geopolitics- Past, Present and Future**, Published by PINTER, Virginia-USA, 1998, s.3.

[65] Reelpolitik kavramı, neyin olması gerektiğini inceleyen ideal eylemlerden ziyade dünyanın gerçeklerine dayalı siyasal eylem olarak tanımlanabilir. Jeopolitikte, bu kavram devletin işgal ettiği coğrafi alanın doğası tarafından belirlenen güdülerden kaynaklanan politikalar anlamına gelir. PARKER, Geoffrey, **a.g.e.**, s.179.

olduğu gibi devlet işlerinin yürütülmesindeki günlük taktik her şey olarak değil" büyük stratejiyle eş anlamlı olarak kullanılmasıdır.[66]

1. Jeopolitiğin Tanımı

Jeopolitik kavramı etimolojik açıdan "geo" ve "politika" terimlerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Geo; yer, arz, veya dünya demektir. Türkçe'deki karşılığı "siyaset" olan "politika" (politikos) terimi, şehir ve şehir devleti (site) anlamına gelen Grekçe kaynaklı "polis" kelimesinden türetilmiştir.[67] Etimolojik temelinden de anlaşılacağı üzere jeopolitik kavramı, siyasi eylemlilik ile eylemliliğin gerçekleştiği topraksal çevre arasındaki özel ilişkiyi vurgulayan bir terimdir.[68]

Jeopolitiğin en önemli kavramlarından biri olan ve yer, mahal anlamlarında kullandığımız "mekan", Arapça'da bir isim olan "kevn"den türetilmiştir. "Kevn"; olma, var olma, varlık, vücut anlamlarına gelir. "Kevn"in fiil şekli "kana"; olmak (to be), husule gelmek anlamındadır. "Kevn"den türetilen "kain" ise; mevcut olan, bulunan, var olan, varlık (being, to on) karşılığında kullanılır. "Kevn"den türetilen "kainat"; var olan şeylerin cümlesi ve "kevniyat" ise kozmoloji anlamına gelir.[69]

Jeopolitiğin farklı tanımlarını ortaya koymak hem konunun komplike yapısını gözler önüne serilebilmek hem de fikir zen-

---

[66] FETTWEIS, Christopher J., **a.g.m.**, s.59.

[67] TAŞDEMİRCİ, Ersoy, **a.g.m.**, s.25.

[68] PARKER, Geoffrey, **a.g.e.**, s.1-2.

[69] KOÇ, Yalçın, **Determinizm ve Mekan**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Aralık-1984, s.1.

ginliği sağlayabilmek anlamında doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu tanımlardan bazıları şunlardır:

-Rudolf Kjellen'e göre jeopolitik; bir organizma ve boşlukta duran bir olgu olan devletin bilimidir.[70] Diğer bir ifadeyle jeopolitik; devletin coğrafi teşekkül veya mekan içinde tabiat kanunları ve insanların davranışları açısından ilmi olarak incelenmesi ve değerlendirilmesidir.[71]

-Kieffer'e göre jeopolitik; bir devletin sosyal, politik, ekonomik ve stratejik unsurlarının bu devletin dış politikasının tayin ve izlenmesine uygulanmasıdır.[72]

-Karl Haushofer'e göre jeopolitik; (Tabii şartların ve tarihi gelişmelerin etkisi altında değişen) siyasi hayat şeklinin üzerinde yaşadığı yer ile münasebetleri bakımından bilimidir.[73]

-Nicholas Spykman'e göre jeopolitik; bir memleketin güvenlik politikasının coğrafya olaylarına göre planlanmasıdır.[74]

-Padelford'a göre jeopolitik; devletin politikasını coğrafya görüşleri ile açıklamaktır.[75]

-Wrigt'a göre jeopolitik; coğrafi muhiti dünya politikasında kullanma sanatıdır.[76]

---

[70] O'LOUGHLIN, John and Herman Van Der WUSTEN, "Political Geography of Panregions", **Geographical Riview**, 00167428, Vol.80, Issue:1, January-1990, s.2.

[71] TAŞDEMİRCİ, Ersoy, **a.g.m.**, s.26.

[72] BİLGE, Suat, **Milletlerarası Politika**, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1966, s.102.

[73] BİLGE, Suat, **a.g.e.**, s.101.

[74] TAŞDEMİRCİ, Ersoy, **a.g.m.**, s.26.

[75] BİLGE, Suat, **a.g.e.**, s.102.

[76] BİLGE, Suat, **a.g.e.**, s.102.

-Geoffrey Parker'a göre jeopolitik; uluslararası ilişkilerin uzamsal (spatial) açıdan incelenmesidir.[77]

-Colin Gray'e göre jeopolitik; uluslararası ilişkilerin uzamsal incelemesi ve uygulamasıdır.[78]

-Hugh Feringdon'a göre jeopolitik; coğrafyanın devletlerin politik karakteri, tarihi, kurumları ve özellikle diğer devletlerle ilişkileri üzerindeki etkisini araştıran bir disiplindir.[79]

-Mackubin Thomas Owens'a göre jeopolitik; uluslararası gücün izinde coğrafyanın siyasi ve stratejik ilgisinin çalışmasıdır.[80]

-Harold ve Margaret Sprout'a göre jeopolitik; uluslararası politikanın coğrafyasını, özellikle fiziksel çevre (konum, doğal kaynaklar, bölge v.s.) ile dış politikanın yürütülmesi arasındaki ilişkiyi konu edinir.[81]

-Conway W. Henderson'a göre jeopolitik; Devletlerin davranışlarını/tutumlarını ve askeri kabiliyetlerini fiziksel çevrele-

---

[77] GRAY, Colin S., "Coğrafya Kaçınılmazdır", **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya**, Ed. Colin S. GRAY ve Geoffrey SLOAN, Çev. Tuğrul KARABACAK, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s.219.

[78] Colin Gray, Geoffrey Parker'ın tanımını yeterince açıklayıcı bulmakla beraber böyle bir tanımın jeopolitiği, Parker'ın kendi çalışmaları içine hapsedeceğini düşünmekte ve bu nedenle tanımı uygulama alanına doğru genişletmektedir. GRAY,Colin, **a.g.m.**, s.219.

[79] FARINGDON, Hugh, **Strategic Geography NATO, The Warsow Pact and The Superpowers**, Routledge, London, 1989, s.14.

[80] OWENS, Mackubin Thomas, **a.g.m.**, s.60.

[81] TUATHAIL, Gearoid O. and John AGNEW, "Geopolitics and Discourse: Practical Geopolitical Reasoning in American Foreign Policy", **The Geopolitics Reader**, Ed. Gearoid O. TUATHAIL, S. DALBY and S. ROUTLEDGE, Published by Routledge, London, 1998, s.79.

rinin gerekleri çerçevesinde açıklamaya çalışan politik bir yaklaşım tarzıdır.[82]

-Hartshorne'a göre jeopolitik; coğrafyanın politikaya uyarlanmasıdır ve değeri ve önemi hizmet etmesi için düzenlemiş siyasal amaca verilen değere bağlıdır.[83]

-Aleksandr Dugin'e göre jeopolitik; insanlığı mekan faktörüyle karşılıklı ilişkisi içerisinde inceleyen bir disiplindir.[84]

-Alexandre Del Valle'ye göre jeopolitik; güçlerin karasal rekabeti ve bunların düşünceye yansımasıdır.[85]

-Jack Plano ve Roy Olton'a göre jeopolitik; Politik Davranışları ve askeri kabiliyetleri fiziksel çevre ekseninde açıklamaya çalışan dış politika yaklaşımıdır.[86]

- Graham Evans ve Jeffrey Newnham'a göre jeopolitik; Uluslararası politik davranışları konum, büyüklük, iklim, topografi, demografi, doğal kaynaklar ve teknolojik gelişme potansiyeli gibi verilere dayanarak anlamaya ve anlamlandırmaya çalışan dış politika analiz yöntemidir.[87]

---

[82] CONWAY, W. Henderson, **International Relations -Conflict and Cooperation at The Turn of 21st Century-**, The McGraw-Hill Companies, USA, 1998, s.52.

[83] PARKER, Geoffrey, **a.g.e.**, s.6.

[84] DUGİN, Aleksandr, **Rus Jeopolitiği –Avrasyacı Yaklaşım-**, Çev. Vügar İMANOV, Küre Yayınları, İstanbul, Temmuz-2003, s.XII.

[85] ÖZTÜRK, Osman Metin, **Dış Politikada Kriz Yönetimi**, Odak Yayınevi, Ankara, 2004, s.35.

[86] PLANO, Jack C. And Roy OLTON, **The International Relations Dictionary**, Clio Press, Oxford, 1988, s.98.

[87] EVANS, Graham and Jeffrey NEWNHAM, **The Penguin Dictionary of International Relations**, Penguin Books, London, 1998, s.197.

-Emin Sezgin ve Selahattin Yılmaz'a göre jeopolitik; Bir devletin ülkesi ile milli tarihi, vatandaşın milli şuuru, devletin milli gücü ve dünya politik ortamı ve ilişkileri dikkate alarak milli politikanın tayin, tespit ve yönetilme esaslarını gösteren ilim ve sanattır.[88]

-Suat İlhan'a göre jeopolitik; dünya coğrafyasını, coğrafi yapı ve evrensel değerleri ile inceleyerek, dünya, bölge ve ülke çapında güç ve politik düzeyde hareket tarzı araştırması yapar. Jeopolitik, politika belirlenmesi amacıyla, bir ulusun, uluslar topluluğunun veya bölgenin jeopolitiğin değişmeyen ve değişen unsurlarını dikkate alarak güç değerlendirmesini yapan, etkisi altında kaldığı o günkü dünya güç merkezlerini, bölgedeki güçleri inceleyen, değerlendiren bir bilimdir. Yine Suat İlhan'a göre jeopolitik; bugünkü ve gelecekteki politik güç ve politik hedef ilişkisini coğrafi gücü esas alarak inceler, hedefleri ve hedeflere ulaşma şart ve aşamalarını belirler. Jeopolitik; bütün güç unsurlarının, coğrafi platformun sahip olduğu değerlere ve diğer coğrafi verilerle politikaya verdiği yönü açıklar. Son olarak, jeopolitik; coğrafyanın bütün türleri ve verileri ile aktifleştirilmesidir, aktif olarak değerlendirilmesidir.[89]

-Mehmet Gönlübol'a göre jeopolitik; Uluslararası politika ve strateji konularının coğrafya verilerine göre anlatılması demektir.[90]

---

[88] ETKİN, Selim, "Orta ve Yakındoğu Tanımı içinde Türkiye Jeopolitiğine Etki Eden Faktörler Üzerine Düşünceler", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı:319, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, Ocak-1989, s.9-10.

[89] İLHAN, Suat, **a.g.e.**, s. 14-15.

[90] GÖNLÜBOL, Mehmet, **Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1978, s.100.

2. Jeopolitiğin Unsurları

Jeopolitiğin unsurlarını saymak hem riskli hem de iddialı bir yaklaşımdır. Çünkü bu unsurlardan yola çıkarak kavramın sınırlarını çizmek kavramı olduğundan fazla gösterilmesine yol açabileceği gibi kavramın değişen koşullara uyarlanmaması sonucu anlam/kapsam daralması yaşamasını da beraberinde getirebilir. Fakat, kavramın anlamını ve sınırlarını fluluktan kurtarma anlamında, yüzde yüz belirleyici olmasa da, unsurlarını ortaya koymak yol gösterici olabilir. Suat İlhan stratejinin üç unsuru olan "mekan, kuvvet, zaman"ın jeopolitiğin unsurlarının başlıklarını oluşturduklarını belirttikten sonra jeopolitiğin unsurları şu şekilde sınıflandırmıştır:[91]

I. Jeopolitiğin coğrafi unsurları (Değişmeyen unsurlar):

- Coğrafi konum (Kıtalar arası ve bölge düzeyinde),
- Sınırlar ve coğrafi bütünlük,
- Saha genişliği ve sahip olunan stratejik kaynaklar,
- Coğrafi özellik (Ada devleti, kıta devleti, iç devlet...).

II. Jeopolitiğin beşeri unsurları (Değişken unsurlar):

- Sosyal değerler,
- Ekonomik değerler,
- Politik değerler,
- Askeri değerler,
- Kültür değerleri ve kültür çevresi.

Jeopolitiğin coğrafi unsurları stratejide "mekan"ın, beşeri unsurları yine stratejide "güç"ün karşılığıdır. Her ikisinde de konuları, düşünceleri aktif kılan "zaman"dır. Değişmeyen unsurlar olan fiziki olgularla birlikte değişen un-

[91] İLHAN, Suat, **a.g.e.**, s.21.

surlar olan güçler jeopolitiğin uygulamaya yönelik yönünü, politika tespitini, hedef ve hareket tarzı seçimini şekillendirir.[92] Ersoy Taşdemirci'ye göre ise, jeopolitiğin unsurları şu şekildedir:[93]

I. Statik (Değişmeyen) Unsurlar:

1. Politik Bölünme Unsuru
2. Arazi Unsuru

- Arazinin Genişliği,
- Arazinin Fiziki Yapısı,
- Arazinin Şekli,
- Arazinin Konumu.

II. Dinamik (Değişen) Unsurlar:

- Nüfus Unsuru,
- Sosyal Unsur,
- Ekonomik Unsur,
- Politik Unsur,
- Jeostratejik Unsur.

3. Siyasi Coğrafya ve Jeopolitik Arasındaki Farklılıklar

Konuları arasındaki benzerlikten dolayı, bazı düşünürler jeopolitik ile siyasi coğrafyanın aynı şey olduğunu veya jeopolitiğin siyasi coğrafyanın kısaltılmış hali olduğu veya jeopolitiğin siyasi coğrafyanın bir kolu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Oysa, gerçek jeopolitik, siyasi coğrafya değildir.[94] Bu görüş, siyasi

---

[92] İLHAN, Suat, **a.g.e.**, s. 22.

[93] TAŞDEMİRCİ, Ersoy, **a.g.m.**, s.27-30.

[94] TAŞDEMİRCİ, Ersoy, **a.g.m.**, s.26.

coğrafyayı olduğundan fazla, jeopolitiği de olduğundan daha dar bir alana yerleştirmek olur.[95] Jeopolitik ve siyasi coğrafya daima akraba sayılmışlardır. Jeopolitik ana disiplinden daha az objektif ve bilimsel olan, siyasi coğrafyanın uygulamalı bir hali olarak algılanmaktadır.[96]

Siyasi coğrafya; devletlerin coğrafi konumunu, şeklini, büyüklüğünü ve tabii kaynaklarını, hudutlarını, nüfus yapısını, halkın sosyal dayanışmasını, idare sistemini "objektif" ve "tasviri" olarak inceler. Devletlerce uygulanması gereken politika ile ilgilenmez ve bu hususta herhangi bir tavsiyede bulunmaz. Oysa jeopolitik, devletlerin milli politikası ile doğrudan doğruya ilgilenir. Devletlerin dış politikalarının tespitinde ve uygulanmasında coğrafi faktörlerin rolünü inceler.[97] Önde gelen çağdaş siyasi coğrafyacılar tarafından konuya ilişkin olarak ortaya koyulan tanımlamalar şu şekildedir:[98]

.... insanlığın yaşadığı yeryüzünün, farklılıklarıyla bağlantılı olarak, çeşitli yerlerinin politik fenomen farklarını ele alan çalışma. *(Hartshorne)*

.... beşeri coğrafyanın alt bölümü olan siyasi coğrafya yeryüzü-insan ilişkisinin belirli bir yönüyle, coğrafi faktörler ile politik unsurlar arasındaki ilişkiye özel bir önem vererek ilgilenmektedir. *(Weigert)*

.... yeryüzündeki politik bölge yada yerler çalışması. *(Alexander)*

---

[95] İLHAN, Suat, **a.g.e.**, s.17.

[96] O'LOUGHLIN, John, **a.g.m.**, s.1.

[97] TAŞDEMİRCİ, Ersoy, **a.g.m.**, s.26.

[98] GLASSNER, Martin Ira, **Political Geography**, Published by John Wiley & Sons Inc., Second Edition, USA, 1996, s.11.

.... devletin coğrafi doğası, politikası ve gücünün incelenmesi. *(Pounds)*

.... alan koşullarında politik fenomen çalışması. *(Jackson)*

.... coğrafi alan ve politik süreç etkileşimi çalışması. *(Ad Hoc Committee on Geograpy Association of American Geographers)*

.... politik sistemler ve politik süreç arasındaki bağlantıya ilişkin çalışma yada daha basit ifadeyle politik fenomenlerin uzamsal analizi. *(Cohen ve Rosenthal)*

.... siyasi coğrafyacılar, politik karar ve faaliyetlerin coğrafi sonuçlarıyla, herhangi bir karar alınırken göz önünde tutulan coğrafi faktörlerle ve politik faaliyetlerin sonuçlarına etki eden coğrafi faktörlerin rolüyle ilgilenmektedir. *(Pacione)*

.... siyasi coğrafya doğal ve sosyal dünyanın uzamsal boyutlarının, coğrafi açıdan sınırlı ve sembolik anlamlı alanlarda ulusal ve ulus aşırı gruplarca ilk kez ya da yeniden kurulduğu dinamik sosyal süreçleri ortaya çıkarmakla ilgilenmektedir. *(Brunn ve Yanarella)*

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere siyasi coğrafyanın geleceğe ilişkin öneriler sunan veya hükümler çıkaran ve ne olması/ne yapılması gerektiğini öneren bir yapısı yoktur. Diğer bir deyişle siyasi coğrafya yalnızca tasvir eder. Jeopolitik ise geleceğe ait hükümler çıkarmak durumundadır. Jeopolitiğin amacına ulaşması için coğrafyadan başka bilimlerden de yararlanması gerekir. Geleceğe ait hükümler çıkarabilmesi için, güçlerin yararlanmaya hazır değerleri ile potansiyel değerlerinin incelenmesi, karşılıklı güç kıyaslamalarının yapılması ve bunların coğrafi kaçınılmazlıklar açısından değerlendirilmesi gerekir. Bütün bunlar siyasi coğrafyada görülmez.[99]Ayrıca, jeopolitik

[99] İLHAN, Suat, **a.g.e.**, s.18.

daha ziyade bir devletin dış politikasının tayininde faydalanmayı hedefler. Diğer bir ifadeyle, jeopolitik faaliyetini daha dar ve muayyen bir saha üzerinde toplamıştır. Siyasi coğrafyanın kapsamının bu bakımdan daha geniş olduğu söylenebilir.[100]

Pearcy, jeopolitiğin siyasi coğrafyayı ulusal çıkarlar amacıyla kullanılıp, genişleme siyasetini haklı göstermesi amacıyla kullandığı ve bu noktadan hareketle doğduğunu ileri sürmektedir.[101] Karl Haushofer ise siyasi coğrafya ile jeopolitik arasındaki farklılığı şöyle açıklamaktadır:

> *"Siyasi coğrafya, arz üzerindeki toprakların hangi devletlere ait olduğunu, devletlerin sınırlarının hangi antlaşmalarla tespit edildiğini, demografik ve ekonomik istatistiki verileri inceler. İstatistiki bilgiler bir devletin bütün varlığını izah etmek hususunda yetersiz kalır. İstatistiki veriler daha ziyade geçmiş ile ilgilidir. Geleceğe ait bilgiler vermez. Oysa jeopolitik, geleceğe yöneliktir. Jeopolitik, devleti fertler üstü bir canlı organizma telakki ettiğinden, yalnız siyasi coğrafya ile yetinmez, diğer bilimlerden de istifade eder. Devletin ve milletin ideolojisini, kültürünü, medeniyetini, ekonomik gelişmesini, dış münasebetlerini inceler ve dünya politikasının gidişatını takip eder. Jeopolitik, bu konuları incelemesi bakımından siyasi coğrafyadan ayrılır."*[102]

Siyasi coğrafya ve jeopolitik arasındaki farklılıklara rağmen, jeopolitik siyasi coğrafyadan yararlanmalıdır.

---

[100] SEZGİN, Emin ve Selahattin YILMAZ, **a.g.e.**, s.39.

[101] TÜMERTEKİN, Erol, **Ulaşım Coğrafyası**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 1987, s.119.

[102] TAŞDEMİRCİ, Ersoy, **a.g.m.**, s.27.

Whittlesey'e göre, siyasi coğrafya dünya ve devlet arasındaki ilişkilerin çalışılmasıdır. Bu, aynı zamanda devletler arasındaki ilişkilerin coğrafi boyutlarını da içerir. Jeopolitiğin uluslararası ilişkilerin uzamsal olarak çalışılması bağlamında nerede sorusu siyasi coğrafyanın ele alınmasını zorunlu kılmakta ve bu durum hem geniş hem de dar tanımlamalara yol açmaktadır. Dar tanımında, siyasi coğrafya, devletin bir siyasi entite olarak çalışılması haline gelmektedir. Geniş tanımında ise jeopolitiği siyasal eylemliliğin bütünselliğinin bir parçası olarak içeren bir ana disiplin olarak görülür. Bunların her ikisi de coğrafi alan içinde mevcut varlık olarak devletin doğasıyla ilgili olması gerektiğinden hangisi seçilirse seçilsin, ikisi arasında üst üste binme vardır.[103]

4. Jeopolitiğin Tarihsel Gelişimi

Jeopolitik akıl yürütmenin uzun bir tarihi vardır. Heredot'un, Tukidides'in ve Aristo'nun çalışmalarında görülebilir. Heredot'a göre Mısırlılar, Persler ve Yunanlılar fiziksel coğrafi ortamdan etkilenmiştir.[104] Heredot'un "Mısır Nil'in hediyesidir" şeklinde formüle ettiği görüşü coğrafi faktörlerin

---

[103] PARKER, Geoffrey, **a.g.e.**, s.7-8. Uluslararası ilişkiler ve siyasi coğrafyanın disiplinler arası ilişkileri konusunda bakınız: LAPID, Yosef, "Where Should We Begin? Political Geography and International Relations" **Political Geography**, Volume: 18, Number: 8, November 1999, s.895-900. Siyaset bilimi ve siyasi coğrafyanın disiplinler arası ilişkileri konusunda bakınız: MURPHY, Alexander B., " 'Living Together Seperately' Thoughts on The Relationship Between Political Science and Political Geography", **Political Geography**, Volume: 18, Number: 8, November 1999, s.887-894. Siyasi coğrafyanın bu disiplerin yanı sıra Hıristiyanlıkla olan bağlantısını inceleyen ilginç bir çalışma için bkz. MEGORAN, Nick, "Christianity and Political Geography: On Faith and Geopolitical Imagination", **Faith and International Affairs**, Fall 2004, s.40-46.

[104] OWENS, Mackubin Thomas, **a.g.m.**, s.63.

medeniyet oluşumundaki yerini ortaya koymaktadır.[105] Aristo, 2300 yıl önce devlet modelini ortaya koyduğunda nüfus ile toprak arasındaki oranı ve her ikisinin de niteliklerini temel olarak vurgulamıştır. Başkentin ihtiyaçlarını, ordunun ve donanmanın içeriğini, sınırları ve diğer faktörleri gözden geçiren Aristo, bunların belirleyici unsurlarından birinin fiziki çevre, özellikle de iklim olduğunu savunmuştur. Greco-Romen coğrafyacı Strabon[106], Aristo'nun ardından (300 yıldan fazla bir süre sonra) Aristo'nun takipçisi olmuştur. Aristo gibi o da tamamen ırk merkezli bir düşünce eğilimindedir. Kendi ülkesinin "ideal" iklime ve en iyi yönetim tekniklerine sahip olduğuna inanmaktadır.[107]

Göktürklerin Orhun Anıtları Metinleri (732-735) tahlil edildiğinde; Bilge Kağan'ın, Türklerin kendilerini dış saldırıya karşı savunmaları için, Ötüken Ormanları bölgesinin çok uygun olduğunu ve bu bölgenin asla terk edilmemesi gerektiğini belirttiği görülmektedir.[108] 11. yüzyılın büyük devlet adamı, Selçuklu veziri Nizamülmülk, "Siyasetname" adlı eserindeki temel tezlerinde coğrafyayı temel referans noktası olarak kullanmıştır. Geniş ülkeli bir imparatorluk, Nizamülmülk'ü özellikle ilgilendirmektedir.[109]

---

[105] Gerçekten de günümüzde Mısır nüfusunun %82'den fazlası Nil Vadisi boyları ve Nil Delta Ovalarında toplanmıştır. DOĞANAY, Hayati, **Coğrafya'ya Giriş**, Çizgi Kitabevi Yayınları, 5. Baskı, Konya, 1999, s.95.

[106] Çoğu coğrafyacı tarafından coğrafya biliminin kurucusu olarak kabul edilen Strabon M.Ö 58 yılında Amasya'da doğmuştur. DOĞANAY, Hayati, **a.g.e.**, s.95.

[107] GLASSNER, Martin Ira, **a.g.e.**, s.12.

[108] TAŞDEMİRCİ, Ersoy, **a.g.m.**, s.31.

[109] TUNAYA, Tarık Zafer, "Kamu Hukuku ve Jeopolitik", **Jeopolitik**, Sayı:3, Yıl:1, İstanbul, Yaz-2002, s.26.

Daha ilk çağlardan beri coğrafya bilimi, hangi millet veya hangi ırktan olursa olsun daha önceki coğrafya eserlerine bağlı kalmış ve onlardan büyük oranda faydalanmıştır. İlk çağın ünlü Yunanlı coğrafyacıları, İslam coğrafyasının en parlak dönemindeki (11 ve 12. Yüzyıllar) coğrafyacıları büyük oranda etkilerken; aynı şekilde bu dönemde yetişen büyük İslam-Türk coğrafyacıları da, kendinden sonraki Osmanlı ve Batılı coğrafyacılara rehberlik yapmıştır.[110]

Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ve Hıristiyanlığın yükselişinin ardından bilim ve bilim adamlığı Avrupa'da neredeyse bastırılmıştır. Ama coğrafya, Müslüman dünyada özellikle de Arap tüccarlar, tarihçiler, gezginler ve filozoflar arasında yeniden canlanmıştır. Bunlar içinde en ünlülerinden biri de Abd-al Rahman İbn-i Haldun'dur. Bu yazar, 14. yüzyılın sonunda ayrıntılı bir otobiyografi yazmıştır. Yazar, döneminin en güçlü politik birimleri olan aşiret ve şehirler ve bunlarla bağlantılı olarak bölgelerinin fiziki çevresinin belirlediği işgaller hakkında tezler ortaya koymuştur. Politik birimlerin doğasına ilişkin araştırmaları politik birleşme ve parçalanmalara ilişkin teorilere ve sonunda devlet varlığının periyodik doğasına ilişkin bir konsepte yol açmıştır.[111] İbn-i Haldun'a göre iklimler insan karakterinin hakimidir. Düşünür, bu konudaki fikirlerini şu şekilde ortaya koymuştur: "İklim, kişiyi insani doğalara kavuşturduğu gibi, hayvan mizacına da sahip kılabilir." Ayrıca, iklimler insanların fiziksel yapılarını da etkilediği için tembel ya da çalışkan, ahlaklı ya da ahlaksız olmalarını belirleyen temel unsurdur. İbn-i Haldun'a göre, medeniyetler ne çok sıcak ne de

---

[110] GÜMÜŞÇÜ, Osman, "Hamid Sadi Selen'in Unutulmuş Bir Makalesi: Osmanlı Coğrafya Literatürü", **Türkiye Günlüğü -Ufukların Efendisi Osmanlılar-**, Sayı:58, Ankara, Kasım-Aralık 1999, s.156.

[111] GLASSNER, Martin Ira, **a.g.e.**, s.12.

çok soğuk iklimlerde meydana gelir. Ilıman iklim bolluk/refah için, bolluk ise medeniyet oluşumu için gereklidir. Bu ılıman kuşak, İbn-i Haldun'un "Yedi İklim" incelemesinde; üçüncü, dördüncü ve beşinci iklime isabet eder. İbn-i Haldun'a göre; iklimin özellikleri devlet kurumunu ve genel hukuk kural ve kurumlarını da etkisi altında bırakmaktadır.[112]

16. ve 17. yüzyıl Fransız yazarları bu geleneği takip etmişlerdir. Örneğin Montesquieu, yönetim sisteminin belirlenmesinde iklim ve bitki örtüsünün rolünü vurgulamıştır. Yazar; tarım ve nüfus, politik sistem ve işgaller, bulunulan yer, toprak verimliliği ve yönetim arasında oldukça karmaşık bir ilişki gözlemlemiştir. 17. yüzyılın ortasında William Petty, devletlerin gücünde karasal ve demografik unsurların yerini, etki alanı konseptini, başkentlerin rolünü ve diğer politik coğrafi konuların etkisini tartışan çalışmasını yayınlamıştır.[113]

18. yüzyılın ikinci yarısında, Adam Heinrich Dietrich Von Bulow, jeopolitiğin öncüsü olarak görülebilecek geometrik bir strateji bilimi önermiştir. Bulow'un en çok bilinen çalışması "Modern Savaş Sistemi'nin Ruhu", 1799'da yazılmıştır. Bu dönemde Avrupa çok sayıda devlete bölünmüştür. Geometrik sistemine dayanarak Bulow, büyük devletlerin küçük devletleri yutacağını, geriye 11 devlet kalacağını ve bunların hiçbirisinin daha fazla genişleyemeyeceğini öngörmüştür.[114]

---

[112] TUNAYA, Tarık Zafer, **a.g.m.**, s.26-27.

[113] GLASSNER, Martin Ira, **a.g.e.**, s.12-13.

[114] Bulow, Savaş Üzerine'de Clausewitz'in ana hedeflerinden birisiydi. Fakat, her ne kadar Clausewitz'in eleştirilerine maruz kalsa da öngörüleri ve Almanya ve İtalya'nın birleşmesinden sonraki Avrupa haritası arasındaki benzerlik dikkat çekiciydi. OWENS, Mackubin Thomas, **a.g.m.**, s.63.

19. yüzyılın sonlarına doğru Carl Ritter, Berlin'de, İbn Haldun'unkine benzer şekilde devlet büyümesinin döngü teorisini geliştirmiştir; ama bu teori daha çok organizmalara benzerliğe dayanmaktaydı. Ritter, kendinden önceki düşünürlere göre daha bilimseldi. Ancak, hala bir miktar ırk merkezli ve belirlemeci bir tutum içindeydi. "General Comparative Geography" adlı eseri bir bakıma siyasi coğrafyada ilk model yaratma girişimiydi ve yazar modern coğrafyanın kurucularından biri olarak görülmektedir.[115] Ritter, "Beşeri coğrafya, çevre ve insan (toplum) arasındaki bağıntıyı inceler." tezini ileri sürmüştür ki, bu görüş, doğrudur. Çünkü, bugünkü coğrafi anlayış için de geçerlidir.[116]

Her ne kadar beşeri coğrafya bilim dalının kurucusu olarak Ritter tanınırsa da bu adı taşıyan ilk eseri, yine bir Alman coğrafyacı olan, Friedrich Ratzel (1844-1904) vermiştir.[117] Ratzel, coğrafyacı kimliğinin yanı sıra; kimyager, gazeteci ve bunun gibi kimlikleri bünyesinde barındırabilmiş çok yönlü bir düşünürdür.[118] Modern ve sistematik siyasi coğrafyanın kurucusu sayılan Friedrich Ratzel, esas itibariyle Darwin'in evrim teorisinden[119] etkilenmiştir.[120] Ratzel'e göre devletin, içinde bulun-

---

[115] GLASSNER, Martin Ira, **a.g.e.**, s.13.

[116] DOĞANAY, Hayati, **a.g.e.**, s.118.

[117] DOĞANAY, Hayati, **a.g.e.**, s.118-119.

[118] FARINGDON, Hugh, **a.g.e.**, Routledge, London, 1989, s.14.

[119] Darwin'e göre, tüm canlılar sürekli bir değişim ve evrim içinde olup yaşam, doğa güçlerinin seçici (selection naturel) etkileri altında geçmekte, bu değişime ve çevre şartlarına uyamayan canlılar ortadan kalkmaktadır. Çevreye uyumda sürekli ilerleme ve yeni türlerin oluşması doğal ayıklanmanın bir sonucudur.

Darwin'in görüşlerinden sonra "insan çevresine uymuş bir yaratıktır" düşüncesinin benimsenmesiyle doğal güçlerin insan üzerindeki etkilerine çok önem veren ve doğal çevrenin toplumsal gelişmelerle devletlerin geleceğini belirleyici olduğu görüşü-

duğu ortamda herhangi bir biyolojik organizma olarak, muhitle bazı münasebetleri mevcuttur. Böylece Darwin'in gelişme teorisini kabul etmektedir. Saha genişliği uzun süre yaşamak isteyen bir varlık için önemlidir.[121] Beşeri coğrafyanın bir bölümünü oluşturan siyasi coğrafyaya, devlet için çok önemli olduğunu kabul ettiği saha (alan) kavramını yerleştiren Ratzel, devlet denen organizmanın beslendiği ve gücünü aldığı alan ne kadar büyük olursa, devletin de uluslararası politikada etki ve egemenliğinin o derece artacağını söylüyordu. Ancak, alanı; iklim, fiziki yapı, toprağın özelliği, yükselti, yer altı zenginlikleri ve sınırlar gibi unsurlarla birlikte düşünüp değerlendiriyordu. Alana politikada etkinlik kazandıracak diğer önemli bir husus da alanın coğrafi konumuydu.[122] Ratzel, 1896 yılında, devlet büyümesinin yedi kuralı olarak adlandırdığı kuralları ortaya koymuştur. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:[123]

---

nü öne süren F. Ratzel ve onu izleyen diğer bazı coğrafyacıların çalışmalarıyla "Çevresel Determinizm-Gerekircilik" diye bir akım ortaya çıktı.

Bu akıma karşılık, fiziki çevrenin etkileri dikkate alınmakla birlikte, teknoloji ve kültür alanında gösterdiği gelişmeler sayesinde çevrede meydana getirdiği değişiklikler nedeniyle insanın mukabil etkilerine daha ağırlık veren "Possibilizm-Olasılcılık" görüşü yer almaya başladı. Daha sonra çevresel determinizm ile Possibilizm bağdaştırılarak "Probabilizm-Olabilircilik" diye yeni bir akım oluşturuldu. Probabilizme göre insan ve çevre etkileşiminde denge bazen çevre bazen de insan lehine bozulmakta, dengedeki bu değişmeye her toplumun kültür ve teknik düzeyde gösterdiği farklılıkların sebep olduğu kabul edilmektedir. GÜNEL, Kamil, **Coğrafya'nın Siyasal Gücü**, 3.Baskı, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2002, s.4.

[120] BRADEN, Kathleen and Fred M. SHELLEY, **Engaging Geopolitics**, Published by Pearson Education Ltd., England, 2000, s.15.

[121] GÖNEY, Süha, **a.g.e.**, s.11.

[122] GÜNEL, Kamil, **a.g.e.**, s.5.

[123] GLASSNER, Martin Ira, **a.g.e.**, s.323.

1) Devlet sahası, aynı kültüre sahip nüfusun yayılmasıyla birlikte büyümektedir.

2) Toprak açısından büyüme, diğer gelişme yönlerinin bir sonucudur.

3) Bir devlet daha küçük birimleri absorbe ederek büyümektedir.

4) Sınırlar devletin gücünü ve gelişmesini yansıtan çevresel organdır; bundan dolayı sürekli değildir.

5) Devletler gelişmeleri esnasında politik açıdan savunmasız toprakları ele geçirmeye çalışmaktadır.

6) Gelişme güdüsü gelişmemiş devlete, yüksek düzeyde gelişmiş medeniyetlerden gelmektedir.

7) Karasal büyüme eğilimi bulaşıcıdır ve geçiş sürecinde de artmaktadır.

Ratzel'in dünya politikasını etkileyen ana görüşü sınırlar hakkında olanıdır. Ratzel'e göre sınırlar değişen bir asimilasyon alanıdır. Bu itibarla sınırlar dinamiktir ve genel olarak genişleyen devletlerin büyüyen kuvvetlerini yansıtırlar. Sınırlar devletlerin büyümesine engel oldukları zaman savaş sebebi olurlar. Ratzel'in bu görüşünden hayat alanı görüşü doğmuştur. Bu görüşü, Alman jeopolitikçisi Karl Haushofer'i ve Hitler'i etkilemiştir.[124] Ratzel'e göre, başarılı bir devlet topraksal genişleme sağlayabilen devlettir ve bu nedenle başarılı bir devlet olabilmek için savaş kaçınılmazdır.[125] Ratzel'in, bu fikirleriyle, savaşı (ve hatta pan fikirleri/emperyalist emelleri) meşrulaştırma gayreti içerisine girdiği açıkça ortadadır.

---

[124] BİLGE, Suat, **a.g.e.**, s.103.

[125] SLOWE, Peter, **Geography and Political Power**, Published by Routledge, London, 1990, s.21.

Ratzel'e göre dünya yalnızca bir devlete yetecek büyüklüktedir. Fakat, bu fikir Ratzel'e özgü bir fikir değildir. Zira, Ratzel'den yüzyıllar önce Timur; "Nasıl gökyüzünde bir Allah varsa yeryüzünde de bir hükümdar olmalıdır", Yavuz Sultan Selim; "Dünya ancak bir padişah tarafından idare edilecek kadar küçüktür" diyerek benzer fikirler ortaya koymuşlardır.[126]

Ratzel'in fikirlerinin ABD'ye taşınması öğrencisi Ellen Churchill Semple tarafından olmuştur.[127] E. C. Semple de mekanda yayılmayı çok önemli bir olay olarak görmüş ve "Varolmak mücadelesi gerçekte alan mücadelesi demektir." görüşünü savunmuştur. Ancak, Ratzel'in bu coğrafi felsefesi Almanya dışında en çok Rudolf Kjellen tarafından benimsenmiştir.[128]

Jeopolitik terimini icat eden kişi olan Rudolf Kjellen, jeopolitiği; "coğrafi organizmalar veya mekanda bir olgu olarak devletleri inceleyen bir bilim" olarak tanımlamıştır.[129] Göteborg Üniversitesi'nde tarih ve siyasi ilimler profesörü olan Kjellen'in jeopolitiğe ait başlıca eseri "Hayat Şekli/Formu Olarak Devlet"tir.[130] 1899 yılında "Ymer" adlı dergide İsveç'in sınırlarına ilişkin yayınlanan bir makalesinde bu kavramı kullanmıştır. Kjellen, jeopolitiğin isim babası olmasının yanında jeopolitiği karmaşık yapıdaki devlet araştırmasının bir parçası olarak telakki etmesiyle de önemlidir. Görüşleri büyük ölçüde Ratzel'in "Siyasi Coğrafya"sındaki devlet düşüncesine dayanmaktadır ve

---

[126] ATAY, Mehmet, "Jeopolitik (V)", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın**, Sayı:6, Temmuz 1997, s.71.

[127] GLASSNER, Martin Ira, **a.g.e.**, s.323.

[128] GÜNEL, Kamil, **a.g.e.**, s.5.

[129] BRADEN, Kathleen and Fred M. SHELLEY, **a.g.e.**, s.15.

[130] GÖNEY, Süha, **a.g.e.**, s.16.

siyasi olayların coğrafi verilere bağlı olduğu düşüncesini daha da geliştirmiştir.[131] 1918 yılında ortaya attığı "Devlet Teorisi", bir devletin siyasi ve mekansal gelişimini belirleyen beş alanı kapsamaktadır:[132]

1. Jeopolitik: Coğrafi organizma olarak devlet öğretisi veya devletin mekandaki görüngüsü (ortaya çıkışı). Burada devleti imparatorluk olarak ele almaktadır.

2. Kratopolitik: Hükümet ve kurumlar politikası. Hükümet etme ve hükümranlık amaçlarına yönelik devletin hukuki organizasyonu.

3. Etno/Demopolitik: Siyasi organize olmuş devletin davranışlarının taşıyıcısı olan insan yığını, yani nüfus. Devleti, dil, din ve ırktan farklılaştırarak halk olarak ele alır.

4. Ekopolitik: Devletin ekonomik yapısı.

5. Sosyopolitik: Toplum olarak devlet öğretisi.

Kjellen'in jeopolitik tasavvurları siyaset biliminde devletlerin araştırılmasını amaçlayan lineer bir sistem geliştirmeye yöneliktir. Klasik jeopolitiğin kendisinden önceki öncüleri Mahan, Ratzel ve Mackinder gibi Kjellen de, zamanında siyasal bilimler disiplinine hakim anlayışların tersine, devletin "tabii" ve "organik" niteliklerini vurgulamıştır. Yukarıdaki sıralamada da görüleceği gibi jeopolitik, devletin beş niteliğinden ilkidir ve devlet toprağının araştırılmasını kapsamaktadır. Jeopolitik, devlet kavramını iç politik hukuk öznesi olmaktan çıkarıp öncelikle dış politik güç öznesi yapmasıyla, devletlerin hayatta kalma mücadelelerinde siyasetin yardımcı bir bilimidir.[133]

---

[131] TEZKAN, Yılmaz ve M. Murat TAŞAR, **Dünden Bugüne Jeopolitik**, Ülke Yayınları, İstanbul, 2002, s.96.

[132] TEZKAN, Yılmaz, **a.g.e.**, s.99.

[133] TEZKAN, Yılmaz, **a.g.e.**, s.99-100.

Kjellen'e göre, devlet yaşayan bir organizmadır. Bu organizmanın gövdesi; ülkesi yani sahasıdır. Devletin idare merkezi (beyni); ülke içindeki nehirler ve karayollarıdır, demiryolları ise devletin damarlarıdır. Kjellen bu teorisini daha da ileri götürerek, devleti sadece yaşayan basit bir organizma değil, fakat aynı zamanda şuura sahip bir organizma olarak kabul etmiştir. Tıpkı fertlerde olduğu gibi, bu organizma değişmeyen birtakım kanunlara bağlıdır. Bir devlet gelişebilir veya son bulabilir. Kjellen devleti, üç esas unsura sahip bir büyük kuvvet şeklinde düşünmüştür. Bu üç unsur şunlardır: genişlik, hareket serbestisi, içerde birlik ve beraberlik.[134]

Jeopolitiğin tarihsel süreç içerisinde hangi aşamalardan geçerek olgunlaştığını ve kavramsal açıdan nasıl ortaya çıktığını ana hatlarıyla belirtildikten sonra jeopolitik teorileri iki başlık halinde incelemeye geçebiliriz. Bu başlıklar; "Soğuk Savaş Öncesi ve Soğuk Savaş Dönemi Jeopolitik Teoriler" ve "Soğuk Savaş Sonrası Jeopolitik Teoriler"dir.[135]

5. Jeopolitik Teoriler

a. Soğuk Savaş Öncesi ve Soğuk Savaş Dönemi Jeopolitik Teoriler

Bir disiplinin saf ve uygulamalı boyutları çok değişiktir. Her bir jeopolitik dünya görüşü ülkenin konumunu ulusal a-

---

[133] GÖNEY, Süha, **a.g.e.**, s.16.

[133] Jeopolitik kavramı hakkında daha geniş bilgi için bkz. BRADEN, Kathleen, Fred M. SHELLEY, **Geopolitics**, Longman, London, 1998. DODDS, Klaus and D. ATKINSON, **Geopolitical Traditions**, Routledge, London, 2000. GRAY, Colin, **Geopolitics, Geography and Strategy**, Frank Cass, London, 2000. KLIOT, N. And D. NEWMAN, **Geopolitics at The End of The Twentieth Century: The Changing World Map**, Frank Cass, London, 2000.

maçlara göre değerlendirilmesi gerektiğini varsaydığından çeşitli yorumlar arasında çok ortak nokta vardır. Güçlü inanç sistemlerinin yakın bağları ve dış ilişkilerdeki yüksek belirsizlik atmosferi nedeniyle jeopolitik aşırı derecede ideolojik olma riskini sürdürmektedir. Bir başka yolla da açıklanabileceği gibi jeopolitik ne azami olarak taban bulmuş ne de kendisini değer yüklü varsayımlar karşısında koruyabilmiştir.[136] Bu nedenle, gerek Soğuk Savaş öncesi ve Soğuk Savaş dönemi, gerekse Soğuk Savaş sonrası jeopolitik teoriler belirli bir dünya görüşünü yansıtan ve ideolojik bir boyutu çoğunlukla bünyesinde barındıran, azami taban bulamaması nedeniyle de paradigma olma vasfı taşımayan teorilerdir. Bu ön kabulden sonra Soğuk Savaş'ın bitiminden önceki jeopolitik teoriler iki başlık altında toplanabilir:[137]

1- *Fiziki Coğrafyaya Dayalı Teoriler:* Kara Hakimiyeti Teorisi, Kenar Kuşak Teorisi.

2- *Kuvvete Dayalı Teoriler:* Deniz Hakimiyeti Teorisi, Hava Hakimiyeti Teorisi.[138]

Bu teorilerin yanı sıra Saul Cohen'in Kuşatma Teorisi de Soğuk Savaş dönemi jeopolitik teoriler içinde ele alınacaktır.[139]

---

[136] O'LOUGHLIN, John, **a.g.m.**, s.1.

[137] İLHAN, Suat, **Dünya Yeniden Kuruluyor -Jeopolitik ve Jeokültür Tartışmaları-**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, s.24.

[138] Jeopolitiğin Soğuk Savaş'ın bitimine kadarki tarihsel gelişiminin şematik gösterimi *için bkz. EK-1.*

[139] Karl Haushofer'in şahsında bütünleşen Alman jeopolitik ekolünün Soğuk Savaş öncesi jeopolitik teoriler içinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu konu "Alman Dış Politikası'nda Jeostrateji ve Jeopolitiğin Yeri (Haushofer, Hitler ve İkinci Dünya Savaşı Örneği)" başlıklı bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Ayrıca, Kenar Kuşak Teorisi de "Amerikan Dış Politikası'nda Jeostrateji ve Jeopolitiğin Yeri (Spykman'den Kennan'a Çevreleme Politikası ve Soğuk Savaş Örneği)" başlıklı bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir.

Soğuk Savaş öncesi ve Soğuk Savaş dönemi jeopolitik teorileri kronolojik bir sıra takip ederek ele almak doğru bir yaklaşım olacaktır.

I. Alfred Thayer Mahan (1840-1914) ve Deniz Hakimiyeti Teorisi[140]

"Denizlerin Clausewitz'i" olarak anılan Alfred Thayer Mahan, ABD'nin 20. yüzyıl deniz stratejisinin kurucusu, İngiltere, Almanya ve Japonya deniz güçlerinin gelişiminin de büyük ölçüde etkileyicisidir. Mahan'ın dünya çapında deniz saldırı gücünü başarıyla geliştirmenin önemine ilişkin yazıları, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'nda zafer kazanmasında da, bugün dünyanın tek süper gücü olmasında da amil sayılır.[141]

Mahan, Avrupa'nın emperyalist yayılmasının son büyük dalgası. ve ABD'nin dünya gücü statüsüne yükselmesi döneminde eserlerini yazmıştır. Düşünceleri, önce Deniz Kuvvetleri Komutan Yardımcısı daha sonra da (Devlet) Başkanı olan ve ABD'nin lider deniz gücü olmasına ciddi katkıda bulunan Theodore Roosevelt'i büyük oranda etkilemiştir. İngiltere, Almanya ve Japonya gibi ülkelerin denizcilik yetkilileri de Mahan'ın çalışmalarını okumuş, stratejiyle ilgili nice teorilerini benimsedikleri gibi, gemi yapımıyla ilgili öğütlerini de büyük ölçüde uygulamışlardır.[142] Mahan'ın fikirleri yalnızca Amerikan dış politikası için değil büyük güç olmak isteyen tüm güçler için yol gösterici niteliktedir. Fakat, maalesef, üç tarafı denizler-

---

[140] Deniz Hakimiyet Teorisi'nin harita üzerindeki gösterimi için bkz. EK-2.

[141] LANNING, Michael Lee, **En Büyük 100 Asker-Tarihin Gelmiş Geçmiş En Etkili Askeri Liderleri**, Çev. Belkıs Çorakçı DİŞBUDAK, Show Kitap Tarih Dizisi, İstanbul, Aralık-1998, s.152.

[142] LANNING, Michael Lee, **a.g.e**, s.154.

le çevrili bir ülke olan Türkiye'de Mahan'ın fikirlerinden hareketle yapılan bilimsel bir çalışmaya rastlanamamıştır. Mahan'ın fikirlerine özellikle Japonya ve Almanya'da günümüzde dahi büyük önem verilmektedir.[143]

Mahan, yayılmacı fikirlere sahip bir düşünürdü. Mahan'a göre güçlü bir deniz kuvvetinin kurulması uluslararası ticaretin daha geniş alanlarda yapılabilmesinin önünü açacak yani ticari anlamda bir patlama yaşanmasını sağlayacaktı. Bu gelişmelerin doğal bir sonucu olarak, ABD yeni pazarlara yani yeni egemenlik alanlarına sahip olabilecekti.[144]

Mahan'ın, özelde küresel İngiliz etkisi olmak üzere, denizcilik tarihi incelemesi O'nu denizlerin, özellikle de stratejik öneme sahip dar su yollarının kontrolünün büyük güç statüsü için hayati olduğu sonucuna götürmüştür. Mahan, teorisini İngiliz İmparatorluğu'nun yükselişinin ve İngiltere'nin deniz gücü haline gelmesinin eş zamanlı olarak gerçekleştiği gözlemine dayandırmıştır. Dünyanın en büyük deniz rotaları İngiliz İmparatorluğu'nun iç iletişim bağlantıları haline gelmişti. Panama Kanalı dışında, Britanya bütün büyük su yollarını ve dar denizleri ya da *tıkanma noktalarını* -erişim ya da geçişin her iki kıyıdan da göreceli olarak kolay kontrol edilebildiği su kütleleri: Dover, Cebelitarık, Malta, İskenderiye, Ümit Burnu, Singapur'daki Malakka Boğazı, Süveyş Kanalı ve St. Lawrence Neh-

[143] Mahan'ın fikirlerinin Alman dış politikasında kullanılması konusunda yakın zamanlarda yapılan bir çalışma için bkz. HOLMES, James R., "Mahan, 'A Place in The Sun,' and Germany's Quest for Sea Power", **Comparative Strategy**, January-March 2004, Volume:23 Issue:1, s.27-62.

[144] KING, David C., M. MARVIN, D. WEITZMAN and T. DWIGGINS, **United States History**, Addison-Wesley Publishing, USA, 1986, s.404.

ri'nin girişi- kontrol ediyordu.[145] Kuzey Avrupa'nın okyanus ticareti ya İngiliz silahlı kuvvetlerinin kontrolü altındaki Dover Boğazı'ndan ya da yine İngiliz silahlı kuvvetlerinin kontrolü altındaki İskoçya'nın kuzey ucundan geçiyordu. Britanya ve ABD, okyanuslara Almanya ve Rusya'dan daha kolay ulaşabiliyordu. Denizde hareket etmek karadan hareket etmekten daha kolaydı ve toprak kütleleri okyanuslarla çevriliydi. Okyanuslara ulaşımı olan devletler büyük güç statüsüne ulaşma potansiyeline karaya sıkışmış devletlere göre daha fazla sahiptiler. Adalar, diğer devletlerle kara sınırları paylaşan devletlere göre daha avantajlıydılar.[146]

Mahan, Jomini'den de ilham almış, Jomini'nin kara savaşları için geçerli olan fikirlerini denizlere uygulamıştır. Karada olduğu gibi, denizde de ulaşım yollarının hayati önem taşıdığını ileri sürmüştür. Mahan'a göre; devletin kendi ulaşım yollarını güvence altına alırken, muhasım tarafınkileri engelleyebilmesi, milli gücün esasını teşkil eder ve milli strateji bu amaca yönelmelidir. Kara savaşları bakımından Jomini'nin ileri sürdüğü gibi, denizlerde de iç hatlara hakim olmak, düşmanı birkaç cephede birden aynı zamanda tehdit edebilme ve kuvvetleri düşmana nazaran daha çabuk toplayarak stratejik noktalara kaydırabilme imkanlarını verir.[147] Alfred Thayer Mahan, ulaşıma elverişli nehirlerin gelecekteki önemini vurgularken özellikle *Panama* ve *Süveyş* kanallarının jeopolitik açıdan önemi üzerinde ısrarla durmuştur. Mahan, kara egemenliğine de önem

---

[145] DOUGHERTY, James E. and R. L. PFALTZGRAFF, **Contending Theories of International Relations**, Addison-Wesley Educational Publishers Inc., USA., 1997, s.152-153.

[146] DOUGHERTY, James E. and R. L. PFALTZGRAFF, **a.g.e.**, ps.153.

[147] KARAOSMANOĞLU, Ali L., "Dünya Çapında Stratejiler", **Dış Politika**, Cilt:X-T, Sayı:1, Ankara, Mart-1983, s.13.

vermesine karşın, deniz egemenliğinin daha etkin bir faktör olduğunu ve bir gün Anglo-Amerika'nın bu üstünlüğü elinde bulundurmasından dolayı dünyaya egemen olacağı görüşünü savunmuştur.[148]

Mahan, 20 kitap yazmış bir yazardır. Bununla birlikte en etkili kitapları "The Influence of Sea Power upon History 1660-1783 (1890)" ve "The Influence of Sea Power upon History: The French Revolution and Empire 1793-1812 (1892)" adlı çalışmalarıdır. Kitaplarında ticari koruma ve ekonomik refahı devam ettirme yolu olan denizlerde kontrolün devlet için çok önemli olduğunu ileri sürmüştür. Bu nedenle de büyük bir donanmadan yanadır. Mahan'a göre, deniz gücünün gelişmesi ve devamlılığını etkileyen 6 temel faktör mevcuttur:[149]

1) *Coğrafi Konum (Mevki):* Söz konusu ülkenin deniz ya da okyanusa (belki de birden fazla) kıyısı var mı, bu sular birbirleriyle bağlantılı mı, aynı zamanda savunmasız kara sınırlarına da sahip mi, denizaşırı stratejik üslerini sürdürebilme ve önemli ticaret yollarına hakim olabilme imkanına sahip mi?

2) *Devletin Fiziki "Uygunluğu" (Kıyılarının Doğal Yapısı):* Ülkenin kıyılarında doğal limanlar, haliçler, girinti ve çıkıntılar var mı? Limanların yokluğu deniz ticaretine, denizcilik endüstrisine yada donanmaya engel teşkil edecektir; deniz taşımacılığına uygun nehirler iç ticaretteki önemlerine karşın düşmanlar tarafından ülke içine nüfuz etme yolu olarak tehdit arz edecektir.

3) *Ele alınan Toprağın Ölçüsü (Kıyı Şeridinin uzunluğu):* Bu şeridin sağladığı kolaylıkla kıyı savunulabilir.

---

[148] SEVGİ, Cezmi, "Jeopolitik ve Jeostratejinin Tarihsel Gelişimi Açısından Türkiye'nin Stratejik Konumu", **Ege Coğrafya Dergisi**, Sayı:4, Bornova-İzmir, Nisan-1988, s.225.

[149] GLASSNER, Martin Ira, **a.g.e.**, s.324.

4) Nüfus Miktarı: Büyük bir nüfusa sahip olan ülkeler, ticaret filosu ve donanmasının oluşumu ve devamlılığında az nüfuslu ülkelere nazaran daha yetenekli olacaktır.

5) Ulusal Karakter (Ticari Uğraşlara Olan Yetenek): Deniz gücü gerçek anlamda barışçı ve yaygın ticarete dayanmaktadır.

6) Yönetim Karakteri: Ülke yönetimi deniz gücünü ilerletmeye yönelik olarak çevre ve nüfus tarafından sağlanan fırsatlardan yararlanıyor mu?

Mahan'a göre, Britanya ve Japonya gibi su tarafından izole edilmiş uluslar büyük güç olmak istiyorlarsa büyük deniz kuvvetleri oluşturmak zorundadırlar. Çünkü, uzun kıyı şeridine sahip olan uluslar için deniz bir sınırdır ve diğer ülkelere karşı konumları o sınırın ötesine geçme kapasitelerine bağlıdır. Coğrafi konum, İngiltere'nin gücüne katkıda bulunmuştur. İngiltere, Kıta Avrupa'sındaki potansiyel düşmanlarına saldıracak kadar yakın, Kıta Avrupa'sından işgale uğramayacak kadar uzaktır. 1890'dan sonra Alman, Japon ve ABD deniz kuvvetlerinin yükselişine kadar deniz kuvvetlerine rakip olmadığı için Britanya, Kuzeydoğu Atlantik ve İngiliz Kanalı'ndaki deniz kuvvetlerine yoğunlaşarak Avrupalı güçlerin dünya ticaretini kontrol edebilmiştir.[150]

Mahan'a göre, böyle bir seçenek kuvvetlerini doğu sınırı ile Akdeniz ve Atlantik sahillerini bölmek zorunda olan Fransa için geçerli değildi. Özet olarak, Mahan ulusal güçle deniz üstündeki hareket kabiliyeti arasında bir bağlantı kurmuştur çünkü onun yazdığı zamanda pürüzsüz okyanusta harekete nazaran kara ulaşımı ilkeldir.[151]

---

[150] DOUGHERTY, James E. and R. L. PFALTZGRAFF, **a.g.e.**, s.153.

[151] DOUGHERTY, James E. and R. L. PFALTZGRAFF, **a.g.e.**, s.153.

i. Mahan'ın Çalışmasından Hareketle

16. yüzyıldan bu yana deniz kuvvetleri, düşmanlarının denize ulaşımını engellerken anavatanlarına yapılacak saldırıyı önlemek ve dost iletişim ve ticaret rotalarını korumak konularında önemli bir rol oynamışlardır. George Modelski ve William R. Thompson, Mahan'ın çalışmasından hareketle, deniz gücüyle küresel politika arasındaki ilişkiye dayanarak deniz gücünün küresel operasyonların olmazsa olmazlarından olduğu sonucuna varmışlardır. Önde gelen deniz güçleri sadece denizdeki iletişim hatlarını korumakla kalmazlar, önceki büyük savaşların sonucunda kurulan statükonun korunmasında da kritik rol oynarlar. Büyük deniz kuvvetleri küresel güç statüsü için gerekli ama yeterli olmayan bir şarttırlar. 1962'de Küba Füze Krizi'nde ABD'ye kazandırdığı gibi karşı kuvvetleri bloke edecek araçları sağlayarak kıtalararası hareketlilik kazandırırlar. Kara kuvvetleri esas yenilgi ve karşı tarafın işgali için vazgeçilmez olsa da, İkinci Dünya Savaşı'nda da olduğu gibi, ciddi hareketlilik sağlayarak operasyon cephelerini birleştiren deniz kuvvetleridir.[152]

Uzun döngü yaklaşımıyla doğrudan ilintili olarak, Modelski ve Thompson, deniz kuvvetlerinin 1500'lü yıllardan beri dünya politikasının vazgeçilmez parçası olduğunu söyleyecek kadar ileri giderler. 16. yüzyılın başında deniz teknolojisinin daha önceden izole olmuş kıtaları bağlaması ve dünyayı Avrupa'nın emperyalist yayılmasına ve kolonileşmesine açması sonucunda küresel sistem okyanus sistemine dönüşmüştür. Sırasıyla 16. yüzyılda Portekiz, 17. yüzyılda Hollanda, 18. ve 19. yüzyıllarda Birleşik Krallık ve 20. yüzyılda ABD dönemin de-

[152] DOUGHERTY, James E. and R. L. PFALTZGRAFF, **a.g.e.**, s.153-154.

nizcilikle ilgili icatlarına egemen olmaları ve uluslararası düzenin kuruluşuna ciddi katkıda bulunmaları nedeniyle büyük güçler oldular. Her uzun döngü yaklaşık 100 yıl sürdü ve büyük denizcilik kapasitesine sahip bir devletle tanımlandı. Modelski ve Thompson ve diğer katkıda bulunanların çalışmalarıyla temsil edilen uzun döngü, zaman içinde dünya sisteminin kendini tekrarlayan ve evrimleşen düzenler sergilediğini iddia eder. Bu, küresel güçleri ve küresel savaşları da içermektedir. Böyle çatışmaların çok önemli denizcilik boyutu vardır çünkü kıtalararası ilişkilerde deniz kuvvetleri vazgeçilmezdir. Her bir sonraki uzun döngüde daha da çetinleşen evrimi ifade eden teknolojik icatlar her zaman deniz kuvvetleriyle yakın ilişkide olmuştur.[153]

II. Sir Halford Mackinder (1861-1947) ve Kara Hakimiyet Teorisi

1861-1947 yılları arasında İngiltere'de yaşayan Mackinder, önce biyoloji ve hukuk öğrenimi görmüş. Ardından coğrafya eğitimi almış ve coğrafya öğretim üyeliği yapmıştır.[154] 1904 yılında Kraliyet Coğrafya Derneği'nde "Tarihin Coğrafi Ekseni (The Geographical Pivot of History)" adlı bildirisi ile Kara Hakimiyet Teorisi'nin temellerini atmıştır.[155] Daha sonra 1919 yılında yayımladığı "Demokratik İdealler ve Gerçek (Democratic Ideals and Reality)" adlı kitabında bu teoriyi geliştirmiştir.[156]

---

[153] DOUGHERTY, James E. and R. L. PFALTZGRAFF, **a.g.e.**, s.154.

[154] Halford John Mackinder, 1861 yılında Gainsborough'da (İngiltere) doğmuş ve 1880 yılında Oxford'a girene kadar burada yaşamıştır. www.unc.edu/depts/diplomat/AD_Issues

[155] Kara Hakimiyet Teorisi'nin (1904) harita üzerindeki gösterimi için bkz. EK-3.

[156] Kara Hakimiyet Teorisi'nin (1919) harita üzerindeki gösterimi için bkz. EK-4.

1910-1922 yılları arasında İngiliz Parlamentosu'na giren Mackinder, Parlamento'da yayılmacı fikirleri ile dikkati çekmeyi başarmıştır.[157] Mackinder, çalışmalarını coğrafya biliminin eleştirisi üzerine inşa ettiği için eleştirel bir bakış açısından hareketle çalışmalarını şekillendirmiştir.[158]

Tıpkı Mahan gibi, Sir Halford Mackinder de coğrafya ile teknoloji arasında yakın bir ilişki gözlemlemiştir. Mackinder'e göre; eğer, bir önceki dönemde teknoloji deniz kuvvetlerinin hareketliliğini kara kuvvetlerine göre daha fazla geliştirmişse, bir sonraki dönemde de kara kuvvetlerine daha egemen bir konum verecektir. Demiryolu (ve sonrasında içten yanmalı motor), modern otoyolların ve yol ağlarının kurulması, Avrasya'nın kara kütlesinin büyük kısmında hızlı taşımacılık yapılmasını olanaklı kılmıştır. O zamana kadar Avrasya'nın iç bölgeleri karaya sıkışmıştı. Mackinder, Avrasya'nın nehir sisteminin dünyanın hiçbir büyük denizine dökülmediğine dikkat çekmiştir. Kutup bölgesinin soğukluğu nedeniyle Avrasya'nın kuzey sahillerin büyük bir bölümünü donmaktaydı. Yine de demiryollarının gelişmesiyle birlikte, Orta Doğu önceki yüzyıllarda Britanya için denizden ulaşılması ne kadar kolay bir bölgeyse 20. yüzyılda da Almanya için karadan ulaşılması aynı şekilde kolay bir bölge oldu.[159]

Mackinder, deniz kuvvetleri ile kara kuvvetleri arasındaki mücadeleyi tarihin bütünleştirici bir konusu olarak görmüştür.

---

[157] ÖZEY, Ramazan, **Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği**, Aktif Yayınevi, İstanbul, 2002, s.215.

[158] Mackinder'in eleştirel bakış açısını ele alan bir çalışma için bkz. MAYHEW, R., "Halford Mackinder's 'New' Political Geography and The Geographical Tradition", **Political Geography**, Volume:19, Issue:6, August 2000, s.771-791.

[159] DOUGHERTY, James E. and R. L. PFALTZGRAFF, **a.g.e.**, s.155.

Bu mücadele ilk kez bir deniz kuvveti olan Yunanlılar'la bir kara kuvveti olan Spartalılar arasındaki savaş sonucu gerçekleşmiştir.[160] Deniz kuvvetlerinin evrimindeki ilk döngü Makedonlar'ın Akdeniz'i kendi gölleri haline getirmesiyle kapanmıştır. Mackinder, bir sonraki döngüde, bir kara kuvveti olan Roma'nın bir deniz kuvveti olan Kartaca'yı yendiğine ve Akdeniz'in bir kez daha kapalı bir deniz haline geldiğine dikkat çeker. Antik Çağ'daki bu iki döngüde de (Makedon-Yunan ve Roma-Kartaca) bir kara kuvveti bir deniz kuvvetinin üstesinden gelmiştir. Modern zamanlarda Britanya, kara kuvvetlerinden gelen baskılar karşısında en azından zorlanmıştır. Bir zamanlar deniz kuvvetlerinin lehine çalışan teknolojik avantaj, ibresinin ucunu 20. yüzyılın başlarında kara kuvvetlerine çevirmiştir.[161]

Sir Halford Mackinder'e göre dünya tarihi, 20. yüzyılın başına kadar, kara ve deniz güçleri arasındaki sürekli bir çatışmanın hikayesidir. Geçmişte, "Kolombcu Dönem" olarak tanımladığı dönemde denizlerde artan hareketlilik deniz güçlerini karasal rakipleri karşısında avantajlı kılmıştı. Bu avantajın en açık örneklerinden birisi, savaş alanı Moskova'ya Londra'dan çok daha yakın olmasına rağmen Rusya'nın yeterince ve etkin bir şekilde imkan sağlayamaması nedeniyle kaybettiği Kırım Savaşı'ydı. Fakat, Mackinder'in teorisini yazdığı dönem, karayı da deniz kadar hareketli kılan demiryollarının yapıldığı dönemdi ve bu 20. yüzyılın başına gelindiğinde Kolomb Dönemi'ni sona erdiriyordu. Dünya Adası'ndaki kara güçleri, çevreye deniz güçlerinden daha yakın olduğu için bunların hareketliliğindeki herhangi bir artış güç dengesini bunların lehine değiştiriyordu.

---

[160] "The Heartland Theory", **Canada & The World Backgrounder**, March-2003, Volume:68, Issue:5, s.3.

[161] DOUGHERTY, James E. and R. L. PFALTZGRAFF, **a.g.e.**, s.155.

Bu "İç Hatlar", Dünya Adası'ndaki merkezi konumu elde eden güce deniz gücünün kolaylıkla savunabileceğinden daha fazla güç projeksiyonu yapma imkanı veriyordu. Bu nedenle, Kalpgahı kontrol edenin tüm Dünya Adası'nı kontrol etme olasılığı olacaktı.[162]

Mackinder, dünyanın O'nun "kapalı bir sistem" olarak adlandırdığı bir şekilde evrildiğine inanıyordu. 19. yüzyılın sonunda genişleyecek bir yer kalmamıştı, çünkü sömürgecilik tüm dünyayı Avrupa'nın egemenliği altına almıştı. Mackinder'e göre geleceğin güç politikası yeni olanlardan ziyade eski topraklar üzerinde olacaktı. O'nun kalpgah kavramı, 18. yüzyıl stratejistlerinin zafere ulaşmak için en önemli şey olan savaş alanındaki önemli yerlere konuşlanma fikrine atıfta bulunuyordu. Geleneksel askeri stratejistler harita üzerindeki önemli noktaların kontrolünün savaşı kazanmak için hayati olduğu düşünüyorlardı. Benzer biçimde Mackinder de yuvarlak dünyayı bir savaş alanı olarak gördüğünden, O'na göre de önemli konumların kontrolü küresel üstünlüğü getirecekti.[163]

Mackinder'in dünyayı tasnif biçimi, kullandığı kavramların hangi alanlara tekabül ettiğini anlamaya yardımcı olacaktır. Mackinder'in dünya tasnifi şu şekildedir: "Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının bütünü dünya adasını oluşturur. Bu eski kara kütlelerinin dışında kalan Amerika, Avustralya ve Antarktika gibi kıtalar ise, Dünya Adası'nın Uyduları'nı teşkil ederler. Dünya Adası içinde kalan, Doğu Avrupa ile Sibirya bölgesi, dünyanın "Heartland (Kalpgah)"ını oluşturur. Heartland'ın çevresindeki Balkanlar'dan Çin'e kadar uzanan saha ise "İç ve Kenar Hilal" ya da "Rimland" kuşağıdır. Bunun dışında kalan

[162] FETTWEIS, Christopher J., **a.g.m.**, s.59.

[163] FETTWEIS, Christopher J., **a.g.m.**, s.59.

Amerika-Afrika-Avustralya-Japonya hattı ise "Dış veya Kenar Hilal" ya da "Dünya Adasının Peykleri" olarak kabul edilir.[164]Mackinder dünyayı bu şekilde tasnif ettikten sonra o ünlü teorisini şu sözleriyle formüle etmiştir:

"Doğu Avrupa'yı yöneten Stratejik Merkez Alanı (Heartland) yönetir,

Stratejik Merkez Alan'ı yöneten Dünya Adası Avrasya'yı yönetir,

Dünya Adası'nı yöneten Dünya'yı yönetir."[165]

Bu haritayı yapmada/böylesi bir formülasyon geliştirmede Mackinder'in amacı, İngiliz politikacılarını İngiliz deniz imparatorluğuna karşı Almanya ve Rusya'nın birleşmesi tehdidi konusunda uyarmaktı.[166] Mackinder'e göre, Almanya'ya Doğu Avrupa'yı kontrol etme gücü asla verilmemeliydi. Çünkü, dünya hakimiyetine giden yol Doğu Avrupa'nın kontrolünden başlıyordu.[167]

Mackinder; "Devletler, ya karada güçlü ya da denizden güçlüdür. Eğer her ikisi de güçlü ise artık karada ve denizde güçlü devlettir. Yani her iki devletten daha güçlüdür." demektedir.[168] Mackinder her ne kadar kara gücünün önemi üzerinde

---

[164] ÖZEY, Ramazan, **Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği, a.g.e.**, s.216.

[165] MUIR, Richard, **Political Geography –A New Introduction-**, Macmillan Press, London, 1997, s.218.

[166] O'SULLIVAN, Patrick, **Geopolitics**, Published by Croom Helm, London and Sydney, 1986, s.30.

[167] SCHUMAN, Frederick L., **International Politics -Anarchy and Order in The World Society-**, McGraw-Hill Company, Seventh Edition, Tokyo, 1969, s.302.

[168] ŞİMŞEK, Halil, **Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Mart-2002, s.33.

durmuş olsa da yukarıdaki sözlerinden anlaşılacağı üzere deniz kuvvetlerinin önemini de ihmal etmemiştir.

III. Alexander P. De Seversky (1894-1974) ve Hava Hakimiyeti Teorisi[169]

Hava taşımacılığı ve hava savaşı taraftarlığı yeni değildir. Wright kardeşlerle başlamış ve Lindbergh ve Billy Mitchell, Glenn Curtis, Eddie Rickenbacker ve dünya çapında daha birçok isimle devam etmiştir.[170] Hava hakimiyeti teorisinin gelişmesinde ve etkinlik kazanmasında katkıları olan en önemli düşünürler; Giulio Douhet, William Mitchell ve Hausy Scitaklian'dır.[171] Bununla beraber, ilk kez bir stratejist hava gücüne dayanan jeopolitik dünya görüşünü etkin şekilde savunmuştur. Bu, Binbaşı Alexander P. De Seversky'dir. 1894'de Rusya'da doğan De Seversky, Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus donanmasında görev yapmıştır.[172] 1918'de donanma göreviyle, Rusya savaş dışına çıktığında hizmet verdiği ABD'ye gönderilmiştir. Çeşitli görevlerde hizmet vermiş, 1927'de Amerikan vatandaşı olmuş, uçaklarda bombaların hedefe isabeti için kullanılan dünyanın ilk tam otomatik aracını yapmış, Cumhuriyet Havacılık Şirketi'ni kurmuş, kendi uçak tasarımı, ilerici savaş strateji ve taktikleri, hız rekorları, uçak üretimi ve sivil havacılık çalışmalarıyla havacılığı geliştirmeye devam etmiştir.

---

[169] Hava Hakimiyeti Teorisi'nin harita üzerindeki gösterimi için bkz. EK-5.

[170] GLASSNER, Martin Ira, **a.g.e.**, s.329.

[171] Seversky, *Victory Through Air Power* adlı kitabının girişinde, William Mitchell'i kastederek, O'nun izinde yürüyorum demiştir. EARLE, Edward Mead, **a.g.e.**, s.418.

[172] MEILINGER, Phillip S., "Alexander P. De Seversky", **Air & Space Power Journal**, Winter 2002, Volume:16 Issue:4, s.8.

Yaratıcı bir düşünür olduğu kadar tecrübeli bir mühendis ve işadamıdır.[173]

Bir çok eseri arasında özellikle iki kitabı kamuoyunda olduğu kadar hükümet yetkilileri üzerinde de büyük bir etki yaratmıştır. Bu kitaplardan ilki "Victory Through Air Power (1942)" adlı çalışmadır. Kitapta, savaş sırasında yeniden gözden geçirdiği "deniz gücünün çöküşü"nü açıklamış, müttefikler (özellikle ABD) tarafından bedeli ödenen, hava gücüne yetersiz ölçüde dikkat gösterilmesini üzüntüyle karşılamış ve zafer için hava gücü aracılığıyla tamamen yeni bir strateji ve organizasyon önermiştir.[174]

II. Dünya Savaşı sona erdikten ve Soğuk Savaş başladıktan sonra De Seversky, bir başka yenilikçi kitabını yayınlamıştır; "Air Power: Key to Survival (1950)". De Seversky, bu kitabında, bir kez daha ve çok daha etkin bir şekilde kara ve deniz gücünün hava gücüne bağımlı olduğu görüşünü ifade etmiştir. ABD için etkili bir hava üstünlüğünün gelişiminde ısrar etmiştir.[175] Seversky, dünyayı ABD ve SSCB'nin sanayi kalplerini merkez alan iki büyük hava gücüne bölmüştür. Bu daireler "Karar Alanı" olarak adlandırdığı Kuzey Amerika ve Kuzeydoğu Avrasya'yı aşıyordu. Burada, ABD ve SSCB'nin eşit güçlere sahip olduğunu ve bu iki devletin sanayi merkezlerinin, stratejik bombardıman uçakları aracılığıyla, birbirilerinin saldırı mesafesinde olduğunu belirtiyordu. De Seversky, ABD'nin İngiltere haricinde savunmasını Batı Yarıküre'den başlatmasını ve denizaşırı üslerini kapatması gerektiğini söylüyordu. Ve ayrıca ulusal gücünü harcamasına neden olacak küçük savaşlardan kaçı-

---

[173] GLASSNER, Martin Ira, **a.g.e.**, s.329.

[174] GLASSNER, Martin Ira, **a.g.e.**, s.329.

[175] GLASSNER, Martin Ira, **a.g.e.**, s.329.

nılmalıydı.[176] Benzer jeopolitik çalışmalar içinde ilk kez yazar, ABD ve SSCB'nin ne kadar yakın olduğunu göstermek için Kuzey Kutbu'nu merkez alan, güney açılı (azimuthal) ve eşit mesafe projeksiyonla çizilmiş bir harita kullanmıştır. Harita, iki ülkenin hava hakimiyetindeki geniş alanları ve yazarın çalışmasında "Karar Alanı" olarak adlandırdığı, bu alanların, Kuzey Kutup bölgesi üzerinde nasıl üst üste bindiğini göstermekteydi.[177]

Soğuk Savaş döneminde dünyanın bu "yeni" görüntüsünün sonucunda ve Seversky'nin tavsiyelerinin de etkisiyle ABD ve Kanada, SSCB'nin Kuzey Kutbu üzerinden yapabileceği bir saldırıya karşı, en kısa yoldan Kuzey Amerika'yı korumak amacıyla, büyük bir masrafla üç radar istasyonu ve Alaska ile Kanada arasında hava üsleri kurmuştur. Seversky, yayılma yerine savunmayı tavsiye etmiş fakat Seversky'nin "Korunmuş Amerika (Fortress America)" konsepti asla karar alıcılar tarafından kabul edilmemiş ve ABD, dünya çapında politik ilişkilere ziyadesiyle karışmıştır.[178]

IV. Saul Bernard Cohen (1928-...) ve Kuşatma Teorisi

Saul Bernard Cohen, teorisini 1963 yılında yayınlanan "Geography and Politics in a World Divided" adlı eserinde ortaya koymuştur.[179] Cohen'in kullandığı iki önemli kavram vardır. Bunlar; "Jeopolitik Denklem" ve "Jeostratejik Bölgeler" kavramlarıdır. Jeopolitik Denklem, Nicholas Spykman tarafın-

---

[176] OWENS, Mackubin Thomas, **a.g.m.**, s.65.

[177] GLASSNER, Martin Ira, **a.g.e.**, s.329-330.

[178] GLASSNER, Martin Ira, **a.g.e.**, s.330.

[179] GLASSNER, Martin Ira, **a.g.e.**, s.331.

dan kullanılan ve Cohen tarafından geliştirilen ülkeler veya bloklar arasındaki güç dengesini gösteren bir terimdir. Cohen, periyodik değişimler olasılığını gösteren dinamik denge ve izostatik güç dengesi gibi kavramları da kullanır. Jeostratejik Bölgeler kavramı ise, Soğuk Savaş boyunca Batı ve Komünist dünyaları çerçevesini göstermek için yine Cohen tarafından kullanılan bir terimdir. Dev ve farklı jeostratejik bölgeler içinde Cohen tarafından jeopolitik bölgeler olarak adlandırılan daha kompakt ve homojen alanlar yer almaktadır.[180]

Cohen'in jeopolitik yapısı hiyerarşiktir. En yüksek düzeyde iki jeostratejik alan/bölge vardır. Jeopolitiğin klasik orijinlerini yansıtarak bu stratejik alanları Kıtasal Avrasya (Continental Eurasia) ve Deniz Ticaretine Bağımlı Bölge (Maritime Trade Dependent Zone) olarak adlandırır. Bu bölgeler, yalnızca coğrafi konumları gibi fiziksel özellikleriyle değil, kültürel ve stratejik açıdan da ayrılır. Stratejik askeri ulaşım açısından son derece etkili olan bu alanlar, dev bir uzam(bağlatı/bütünlük) oluşturmaktadır.[181] Deniz Ticaretine Bağımlı Bölge; Kuzey ve Güney Amerika'yı, Batı Avrupa'yı, kuzeydoğu köşesi hariç bütün Afrika'yı, Asya kıyılarının iç bölgelerini ve Okyanusya'yı, Kıtasal Avrasya ise; Doğu Avrupa, Doğu ve İç Asya'yı kapsamaktadır.[182]

Alanların altında jeopolitik bölgeler vardır. Cohen dokuz jeopolitik bölge tanımlar. Bunların dördü kıyı jeostratejik alanı içindedir: Anglo-Amerika ve Karayipler; Kıyı Avrupası ve

---

[180] PARKER, Geoffrey, **a.g.e.**, s.174.

[181] OWENS, Mackubin Thomas, **a.g.m.**, s.66.

[182] DAVUTOĞLU, Ahmet, **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s.109.

Mağrip; Kıyı Asyası; Güney Amerika ve Sahra Altı Afrikası. İkisi ise kıtasal alanlardır: Rusya Kalpgahı ve Doğu Asya.[183]

Cohen, geri kalan bölgelerin (bunlardan bir tanesi Güney Asya'dır) bağımsız olduğunu söylüyor. Orta Doğu ise kıyı kuşağında kalıyor. Orta ve Doğu Avrupa'yı iki alan arasındaki ilişkiyi kolaylaştıran bir geçiş bölgesi olarak tanımlar.[184]

Cohen, Güney Asya'yı "Bağımsız Bölge" olarak sınıflandırmakta ve Orta Doğu ve Güneydoğu Asya'yı kırık kuşaklar/hassas bölgeler (shatterbelts) olarak tanımlamaktadır. Kırık Kuşak/Kırık Bölge yada Hassas Bölge terimi geleneksel olarak Orta ve Doğu Avrupa'ya uygulanmıştır. Zira, bu bölge devletlerin sürekli olarak değişen isim ve sınırlarla ortaya çıktığı, yıkıldığı ve tekrar ortaya çıktığı kronik istikrarsızlık bölgesidir.[185]

Güç politikalarında hedef tahtası olabilecek bu Hassas Bölge'ye "Ara Bölge" adı da verilir. Ara Bölge, gerek Avrasya gerekse Deniz Bölgesi güç merkezleri tarafından sürekli kuşatma altındadır. Bu kuşatmanın şekli ve boyutları, ülkeden ülkeye değişmektedir. Ara Bölge ülkeleri, kendi içlerinde, bölgesel güçlere sahip olabilirler. Ayrıca, az gelişmiş olmaları ve güç merkezlerinin hedefleri olmaları sebebiyle, potansiyel kriz bölgeleri durumundadırlar.[186]

Bölgelerin altındaki devletler, jeopolitik konumları ve fonksiyonları ve güçlerine göre sınıflandırılan devletlerdir. Belli devletler çeşitli bölgeleri domine eder. ABD, kıyısal jeostratejik

---

[183] OWENS, Mackubin Thomas, **a.g.m.**, s.66.

[184] OWENS, Mackubin Thomas, **a.g.m.**, s.66.

[185] GLASSNER, Martin Ira, **a.g.e.**, s.331.

[186] ÖZEY, Ramazan, **Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği**, **a.g.e.**, s.230.

alan içindeki kontrol edici devlettir. Jeopolitik analiz Çin ve Rusya'nın Avrasya kıtasal alanı içinde aynı konumda olduğunu göstermektedir.[187]

Soğuk Savaş dönemindeki çift kutuplu stratejik yapı, Spykman'in Rimland kuşağını daha kapsamlı bir çerçeveye oturtan Saul Cohen'in tanımlaması ile "Ticarete Dayalı Deniz Gücü" ile "Avrasya Kıta Gücü" arasındaki çelişki ve dengenin ürünü olan bir jeopolitik rasyonaliteye dayanıyordu. Bu jeopolitik dengenin iki süper gücü de doğrudan ofansif bir tavır alma konusunda caydırıcı bir rol oynaması, hassas stratejik hatlar üzerinde rasyonel bir denetim mekanizmasının oluşmasına yol açıyordu. Yüksek gerilimli çatışma riski ancak süper güçlerden birisi bu hassas jeopolitik hatlara yönelik kalıcı bir hamleye yöneldiği zaman ortaya çıkıyordu. Mahan'ın ABD deniz stratejisi için özel bir önem atfettiği Karayip bölgesinde söz konusu olan Küba Krizi ve Spykman'in *Rimland* tanımlaması içinde bulunan Kore, Vietnam ve Afganistan bunalımları jeopolitik rasyonaliteye dayalı bu dengenin tehdit edildiği dönemlerde ortaya çıkmıştır.[188]

b. Soğuk Savaş Sonrası Jeopolitik Teoriler

1989'da Berlin Duvarı yıkıldığında küresel-siyasi mekanı kaplayan kimlik ve anlam hakkındaki jeopolitik anlayışın yaygın ve inandırıcı düzeni de yıkıldı. 1989-1991 yılları arasındaki olaylar, Soğuk Savaş döneminin jeopolitik haritalarının kökten

---

[187] OWENS, Mackubin Thomas, **a.g.m.**, s.66.

[188] DAVUTOĞLU, Ahmet, **a.g.e.**, s.109.

bir biçimde yeniden yazılmasına katkıda bulundu. Uzun süredir sabit gibi görünen her şey, neredeyse bir gecede, yıkıldı.[189]

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ABD, SSCB'siz yeni bir düzen kurulduğunu ve bu yeni düzende tek hegemon olarak ABD'nin kaldığını değişik platformlarda tüm dünyaya deklare etmiştir. Başkan Bush, Yeni Dünya Düzeni'ni, 1992 Haziran'ında Amerikan Kongresi'nde yaptığı konuşmada şöyle anlatmıştır: "Daha önce silahlı iki kampa bölünmüş olan dünyada artık tek ve üstün bir güç var: ABD. Dünya bunu hiçbir korku duymadan kabul ediyor. Çünkü dünya gücümüze inanıyor. Haklılar da. Adil olacağımıza, kendimizi dizginleyeceğimize inanıyorlar; itidalden yana olacağımıza inanıyorlar. Doğru olan neyse, onu yapacağımıza inanıyorlar."[190] Yeni Dünya Düzeni kavramı, Üçüncü Dünya ülkelerini borçlarını yeniden düzenlenmesinden, "çoğulcu" uluslararası ilişkiler sistemine geçişe kadar birçok öğeyi kapsayan biçimde kullanılmıştır.[191] Bu kavram Soğuk Savaş sonrası ortaya atılan jeopolitik teorilerin de temel referans noktası olmuştur.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, bazı düşünürler jeopolitiğin sonunu ilan eden çok sayıda uluslararası çevre tanımını ortaya çıkardı. Soğuk Savaş sonrası uluslararası çevrenin iyimser ama tam anlamıyla jeopolitiğin alanı içinde olmayan tanımlamalarından biri; Francis Fukuyama'nın Soğuk Savaş'ın sonunun liberal demokrasinin 20. yüzyıldaki ideolojik rakipleri olan

---

[189] SMITH, Fiona M., "Refiguring The Geopolitical Landscape: Nation, 'Transition' and Gendered Subjects in Post-Cold War Germany", **Space & Policy**, Vol.5, No.3, 2001, s.213.

[190] BOSTANOĞLU, Burcu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s. 305.

[191] BOSTANOĞLU, Burcu, **a.g.e.**, s.306.

faşizm ve komünizm karşısında nihai zaferini temsil ettiğini ileri sürdüğü "Tarihin Sonu Tezi"dir. Gelecek dünyaya ilişkin diğer iyimser vizyonlar, küresel karşılıklı bağımlılığı içerir. Richard Rosecrance ve Jessica Mathews gibi analistlere göre yakın gelecek sınırları olmayan ekonomik karşılıklı bağımlılık ve ulus devletin sonunun gelmesi gibi özellikler gösterecektir.[192]

Geleceğin kötümser resimleri Samuel Huntington'un "Uygarlıklar Çatışması"nı ve Robert Kaplan'ın "Genel Anarşi"sini kapsar. Kaplan, gelecekte kürenin çoğunun kendi sınırları içinde yaşayanların canlarını ve mallarını korumakta başarısız olan teritoryal devletler tarafından ortaya çıkarılacak olan etnik/ırksal çatışmalar yaşayacağını belirtir.[193]

Huntington'ın "kötümser" yaklaşımını paylaşan ama Katolik/Protestan bir merkezin, satır aralarına gizli üstün uygarlığına aynı güveni duyduğu izlenimini vermeyen Noam Chomsky'e göre ise; "Washington ve Londra'daki siyasi liderlerin ülkelerinde yol açtıkları ekonomik ve toplumsal felaketlerle nasıl başa çıkacakları konusunda askeri güçlerini kötüye kullanmaktan başka hiçbir fikirleri yoktur. Sermaye basınının önerileri doğrultusunda, ülkelerini, zenginlere koruma satıp, onları Üçüncü Dünya tehditlerine karşı savunan ve hizmetleri karşılığında düzenli bir ödeme talep eden global bir mafya gibi çalışan kiralık asker devletleri haline getirebilirler...". Körfezin petrol üreticilerinden akan servet, bu iki ülkeyi zenginleştirirken, Almanya ve Japonya'ya da; Sovyet imparatorluğunun dağılmasıyla kalan bölgeyi "Latin Amerikalılaştırmak" düş-

---

[192] OWENS, Mackubin Thomas, **a.g.m.**, s.61. Soğuk Savaş sonrası dönemde dünyada yaşanan jeopolitik değişimler sonucu ortaya çıkan yeni çatışma bölgelerinin tasnifi konusunda bakınız: KLARE, Michael T., "The New Geography of Conflict", **Foreign Affairs**, Volume:80, Number:3, May/June 2001, s.49-61.

[193] OWENS, Mackubin Thomas, **a.g.m.**, s.61.

mektedir. Bu denklemde Üçüncü Dünya ekonomik önlemlerle, gerektiğinde de güç kullanımıyla kontrol edilecektir.[194]

Soğuk Savaş sonrası dönemde bazı yazarlar yarı coğrafi fakat tam anlamıyla jeopolitik sayılamayacak gelecek görüşlerine sahiptir. Bunlar arasında en ünlüleri; merkez-çevre (kuzey-güney), eksen devlet ve jeoekonomidir. Immanuel Wallerstein, kendi Neomarksist dünya siyasi-ekonomik gelişme modelinin bir parçası olarak çevre ve merkezi[195] önermiştir. Wallerstein'e göre, kapitalist dünya ekonomisi iki temel eşitsizliği üreten tek bir küresel birim yarattı. Wallerstein'in kapitalist merkez olarak tanımladığı şey Mackinder'in "orta alan havzası" olarak adlandırdığı yere tekabül etmektedir: Kuzey Amerika ve Batı Avrupa. Dünyanın geri kalanının çoğu çevreden ibarettir. Wallerstein'in modeli asıl olarak Lenin'in eşitsiz kapitalist gelişme teorisinin uzamsal bir temsilidir. Dinamikler tersine çevrilmesine rağmen bu aynı zamanda Lin Piao'nun tarımcı, devrimci kırsal tarafından çevrelenmiş kapitalist şehir olarak tanımladığı dünya benzetmesini andırmaktadır.[196]

Immanuel Wallerstein, ABD'nin yeni düzende özellikle Fransa, Japonya ve Çin ile uyuşarak bir dünya politikası izlemesi gerektiğini, ancak bunu gerçekleştirebilmesi için önce kendisiyle uyuşup; artık gücünün eridiğini kabul etmek zorun-

---

[194] BOSTANOĞLU, Burcu, **a.g.e.**, s.310.

[195] Merkez (center) ve Çevre (periphery) kavramları bir yandan farklı gelişmişlik düzeylerini; diğer yandan da dünya ekonomik işbölümünü yansıtan terimlerdir. Çevre, merkezin uluslararası ekonomi açısından kendisine tayin edeceği rolü oynamanın yanı sıra, ekonomi dışı bir dizi açıdan da merkezin bağımlısı konumundadır. ORAN, Baskın, "Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın ORAN, Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.36.

[196] OWENS, Mackubin Thomas, **a.g.m.**, s.61.

da olduğu görüşündedir. Wallerstein, Kuzey ve Güney arasındaki çatışmanın büyüdüğünü; ABD'nin de açık pazarlar, nükleer sınırlama, insan hakları gibi aldatıcı sloganlardan oluşan retoriklerle bu farkın büyümesine yol açtığını ileri sürmektedir: Kuzey-Güney çatışması, alışılan Doğu-Batı ve Batı-Batı sorunlarından farklı temel çıkarlara dayanmaktadır.[197]

Jeoekonomi ise uluslararası politikayı ekonomik bir temele dayandırır. Edward Lutwak'ın sözleriyle; "Herkes ticaret metotlarının askeri olanları yerini aldığı konusunda hem fikirdir. Uzamsal varlıklar olarak kendi topraklarını kıskançlıkla korumak üzerine yapılanmış devletler kaybolmayacak fakat değişen jeopolitik rollerine uyum sağlamak için kendilerini yeniden teşkilatlandıracaklardır ve jeoekonomik ortamda devletler düşmanlıklarını ticari gramerde ifade edeceklerdir."[198]

Soğuk Savaş sonrası dönemde, kültürler ve uygarlıklar arası farklılığı coğrafi bağlamda ele alan akımlardan bir diğeri de Avrasyacılık ve Atlantikçilik'tir. Avrasyacılığın, kara uygarlığını, muhafazakarlığı, etik değerleri, geleneği, düzeni ve emeği; Atlantikçiliğin ise, deniz uygarlığını, kaosu, hareketliliği, çağdaşlığı, sermayeyi ve demokrasiyi temsil ettiği ileri sürülmüştür.[199]

Soğuk Savaş sonrası jeopolitiğin gelişim sürecini etkileyen, evrensel ölçekte yankı uyandıran ve jeopolitik literatüre önemli

---

[197] BOSTANOĞLU, Burcu, **a.g.e.**, s. 310-311.

[198] OWENS, Mackubin Thomas, **a.g.m.**, s.61.

[199] ÖZTÜRK, Osman Metin, **a.g.e.**,s.36.

katkıları olan bazı görüşleri/tezleri ana hatlarıyla ortaya koyduktan sonra önemli bazı teorileri incelemek yararlı olacaktır.[200]

I. Francis Fukuyama ve Tarihin Sonu Teorisi

Francis Fukuyama, tarihin sonu teorisini 1989 yazında "The National Interest" dergisinde yazdığı "Tarihin Sonu mu?" başlıklı makalesinde ortaya koymuştur. Makalede, son yıllarda hükümet sistemi olarak liberal demokrasinin meşruluğu üzerine dünya çapında dikkate değer bir mutabakatın oluşmuş olduğunu ve aynı zamanda monarşi, faşizm ve son zamanlarda da komünizm gibi rakip egemenlik biçimlerinin liberal demokrasiye yenik düştüğünün ortaya çıktığını iddia etmektedir. Bu iddiasını daha da ileri götürerek, liberal demokrasinin muhtemelen "insanlığın ideolojik evriminin son noktasını" ve "nihai insani hükümet biçimini" temsil ettiğini ileri sürmüştür. Kısacası, Fukuyama'ya göre; liberal demokrasi "Tarihin Sonu"dur. Önceki hükümet biçimleri, sonunda kendi çöküşlerine yol açan büyük eksikliklere ve akıldışı özelliklere sahipken, liberal demokrasi çarpıcı bir şekilde bu tür temel iç çelişkilerden uzaktır. Fukuyama'ya göre, günümüzde istikrarlı bir liberal demokrasi idealinin herhangi bir düzenlemeye ihtiyacı yoktur.[201]

Fukuyama, "The End Of History and The Last Man" adlı kitabında "Tarihin Sonu mu?" başlıklı makalesinde ortaya koyduğu fikirlerine gelen yoğun eleştirilere yanıt vermektedir. Fukuyama, okuyucunun tarih kavramını ele alış şeklini yanlış

---

[200] Bu teorilerin bazıları tam anlamıyla jeopolitik teori olma özelliği taşımasalar da kavramın değişim sürecini etkileyen/değiştiren ve bu nedenle de ele alınması gereken teorilerdir.

[201] FUKUYAMA, Francis, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, Çev. Zülfü DİCLELİ, Simavi Yayınları, İstanbul, 1993, s.9.

anladığını belirttikten sonra; "Benim tarihten anladığım, bütün zamanların bütün insanlarının deneyimlerini kapsayan eşsiz ve bağlantılı bir evrim sürecidir." diyerek konuya açıklık getirmeye çalışmaktadır. Fukuyama, bu tarih anlayışının Hegel'le ve Hegel'den bu anlayışı devralan Marx'la yakından ilişkili olduğunu belirtmektedir.[202] Fukuyama'ya göre her iki düşünür de "Tarihin Sonu"nu varsayıyordu. Hegel için bu liberal devlet, Marx içinse komünist toplumdu.[203]

Fukuyama'nın saptamasına göre, liberal ideolojinin günümüzdeki düşmanlarından birisi, dini köktenciliktir. Bunun içinde de sadece İslam, liberalizme siyasal alanda bir alternatif sunmaktadır. Fakat, İslam'ın önerdiği siyasal doktrinin, Müslüman olmayan toplumlar için pek bir cazibesi yoktur ve bu hareketin tüm dünya çapında önemli değişiklikler yaratabilecek boyutlarda gelişebileceğine inanmak da bir hayli zordur.[204]

Yine Fukuyama'ya göre, liberalizm tarafından potansiyel olarak çözümlenemez gibi gözüken diğer bir çelişki de ulusçuluktur. Ulusçuluğun neden olduğu arzular, savaş sonrası Avrupa'sında bir noktaya kadar yatışmasına karşın, Üçüncü Dünya ülkelerinde hala son derece güçlüdür. Ancak ulusçuluğun, liberalizmin kalbine bıçak gibi saplanmış ve uzlaşılamaz bir çelişkiyi temsil ettiği de açık değildir. Dünyadaki ulusçu hareketlerin büyük bir bölümü, bir başka gruptan ya da halktan bağımsızlık istemenin ötesinde ciddi bir siyasal programa sahip

---

[202] Fukuyama, Hegel ve Marx'm yanı sıra Plato ve Alexandre Kojéve'nin görüşlerinden de etkilenmiştir. GRIFFITHS, Martin and Terry O'CALLAHAN, **International Relations The Key Concepts**, Routledge, London, 2002, s.91.

[203] FUKUYAMA, Francis, **a.g.e.**, s.10.

[204] GÖNLÜBOL, Mehmet, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1945)**, Siyasal Kitabevi, 9. Baskı, Ankara, 1996, s.643.

değildir ve sosyo-ekonomik örgütlenme için kapsamlı bir gündem oluşturabilecek güçten yoksundur.[205]

II. Samuel Huntington ve Medeniyetler Çatışması Teorisi

Harvard Üniversitesi'nin tanınmış uluslararası ilişkiler uzmanı Samuel P. Huntington, 1993 Yaz'ında, "Uygarlıklar Çatışması (mı)?" tezini ortaya koyarak kendinden çok söz ettirmiştir. Daha sonra, kendisini izlemeyi reddedenlere "Eğer uygarlıklar değilse, ne?" sorusunu yönelterek, girişimini doğrulamaya tuhaf bir şekilde yaklaşmıştır. Özet olarak, kırk yıl boyunca, yetersizlikleri ne olmuş olursa olsun, Soğuk Savaş'ın paradigması işlevinde yaşadık, demektedir. Huntington'a göre, şu son yılların olayları bu paradigmayı tarih kitapları reyonuna kaldırdı ama yeni ve etkin bir modele açıkça ihtiyacımız vardır. Çünkü; *"bir paradigma ancak, daha önemli olguları aynı şekilde basit ya da daha basit terimlerle açıklayan bir paradigmanın yaratılmasıyla yalanlanır (disproved)."*[206] Huntington, yeni bir paradigma yaratılabileceğine olan inancını belirttikten sonra, "Medeniyetler Çatışması"[207] tezini şu şekilde ortaya koymaktadır:

> *"Benim faraziyem şudur ki, bu yeni dünyada mücadelenin esas kaynağı öncelikle ideolojik ve ekonomik olmayacak. Beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler ve hakim mücadele kaynağı kültürel olacak. Milli devletler, dünyadaki hadiselerin yine en güçlü aktörleri olacak, fakat global politikanın asıl mücadeleleri farklı me-*

---

[205] GÖNLÜBOL, Mehmet, **a.g.e.**, s.643-644.

[206] FONTAINE, André, "Fukuyama'dan Huntington'a Yapay Paradigmalar", **İdea Politika Dergisi**, Orum Yayıncılık, Sayı: 2001/11, İstanbul, Yaz-2001, s.27.

[207] YURDUSEV, A. Nuri, "Huntington'ın Doğruları ve Yanlışları", **Zaman**, 30.06.2005.

deniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana gelecek. Medeniyetler çatışması global politikaya hakim olacak. Medeniyetler arasındaki fay hatları geleceğin muharebe hatlarını teşkil edecek. Medeniyetler arasındaki mücadele, modern dünyadaki mücadelenin evriminde nihai safha olacak."[208]

Medeniyet kavramının bu kadar ön plana çıktığı bir tezde kavramın tanımı da önem kazanmaktadır. Huntington'a göre:

"Bir medeniyet, insanların kendilerini diğer türlerden ayırt eden yönünden başka onların sahip olduğu en yüksek kültürel gruplaşma ve en geniş kültürel kimlik seviyesidir. Medeniyet; hem dil, tarih, din, adetler, müesseseler gibi ortak objektif unsurlar vasıtasıyla ve hem de insanların sübjektif olarak kendi kendilerini teşhis etmeleri suretiyle tarif edilir. İnsanlar çeşitli kimlik seviyelerine sahiptirler, Roma'da oturan bir kişi kendisini bir Romalı, bir İtalyan, bir Katolik, bir Hıristiyan, bir Avrupalı, bir Batılı olarak değişen yoğunluk dereceleriyle tanımlayabilir. O kişinin mensup olduğu medeniyet, onunla kendisini kuvvetle teşhis ettiği en geniş kimlik seviyesidir. İnsanlar kimliklerini yeniden tanımlayabilirler ve tanımlarlar da ve bunun neticesi olarak medeniyetlerin sınırları ve kompozisyonları değişir."[209]

Immanuel Wallerstein ise, Huntington'un teorisini destekler mahiyetteki düşüncelerini şu şekilde dile getirmektedir:

"Mesele şu ki hepimizin birçok kimlikleri var ve bir o kadarına da sahip olabiliriz. Dinsel kimliklerimizi,

---

[208] HUNTINGTON, Samuel S., "Medeniyetler Çatışması mı?", **Medeniyetler Çatışması**, Der. Murat YILMAZ, Vadi Yayınları, 3. Baskı, Ankara, Ekim-2000, s.22.

[209] HUNTINGTON, Samuel S., **a.g.m.**, s.24.

dilsel kimliklerimizi, ulusal kimliklerimizi, etnik kimliklerimizi savunmak için örgütleniyoruz. Ve böyle yapmakla bize yapılmakta olan zulme karşı örgütlenmiş oluyoruz. Fakat aynı zamanda, kadın ve erkek sıfatıyla, Hıristiyan çoğunluğa sahip ülkelerde Müslüman ve Müslüman çoğunluğa sahip ülkelerde Hıristiyan sıfatıyla kendi kimliğimizi öne sürme peşinde koşuyoruz. Kimliklerimizi kısmen gururumuz yüzünden ve değerlerimizi muhafaza niyetiyle, fakat kısmen de korkumuzdan ve devletlerimizin bizi fiziksel ve kültürel bakımdan koruyacağına dair inancımızı yitirdiğimiz için öne çıkarıyoruz. Kimlik siyaseti, özgürleştirici fakat aynı zamanda çatıştırmacıdır. Çünkü, soyut düzeyde, bütün kimlikler manen aynı şekilde haklılaştırılmaktadır. Mesele, herhangi birine saygısızlık etmeden çok sayıda kimliğe yer bulacak ne türde yeni bir manevi düzen inşa edebileceğimizdir... "[210]

Huntington'a göre; Medeniyet kimliği, gelecekte gittikçe artan bir şekilde ehemmiyet kazanacak ve dünya büyük ölçüde, belli başlı yedi veya sekiz medeniyet arasındaki etkileşimle şekillenecektir. Bunların içine; Batı, Konfüçyüs, Japon, İslam, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve muhtemelen Afrika medeniyetleri girmektedir. Geleceğin en mühim mücadeleleri, bu medeniyetlerin birini diğerinden ayıran kültürel fay kırıklıkları boyunca meydana gelecektir.[211]

Huntington'a göre; gelecekte dünya siyasetinin merkezi mihveri, muhtemelen, Kishore Mahbubani'nin tabiriyle "Batı ile

---

[210] WALLERSTEIN, Immanuel, **Jeopolitik ve Jeokültür**, Çev. Mustafa ÖZEL, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.10.

[211] HUNTINGTON, Samuel S., **a.g.m.**, s.25.

geriye kalanlar" (The West and The Rest) arasındaki bir mücadele ve Batılı olmayan medeniyetlerin Batılı güç ve değerlere verdiği karşılıklar olacaktır.[212]

Bu tezden hareketle katı bir kategorik ayrımla *West-Rest* (Batı-Diğerleri) şeklinde bir kutuplaşma öngören Huntington'ın Batılı stratejisyenlere diğer medeniyetler arasındaki farklılıkların körüklenmesi yolunda tavsiyelerde bulunması, bu tezin ulaşabileceği stratejik riski açık bir şekilde ortaya koymuştur.[213] Huntington'ın tezi, asıl mağdurun Müslümanlar olduğu düşüncesinden hareketle, Bosna dramıyla ivme kaybederken 11 Eylül terörist saldırıları sonucu yeniden ivme kazanmış ve Amerika sırasıyla terörizme destek verdiğine inandığı Afganistan'daki Taliban rejimini yıkmış; daha sonra, kimyasal-biyolojik ve nükleer silahlara sahip olunması, bölge ve dünya barışının tehdit edilmesi, halkın ezilmesi v.b. sebeplerle Irak'taki Saddam rejimini yıkmıştır. Amerika'nın Müslüman iki ülkeye saldırması ve fundementalist/köktendinci teröristlerin dünya genelinde ve Türkiye'de gerçekleştirdiği saldırılar Huntington'ın tezini destekler nitelikteki gelişmelerdir. Fakat, Huntington'ın tezinin ana yanlışı indirgemecilik. Huntington da kendisini eleştirenlerin bazılarının ve çoğu sosyal bilim öğrencisinin yaptığı indirgemecilik yanlışına düşüyor. Tek ya da sınırlı faktörlerle genelleme yapıyor ve bir bütünün tamamını açıklamaya çalışıyor. Konu ile ilgili bütün verileri dikkate almadan eksik verilerle hareket ediyor. Pratik durumlarla mantıksal sonuçlamaları karıştırıyor. Gerçekleşmesi ihtimal dahilinde olan seçeneklerden sadece birisini söylüyor. Geleceğe ilişkin olarak ihtiyatlı

---

[212] HUNTINGTON, Samuel S., **a.g.m.**, s.41.

[213] DAVUTOĞLU, Ahmet, **a.g.e.**, s.253.

tahminlerde bulunmak yerine kesin hükümler veriyor. Huntington Avrupa-merkezci modernizmden kurtulamıyor.[214]

III. Barry Buzan/Gerald Segal ve Medeniyetler Bütünleşmesi Teorisi

"Geleceğin Beklentisi" adlı eserlerinde Buzan ve Segal; Huntington'un medeniyet kavramını yanlış anladığını ve bu arada Batı Medeniyetini hiç tanımadığı söylüyorlar. Ve yine medeniyetlerin devletler gibi sınırları olduğu ve devletler gibi bir bütünlük içinde davranabileceklerini sanmasının Huntington'un yapmış olduğu iki önemli hata olduğunu vurguluyorlar. Buzan ve Segal'a göre; "Gelecekte medeniyetler çatışması olmayacak. Batı Medeniyeti, medeniyetlerin birbirlerinin boğazlarına sarılması yerine birbirlerine karışmasını sağlayacak. Çünkü, Batı Medeniyeti alternatifsiz olarak dünyaya hakim olacak."[215]

Medeniyetler bütünleşmesi gerçekleşebilir mi? Büyük ihtimalle hayır. Çünkü medeniyetlerin bütünleşmesi demek aynı zamanda tek bir dünya medeniyetinin ortaya çıkması demektir. Gerçi ABD, tüm çalışmaları bu yöne doğru kaydırmakta ve dünyayı tek bir ABD hakimiyeti altına toplamaya çalışmaktadır. Ancak, ABD'nin bu çabaları boşunadır. Bunun nedeni, Japonya, Rusya, Çin, Almanya, İngiltere, Fransa, Hindistan, Türk Dünyası, Arap Dünyası v.b. geçmişte medeniyetler kuran milletlerin bugün için de dünyamızda mevcut olması ve birbirinden oldukça farklılık arz eden bu medeniyetleri bütünleştirmenin zor olmasıdır. Medeniyetler bütünleşmesi yerine bir mede-

---

[214] YURDUSEV, A. Nuri, "Huntington'ın Doğruları ve Yanlışları", **Zaman**, 30.06.2005.

[215] ÖZEY, Ramazan, **Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği**, **a.g.e.**, s.235.

niyetin diğer medeniyetleri etkisiz hale getirip, dünyada kendi medeniyetini hakim güç haline getirmesi söz konusu olabilir.[216]

IV. Zbigniew Brzezinski ve Büyük Satranç Tahtası Teorisi

Brzezinski, "Büyük Satranç Tahtası" adlı kitabıyla ortaya koyduğu teorisinde öncelikli olarak daha önceki imparatorlukların (Roma, Çin, Moğol ve Büyük Britanya) hiçbirinin gerçekten bir küresel güç olmadıkları belirtiyor. Bu imparatorlukların aksine Amerika'nın bugünkü küresel gücünün, etkinlik alanı açısından yayılımının benzersiz olduğunu ileri sürüyor.[217] Brzezinski'ye göre Amerika, küresel gücün belirleyici dört alanında üstün durumdadır ve bu dördünün birleşimi Amerika'yı yegane kapsamlı süper güç yapmaktadır. Bunlar:

1- Askeri olarak, eşiti olmayan bir küresel erişime sahip olması,

2- Ekonomik olarak, Japonya ve Almanya (her ikisi de küresel iktidarın diğer niteliklerinden haz etmezler) tarafından bazı bakımlardan meydan okunsa da küresel büyümenin ana lokomotifi olmaya devam etmesi,

3- Teknolojik olarak, yenileşmenin bıçak sırtı alanlarında genel öncülüğü elinde bulundurması,

4- Kültürel olarak, bazı kabalıklara karşın, özellikle dünya gençliği arasında rakipsiz bir cazibeye sahip olmasıdır.[218]

---

[216] ÖZEY, Ramazan, **Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya**, Aktif Yayınevi, İstanbul, 1999, s.42-43.

[217] BRZEZINSKI, Zbigniew, **Büyük Satranç Tahtası**, Çev. Ertuğrul DİKBAŞ ve Ergun KOCABIYIK, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998, s.22-23.

[218] BRZEZINSKI, Zbigniew, **a.g.e.**, s.26.

Brzezinski'ye göre, Amerika için ana jeopolitik ödül Avrasya'dır. Amerika, Avrasya'da öncüdür ve Amerika'nın küresel önceliği doğrudan doğruya Avrasya kıtasındaki hakimiyetini ne kadar süreyle ve nasıl bir etkiyle sürdürüleceğine bağlıdır.[219] Brzezinski, Avrasya'nın önemini şu şekilde ortaya koymaktadır:

> *"Avrasya yerkürenin en büyük kıtasıdır ve jeopolitik olarak bir eksendir. Avrasya'ya egemen olan bir güç, dünyanın en ileri ve ekonomik olarak verimli üç bölgesinden ikisini kontrol edebilir...Dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 75'i Avrasya'da yaşamaktadır ve hem ekonomik girişimler hem de yer altı zenginlikleri bakımından GSMH'sının yüzde 60'ına ve bilinen enerji kaynaklarının dörtte üçüne sahiptir. Avrasya aynı zamanda dünyanın siyasal olarak en iddialı ve dinamik devletlerinin bulunduğu yerdir. ABD'den sonra en büyük altı ekonomi ve en büyük altı silah alıcısı Avrasya'da bulunmaktadır. Dünyanın biri hariç resmi olarak bilinen tüm nükleer güçleri ve de gizli nükleer güçlerinin tümü Avrasya'da bulunmaktadır. Bölgesel hegemonya ve küresel etki heveslisi olan, dünyanın en kalabalık nüfuslu iki devleti Avrasyalı'dır. Amerikan önceliğinin bütün potansiyel siyasi ve/veya ekonomik meydan okuyucuları Avrasyalı'dır."*[220]

Brzezinski'ye göre Avrasya, üzerinde küresel öncelik mücadelesinin sürdürüleceği bir satranç tahtasıdır. Her ne kadar jeostrateji (jeopolitik çıkarların stratejik yönetimi) satrançla kıyaslanabilirse de bir dereceye kadar oval biçimli Avrasya

---

[219] BRZEZINSKI, Zbigniew, a.g.e., s.31.

[220] BRZEZINSKI, Zbigniew, a.g.e., s.32.

satranç tahtası üzerinde, her biri farklı güçlere sahip yalnızca iki değil, birçok oyuncu bulunmaktadır.[221] Kilit oyuncular satranç tahtasının batısında, doğusunda, ortasında ve güneyinde yer almışlardır.[222]

Brzezinski'ye göre, bu dev, garip biçimli ve Lizbon'dan Vladivostok'a uzanan Avrasya satranç tahtası, "oyun"un zeminini oluşturmaktadır. Brzezinski, oyunun kurallarını şu şekilde ortaya koymaktadır:

> *"Eğer orta alan giderek (Amerika'nın başı çektiği) Batı'nın genişleyen yörüngesine çekilebilir, güney bölgesi tek bir oyuncunun egemenliğine girmez ve Doğu, Amerika'nın denizaşırı üslerinden atılmasını kışkırtarak birleşmezse, Amerika'nın üstün olacağı söylenebilir. Fakat orta alan Batı'yı reddeder, iddialı bir tekil oyuncu olur ve Güney üzerinde kontrol elde ederse ya da büyük Doğulu oyuncularla bir ittifak kurarsa, o zaman Amerika'nın Avrasya'daki önceliği ciddi biçimde daralır. Aynı şey, iki büyük Doğulu oyuncunun bir şekilde birleşmeleri durumunda da söz konusu olabilir. Son olarak, Amerika'nın Batılı partnerleri tarafından Batı çevresindeki tüneğinden çıkarılması, -bu, batı ucunun orta alanı işgal eden bir oyuncunun egemenliği altına girmesi demek olsa bile- otomatik olarak Amerika'nın Avrasya satranç tahtasındaki oyuna katılımının sona erdiği anlamını taşırdı."*[223]

---

[221] Avrasya Satranç Tahtası'ndaki oyuncuların harita üzerindeki gösterimi için bkz. EK-6.

[222] BRZEZINSKI, Zbigniew, **a.g.e.**, s.32.

[223] BRZEZINSKI, Zbigniew, **a.g.e.**, s.35.

Brzezinski'ye göre, ABD için Avrasya stratejisi, - Amerika'nın eşsiz küresel gücünün kısa vadeli korunması ve bunun uzun vadede kurumlaştırılmış küresel bir işbirliğine dönüştürülmesi şeklindeki iki Amerikan çıkarını koruyarak- jeostratejik açıdan dinamik devletlerin amaca yönelik yönetimini ve jeopolitik olarak katalizör devletlerin dikkatle ele alınmasını içerir. Brzezinski, jeostratejik oyuncular ve jeopolitik mihverleri şu şekilde tanımlamaktadır:

1- *Jeostratejik Oyuncular:* Etkin jeostratejik oyuncular, mevcut jeopolitik durumu -Amerika'nın çıkarlarını etkileyecek derecede- değiştirmek amacıyla sınırlarının ötesinde güç uygulama ya da etkide bulunma yeteneğine ve ulusal iradesine sahip olan devletlerdir.

2- *Jeopolitik Mihverler:* Önemleri güç ve motivasyonlarından değil, daha çok hassas konumlarından ve potansiyel olarak saldırıya açık durumlarının jeostratejik oyuncuların tavırları için doğuracağı sonuçlardan kaynaklanan devletlerdir.[224]

Mevcut küresel koşullarda, Avrasya'nın yeni jeopolitik haritasında kilit önemdeki en az beş jeostratejik oyuncu ile beş jeopolitik mihver (bunların son ikisi belki de kısmen oyuncu olarak nitelendirilebilir) belirlenebilir. Fransa, Almanya, Rusya, Çin[225] ve Hindistan büyük ve etkin oyunculardır, öte yandan İngiltere, Japonya ve Endonezya açıkçası çok önemli ülkeler olmakla birlikte bu şekilde nitelendirilemezler. Ukrayna, Azerbaycan, Güney Kore, Türkiye ve İran kritik olarak önemli jeopolitik mihver rolünü oynarlarken, Türkiye ve İran'ın her ikisi

---

[224] BRZEZINSKI, Zbigniew, **a.g.e.**, s.40.

[225] Brzezinski, bu aktörlerde özellikle Çin'in ön plana çıkacağını düşünmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: BRZEZINSKI, Zbigniew, "A Geostrategy for Eurasia", **Foreign Affairs**, Vol:76, Number:5, September/October 1997, s.50-64.

de bir ölçüde, sınırlı kapasiteleri dahilinde aynı zamanda jeostratejik olarak da etkindirler.[226]

Brzezinski'nin Avrasya'nın önemine vurgu yapan fikirlerinin benzerini Kissenger'da da görebiliriz. Kissenger'a göre; jeopolitik olarak Amerika, kaynakları ve nüfusu Birleşik Devletler'den çok fazla olan büyük kara parçası Avrasya'nın kıyılarından uzak bir adadır. Avrasya'nın iki başlıca küresinin – Avrupa ve Asya- herhangi birinin tek bir büyük devlet tarafından egemenlik altına alınması, Soğuk Savaş olsun veya olmasın Amerika için stratejik tehlikenin iyi bir tanımını oluşturur. Çünkü böyle bir gruplaşma, Amerika'yı, ekonomik ve sonunda askeri bakımdan geçebilir. Bu tehlikeye karşı, egemen güç, iyi niyetli de olsa, direnilmelidir. Çünkü niyetler değişince, Amerika etkili bir direnme yapamayacak derecede kapasitesini yitirmiş ve olaylara yön vermekten aciz bir konumda kalabilir.[227]

Brzezinski, SSCB'nin dağılmasından sonra ABD'nin tek süper güç olarak sivrildiğini belirtiyor. Ancak, John Lukacs gibi tarihçiler ve William Plaff ile Joseph Nye gibi uluslararası ilişkiler uzmanları, bugün süper güç olgusunun ortadan kalktığını ve bunun da istikrarsızlığı ve çatışmaları artıracağını söylemektedirler. Plaff, süper devlet tanımını yaparken, nükleer güç ve global bir misyonun, yani gelecek için geçerli bir modelin temsilcisi olmanın gerekliliğini belirtiyor. Bu ise ancak başat bir askeri güç, teknolojik önderlik, rekabetçi bir ekonomik üstünlük, toplumsal dayanışma ve önemli iç ve dış sorunlarda oydaşma ile olanaklıdır. Bu niteliklerin tümüne aynı zamanda sahip bir devlet olmadığına ve büyük devletlerin askeri avantaj-

---

[226] BRZEZINSKI, Zbigniew, **a.g.e.**, s.41.

[227] KISSENGER, Henry, **Diplomasi**, Çev. İbrahim H. KURT, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, Mayıs-1998, s.773-774.

ları azaldığına göre, yeni dönemde güç alabildiğine dağılmış durumdadır; bu da istikrarsızlık ve çatışmayı artırmaktadır.[228]

Joseph Nye'e göre, güç dengesinin modası geçmemiş bile olsa, sistemi düzenlemedeki etkisi sınırlanmıştır. Geçmişten gelen süreklilik güçleri, başarılı bir dış politika için, güç dengesinin geleneksel askeri araçlarını ve stratejilerini gerekli kılmaktaysa da her dönemde geçerli olan değişiklik güçleri, gücü büyük devletlerin elinden alıp sistem içinde dağıtmıştır. Böylece güç dengesi mekanizmasını sınırlandırarak, ancak bölgesel düzeyde oynanmasına olanak sağlamıştır. Dolayısıyla, bugünün özelliği, süper devletlerin hegemonyasından çok, sistemde gücün dağılması, bölgesel devletlerin sorumluluğunun artması ve oyunun kurallarının karmaşıklaşmasıdır. Nye, bugünkü sistemin askeri bakımdan tek kutuplu, ekonomik bakımdan üç kutuplu (ABD, Batı Avrupa ve Japonya) ve siyasal bakımdan çok kutuplu hale geldiğini belirtiyor. Bu durumda klasik güç dengesi kurallarının Westfalya sistemine göre işlediği ve işleyeceği kuşkuludur.[229]

V. Robert Chase/ Emily Hill/ Paul Kennedy ve Eksen/Mihver Devletler Teorisi

Robert Chase, Emily Hill ve Paul Kennedy'nin ortaya attığı Eksen/Mihver Devletler Teorisi'ne göre; ABD, Avrupa, Japonya, Rusya ve Çin Soğuk Savaş sonrası dönemin büyük güçleridir. Bu güçlerin dışında kalan fakat jeopolitik konumları, topraklarının genişliği, demografik büyüklükleri ve büyük ekonomik pazarlar olmaları bakımından hem bölgesel hem de küresel

---

[228] SANDER, Oral, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, İmge Kitabevi Yayınları, 9. Baskı, Ankara, 2001, s.586-587.

[229] SANDER, Oral, **a.g.e.**, s.587-588.

bazda dengeleri etkileyebilecek güçte olan "Ara Bölge" ülkeleri yani Mihver/Eksen Ülkeler vardır. Bu ülkeler; Meksika ve Brezilya; Cezayir, Mısır ve Güney Afrika; Türkiye, Hindistan ve Pakistan; ve Endenozya'dır.[230]

Bu teoriye göre; dünya hakimiyeti öncelikle "Domino Taşları" özelliği taşıyan büyük güçlerin elindedir. Bu güç merkezleri, kendi aralarında anlaşarak dünya istikrarını sağlayabilirler ve dünyayı yönetebilirler. Ancak, Ara Bölge içinde yer alan tüm ülkeleri yönetmek bazen imkansız olabilir. Bu sebeple, Mihver Devlet özelliği taşıyan ülkelerin önemi büyüktür. Herhangi bir Mihver Devlet'te ekonomik ve sosyopolitik sistem çöktüğünde, bu durum tüm ara bölgeyi etkileyebilir ve dünyayı istikrarsızlığa sürükleyebilir. Bunun aksine sosyopolitik ve ekonomik sistem iyileştiğinde Ara Bölge istikrara kavuşabilir.[231]

Bu teorinin savunucuları, Mihver Devletler'e yönelik tehditlerin komünizm ve saldırganlık olmadığını ileri sürerler. Bu devletler için en büyük tehdit unsurlarının; aşırı nüfuslanma, göçler, çevre şartlarındaki kötüleşme, etnik çatışmalar, kökten dincilik ve ekonomik bunalımlar olduğu belirtilmektedir. Bu sebeple, Büyük Güçler (özellikle ABD'ye vurgu yapmaktadırlar); Mihver Devletler'in istikrarını bozacak olan bu tehdit unsurlarına karşı daima mücadele etmelidirler.[232]

Soğuk Savaş sonrası dönemde, IMF yardımından yararlanan belli başlı ülkeler: Brezilya, Arjantin, Meksika, Güney Kore, Türkiye... Neden Etiyopya, Bangladeş, Zaire, Kamboçya gibi ülkelere bu yardımlar yapılmamaktadır? Aslında bu sorunun

---

[230] CHASE, Robert S., E. B. HILL and S. KENNEDY, "Pivotal States and US Strategy", **Foreign Affairs**, January-February 1996, s.35-39.

[231] ÖZEY, Ramazan, **Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya**, a.g.e., s.34.

[232] ÖZEY, Ramazan, **Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya**, a.g.e., s.34.

cevabını bu teori içinde bulabiliriz. Çünkü, IMF yardımından faydalanan ülkelere baktığımızda bu ülkelerin çoğunun aynı zamanda "Mihver Ülke" konumunda olduğunu görebiliriz. Bu jeopolitik teoriden ne kadar etkilenildiği tartışılabilir fakat bu benzerlik son derece ilginçtir.

VI. Eleştirel Jeopolitik ve Söylem Analizi

Jeopolitik yalnızca devletlerin ve özellikle büyük güçlerin çalışılması olarak algılanmamalıdır. Bunun yerine coğrafya, bilgi, güç ve siyasal ve sosyal kurumların etkileşiminden etkilenen ve entelektüel alanla ilgilenen bir alan olarak algılanmalıdır. Eleştirel coğrafi yazarlar, jeopolitiğin güç, bilgi ve sosyal ve siyasal ilişkiler arasındaki münasebetlerle alakalı bir söylem olduğunu ileri sürerler. Dünya politikasının/küresel siyasetin, kara ve deniz güçleri arasındaki temel bölünmesi gibi ilahi gerçeklerden ziyade yorumsayıcı bir temelde anlaşılması gerektiğini ileri süren John Agnew, Gearoid Tuathail ve Simon Dalby gibi yazarlar bu yaklaşıma öncülük etmektedir. Bu nedenle eleştirel bir jeopolitikçi için asıl önemli görev siyaset ve coğrafyanın kötü tanımlı varsayımları ve anlayışlarını tekrar etmektense dünya politikasının teorilerini yorumlamaktır.[233]

Gearoid Tuathail'e göre eleştirel jeopolitik, mevcut güç ve bilgi yapısını sorgulayan, problemleştirici kuramsal bir girişimdir. Ayrıca, eleştirel jeopolitik küresel jeopolitik hayattaki karmaşıklıkları gidermeye çalışır ve Ortodoks jeopolitiğinin gizlediği jeopolitik hakkındaki bilgileri karakterize eden güç ilişkilerini ortaya çıkarır. Eleştirel jeopolitik, "prense nasihat" vermeye açıkça ilgi göstermeyerek, Ortodoks jeopolitiğinin kendi kültürel ve politik varsayımlarını açıklamaktan kaçınıp bu varsayım-

[233] DODDS, Klaus, a.g.e., s.33.

ları konuya yansıtarak, "dünyanın politik haritasını yorumlarken" kullandığı yüzeysel ve bencilce yöntemleri eleştirir.[234]

Gearoid Tuathail'e göre, günümüzdeki jeopolitik durum; biz/onlar, iç/dış, yerli/yabancı, yakın/uzak ikililerine meyili olan ve jeopolitik gelenekten gelen kalpgah/kenar kuşak, kara gücü/deniz gücü ve Doğu/Batı gibi efsanevi ikililere dayanan Ortodoks jeopolitiğinin "ya-ya da" mantığını aşar. Eski kavramsal jeopolitik haritalar, akımların hızlandığı, bilgiye anında ulaşma imkanının olduğu ve tekno-bilimsel risklerin büyük ölçüde arttığı bir dünyada işe yaramaz. Eleştirel jeopolitik, devraldığımız "ya-ya da" modernliği (hesaplanabilme, doğrusallık, milliyetçilik, belirlilik, boyutluluk ve sınırlar) içinde yeni bir "hem-hem de" modernliğinin (tereddüt, çeşitlilik, eş zamanlılık, küresellik, belirsizlik, şekilsizlik ve sınırsızlık) patladığını fark etmiştir ve küreselleşmenin, enformasyonlaşmanın ve "risk toplumu"nun dinamiklerini uzun bir zamandan beri ciddi bir şekilde incelemektedir. Ortodoks jeopolitiğinden farklı olarak eleştirel jeopolitik, "jeopolitiğin" sorunlarına yönelik daha zengin bir anlayışa ve daha iyi bir kavramsal idrak yeteneğine sahiptir.[235]

Uluslararası ve küresel politikanın geleneksel kategorilerine meydan okuyan şey coğrafi bilginin ve onun sosyal ve siyasal pratikler üzerindeki etkisinin eleştirel bir değerlendirmesinin yapılmasıdır. Eleştirel jeopolitik, uluslararası ilişkiler disiplininin eleştirel teorileriyle ittifak yaparak, dünya politikası teorileri geliştirmeye çalışmıştır. Sosyal ve beşeri bilimlerdeki diğer gelişmelerle birlikte eleştirel yaklaşımlar dünyanın rasyo-

---

[234] TUATHAIL, Gearoid O., "Eleştirel Jeopolitiği Anlamak: Jeopolitik ve Risk Toplumu", **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya**, Ed. Colin S.GRAY ve Geoffrey SLOAN, Çev. Tuğrul KARABACAK, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s.144.

[235] TUATHAIL, Gearoid O., **a.g.m.**, s.145-146.

nel olarak algılanabileceği ve yorumlanabileceği yolundaki post modern kuşkuculuğu paylaşmak eğilimindedir.[236]

Eleştirel jeopolitiğin başlangıç noktası, jeopolitik ve uluslararası politikanın geleneksel yaklaşımlarının bu konumları ilk etapta oluşturan varsayımları ihmal ettiğini ileri sürmesidir. Eleştirel düşünce, mevcut durumun nasıl oluştuğu veya gücün belli kontekstler altında nasıl işlediği hakkında sorulara sahiptir. Eleştirel jeopolitikçiler, realist gözlemcilerin varsayımlarının temelsiz olduğunu ileri sürmektedir. Realizmin objektiflikten oldukça uzak olan araştırma perspektifi, devletlerin güç politikalarını meşrulaştırmaya katkıda bulunmaktan öteye gidememiştir.[237]

Eleştirel jeopolitik, jeopolitiği dörde ayırmaktadır: Resmi/akademik (formal) jeopolitik, pratik jeopolitik, popüler jeopolitik ve yapısal jeopolitik. Resmi/akademik jeopolitik, genellikle "jeopolitik düşünce" veya "jeopolitik gelenek" olarak bilinen jeopolitiğe verilen addır. Resmi/akademik jeopolitik entelektüellerin, kurumların ve belirli yerler ve bağlamlar içinde jeopolitik düşünceyi şekillendiren güçlerin problematiğidir. Pratik jeopolitik, günlük dış politika uygulamalarında görülen coğrafi politikayla ilgilidir, genel coğrafi anlayışların ve algılamaların dış politikanın kavramlaştırılmasını ve karar verme sürecini nasıl etkilediğiyle ilgilenir. Popüler jeopolitik, basın yayın organlarının şekillendirdiği çeşitli popüler kültürlerin yarattığı ve tartıştığı coğrafi politikaya denir. Son olarak yapısal jeopolitik, bütün devletlerin dış politika uygulamalarını koşul-

---

[236] DODDS, Klaus, **a.g.e.**, s.33.

[237] DODDS, Klaus, **a.g.e.**, s.33.

landıran yapısal süreçlerin ve eğilimlerin incelenmesini kapsar (küreselleşme v.b).[238]

Eleştirel jeopolitiğin analitik çerçevesi; söylem analizi, uluslararası ekonomi-politik, feminist yaklaşım ve post-modern sosyal teoriyi içeren bir kaynak karışımından türemektedir. Eleştirel jeopolitik literatürü üzerindeki en büyük etki, güç-bilgi ilişkisinin "söylemlerde" araştırılması gerektiğidir. Söylemlerin, siyasal davranışın yapılandığı, düzenlendiği ve yargılandığı kurallar ve koşulları etkilediği görülmektedir. Eleştirel jeopolitik, söylemlerin belli tip basit jeopolitik anlayışların harekete geçirilmesinde özel bir rol oynadığını ileri sürmektedir. Örneğin; siyasi konuşmalar, dünya politikasında etkili olmuş ve bazı aktörler için fikirlerinin kabul görmesi bağlamında fırsatlar sunabilmiştir. Sembolizm ve metaforların kullanılması özel örneklerin siyasi bağlamda anlaşılmasının biçimlenmesinde önemli olabilmektedir.[239]

Soğuk Savaş, Mary Kaldor'un belirttiği gibi her zaman bir söylem, bir kelimeler çatışması olmuştur; "kapitalizm"e karşı "sosyalizm". Kaldor, Doğu Avrupalıların sözcüklerin gücüne her zaman ne kadar önem verdiğini bir kenara yazarak, dünyayı nasıl tanımladığımızın, kullandığımız kelimelerin; dünyayı nasıl gördüğümüzü ve davranışlarımıza nasıl karar verdiğimizi şekillendirdiğini buna ekliyor. Dünyanın tanımlanması coğrafi bilgiyi de kapsar ve Soğuk Savaş söylemlerinin, savaş sonrası döneminde uluslararası politikaya takdim etmiş olduğu alışılmış bir coğrafi tanımlar dizisi vardır. Demokratik "Batı" ile ürkütücü ve yayılmacı "Doğu" arasındaki büyük mücadeleye ilişkin basit hikaye, bu dönemin en etkin ve dayanıklı jeopolitik

---

[238] TUATHAIL, Gearoid O., **a.g.m.**, s.147-148.

[239] DODDS, Klaus, **a.g.e.**, s.34-35.

senaryosu olmuştur. "Doğu-Batı" ayrımı her iki tarafta da büyük askeri-sanayii komplekslerinin ortaya çıkmasına sebep olan ve dünya çapında alternatif siyasi uygulama olasılıklarını sert bir şekilde susturan zorlamacı bir hikayeydi. Çok yakın zamanlara kadar bütün bölgesel çatışmalar, onun mantığına ve terimlerine indirgenmişti.[240]

Söylem düşüncesi (özellikle Fransız Filozof Michael Foucalt'tan esinlenenler için), çağdaş eleştirel sosyal bilimde önemli bir araştırma konusu olmuştur. Uluslararası ilişkiler disiplininde de söylem düşüncesini uluslararası politika çalışmalarına dahil etmek için bir dizi çalışma olmuştur. Dalby ve Tuathail, kavramı jeopolitik içine sokmaya gayret etmişlerdir. Söylemler, halkların sahip oldukları yetenekler dizisi olarak, halklar tarafından kendi dünyalarını ve eylemlerinin anlamını yapılandırmada kullanılan sosyo-kültürel kaynaklar olarak kavramsallaştırılabilir. Yalnızca sözlü ya da yazılı ifadeler yeterli değildir, bunları anlamlı hale getiren kurallardır. Söylemler, bir insanın anlamlı şekilde yazmasını, konuşmasını, dinlemesini ve davranmasını sağlar. Onlar, okuyucuların/dinleyicilerin ve konuşmacıların/seyircilerin duyduklarını ve okuduklarını alarak düzenli ve anlamlı bir bütün oluşturmalarını sağlayan bir dizi yetenek ve kurallar grubudur.[241]

Söylemler, gerekirci değillerdir ve bizlerin önüne geniş bir fırsatlar menüsü sunarlar. Bu yetenek veya kurallar, sınırlı bir olasılıklar ve muhakeme alanını açan belli bazı olasılıkların gerçekleştirildiği süreç olarak görülebilir. Söylemler, hiçbir zaman durağan değildirler ve sürekli olarak dönüşüm geçir-

[240] TUATHAIL, Gearoid O. and J. AGNEW, **a.g.m.**, s.78.

[241] TUATHAIL, Gearoid O. and J. AGNEW, **a.g.m.**, s.80.

mekte, insan uygulamalarında şekil değiştirmektedir. Jeopolitik çalışmaları da, bu yüzden, uluslararası politika coğrafyasının yazıldığı kuralların sosyo-kültürel kaynaklarının çalışılmasıdır.[242]

Kimi yazarlar, jeopolitiğin öncelikli olarak söylemlerle değil, uygulamalarla ilgili olduğunu; yabancı güçlere karşı yapılan hareketler, işgaller, savaşlar ve askeri güçlerin yayılmasıyla ilgilendiğini ileri sürmektedir. Böylesi eylemler kesinlikle jeopolitiktir ancak bir deniz kuvvetinin kurulması ya da yabancı bir ülkenin işgal edilmesi kararı yalnızca söylemlerle anlamlandırılıp meşrulaştırılabilir. Liderler, söylemlerle hareket ederler; dış politika davranışları belli basit coğrafi anlayışların seferber edilmesiyle açıklanabilir ve savaşlar coğrafi açıdan desteklenen hazır uslamalar kanalıyla anlamlı kılınabilir. Sosyal dünyamızı nasıl anladığımız ve yapılandırdığımız, toplum tarafından yapılandırılan dilin kullanılmasıyla olur. Siyasi konuşmalar ve benzerleri, bize dünya siyasetindeki etkili aktörlerin kendilerini nasıl gördüklerini anlamamızı sağlayacak yollar sağlarlar. Dünyadaki sosyal yapılanmaları ve bu sosyal yapılanma içinde, coğrafi bilginin rolünü anlamamıza yardımcı olurlar.[243]

Eleştirel jeopolitik konusunda son olarak Klaus Dodds'un önerilerine değinilmelidir. Klaus Dodds'a göre gelişim süreci içerisindeki eleştirel jeopolitiğin, ihmal edilmiş olan dört konuya daha fazla angaje olması gerekmektedir. Bu konular şu şekilde sıralanabilir:[244]

---

[242] TUATHAIL, Gearoid O. and J. AGNEW, **a.g.m.**, s.80.

[243] TUATHAIL, Gearoid O. and J. AGNEW, **a.g.m.**, s.78.

[244] DODDS, Klaus, "Political Geography III: Critical Geopolitics After Ten Years", **Progress in Human Geography**, Volume:25, Issue:3, September 2001, s.471-472.

-Batı dışında jeopolitik konusunda yapılan çalışmalara eğinilmesi gerekmektedir. (Bu konuda özellikle Rus jeopolitikçiler çalışmalarına işaret edilmektedir.)

-Bilgi değişimi ve ekonomik eşitsizlikten yola çıkarak postkolonyal konularda araştırmalar yapılmalıdır.

-Küreselleşme kavramı üzerine eğinilmelidir.[245]

-Eleştirel jeopolitiğin bugüne kadar uzak durduğu iki konu olan askeri ilişkiler ve stratejiye gereken önem verilmelidir.

Eleştirel jeopolitik ihmal edilmemesi gereken önemli bir akımdır. Her geçen gün bu akımın etkisi altına aldığı düşünür sayısı artmaktadır. Eleştirel jeopolitiğin yukarıda sıralanan dört önemli alana ağırlık vermesi gücünü ve etkinliğini daha da arttıracaktır. Fakat, eleştirel jeopolitiğinin en güçlü yanı her şeyden önce kendi eleştirisi kendisinin yapabilmesidir. Sosyal bilimler içinde kendisine eleştirel gözle bakan akımların güçlendiği bir gerçektir ve eleştirel jeopolitik bu eleştirel bakış açısını kendi içinde diğer akımlara örnek teşkil edecek şekilde oturtmayı başarmıştır.[246]

VII. Topraksızlaşma Teorisi

Soğuk Savaş sonrası jeopolitik alanında ortaya atılan tezlerden biri de "Topraksızlaşma" kavramıdır. Topraksalsızlaşma; malların, bilginin ve insanların akışının devlet sınırlarının

---

[245] Küreselleşme kavramına eleştirel jeopolitiğin bakış açısını yansıtan bir çalışma için bkz. IAIN, Watson, "Rethinking Strategy and Geopolitics: Critical Responses to Globalisation", ***Geopolitics***, Winter 2001, Volume:6, Issue:3, s.87-117.

[246] Eleştirel jeopolitiğin bu akıma mensup düşünürler tarafından yapılan 'eleştirisi' konusunda bkz. MURPHY, Alexander B., Mark BASSIN, David NEWMAN, Paul REUBER and John AGNEW, "Is There a Politics to Geopolitics?", **Progress in Human Geography**, October 2004, Volume:28, Issue:5, s.619-641.

aşmasını sonucunda devlet egemenliğinin azalması sürecidir. Bu, jeopolitiğin yeni bir biçiminin doğmasına neden olmaktadır. Bu akış ve ona ilişkin politikalar, Tuathail tarafından, "Akış Hareketi" olarak adlandırılmıştır. Topraksalsızlaşma, dünyayı devlet merkezli bir resimde gören modern jeopolitik düşünceden çoklu aktörlerden birisi olarak gören ve iç/yerel ve dış/yabancı arasında karmaşık bir ayrım kurana doğru bir değişim vurgusudur. Tuathail, bu dönüşümde en önemli noktanın Soğuk Savaş'ın sona ermesi olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte, Soğuk Savaş ve onun bitişinin daha geniş süreçlerin parçası olduğunu yani Amerikan hegemonyasının yükselişi ve çöküşü olduğunu ileri sürmektedir. Tuathail'e göre, hegemonik yarış süreci, kapitalist dünya ekonomisi jeopolitiğinin 1400'lü yılların ortalarından beri devam eden sürecinin bir parçasıdır. Modern jeopolitik, İngiliz hegemonyasının düşüşünün ve ABD liderliğinin yükselişinin jeopolitiğidir. Tuathail, Soğuk Savaş'ın sona erişi ile yeni bir jeopolitik hayal sürecinin başlamış olduğu öne sürmektedir.[247]

Topraksızlaşma kavramı kapsamında şu soru sorulmaktadır: "Devlet egemenliğini yıpratan mevcut akışlar, Westfalya devlet sisteminin çöküşünü mü başlatacaktır yoksa hegemonik geçiş sürecinde yaşanan normal bir değişim midir?"[248] Tuathail, bu sorunun yanıtını şu şekilde vermektedir; "Ulus ötesi akış fikri dünya sistemindeki tüm devletler ve halklardan ziyade küçük bir ileri kapitalist toplumun deneyimidir. Diğer bir değişle, küresel ekonomi algılarını domine eden etkileşimlerin akışkanlığı çok az kişinin yaşadığı bir şeydir." Diğer bir maka-

---

[247] FLINT, Colin, "The Geopolitics of Laughter and Forgetting: A World-Systems Interpretation of the Post-Modern Geopolitical Condition", **Geopolitics**, Vol.6, No.3, Published By Frank Cass, London, Winter-2001, s.2.

[248] FLINT, Colin, **a.g.m.**, s.2-3.

lede Tuathail, modernden postmodern jeopolitiğe geçişi dünya siyasetinde başat devletlerle tipikleştirmiştir.[249] Topraksızlaşma konusunda Steven Spielgel'in saptamaları ise şu şekildedir:

> *"Küreselleşme aşamasında olan ülkeler için toprak önemini kaybetmiştir. Zira Siberuzay sayesinde anında irtibat, global bir medya ve bir fare darbesi ile muazzam para birimlerini bir yerden bir yere gönderebilmek büyük önem kazanmıştır. Nakliye ve iletişim için artık gerekli olmadığından, toprak eski rolünü kaybetmiştir. Üstelik artık günümüzde güç kaynağı eğitim, bilimsel araştırma ve gelişim ile elde edilmektedir."*[250]

Günümüz konjonktüründe toprağın öneminin azaldığı konusunda Steven Spielgel'in görüşlerine katılmak pek mümkün değil ve hatta toprağın öneminin Soğuk Savaş sonrası dönemde daha da arttığı söylenebilir. Coğrafya gibi tarih de, ulusların, halkların ve kültürel grupların topraklarına bağlılığının insan tecrübesinin değişmez bir gerçeği olduğunu öğretmektedir. Evrensellik iddiasında bulunan ideolojilerin zamanı geçmiştir; artık, kimlikle toprak arasındaki bağın gücünü yeniden gündeme getiren yerel ve bölgesel özgünlükler ağırlığını hissettirmektedir.[251]

Ülkeleri ve insanları savaşa iten önemli nedenlerden birisi topraktır. Topraklarının büyük ve küçüklüğü, sıcak denizlere sınırları bulunup bulunmaması gibi kriterler, ülkelerin ulusla-

---

[249] FLINT, Colin, **a.g.m.**, s.4.

[250] SPIELGEL, Steven, "Geleneksel Uzay ve Siberuzay: Günümüz Uluslararası Politikasında Coğrafyanın Değişen Rolü", **Avrasya Dosyası Jeopolitik Özel Sayısı**, Cilt:8, Sayı:4, Kış-2002, s.120.

[251] TÜRKİYE SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ, **Coğrafya 2001**, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul, Ocak-2001, s.29.

rarası itibarını/önemini etkileyebilmekte, güçlü ya da zayıf olarak nitelendirilmelerinde önemli bir kriter olabilmektedir. Bu nedenle bir çok savaşın temelinde toprak sorunu vardır.[252] İsrail'in Filistinliler ve Suriye'yle yaşamakta olduğu sorunlar, Yugoslavya'nın dağılma sürecinde yaşanan sorunlar, Kıbrıs sorunu, Keşmir sorunu, Gürcistan'ın Acaristan ve Osetya sorunu, Rusya Federasyonu'nun Çeçen sorunu, İran'ın Güney Azerbaycan Sorunu, Türkiye'nin Kürt devletinin kurulmasını engelleme çabaları, İspanya'nın Bask-Fransa'nın Korsika-Kanada'nın Quebeck sorunları ve daha nice sorunun temelinde toprak tartışması olduğu aşikardır ve bu nedenle toprak tartışmaları günümüz dünyasının en önemli sorunlarından biridir.

Küreselleşme süreci, evrensellik iddiası taşıyan ve ekonomiden siyasete, teknolojiden toplumsal alana yaşanan hızlı değişimlerin toprağın ve dolayısıyla ulus devletlerin önemini azalttığı iddia eden bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme süreci ile toprağın öneminin azaldığı diğer bir değişle topraksızlaşma sürecinin başladığı iddiası yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere doğruluğu kolaylıkla çürütülebilecek bir iddiadır.

VIII. Barış Bölgeleri/Karmaşa Bölgeleri Modeli

Max Singer ve Aaron Wildavsky'nin 'The Real World Order' adlı çalışmalarında ortaya koydukları bu modele göre dünya; barış bölgeleri ve karmaşa bölgeleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Barış bölgeleri demokrasi ve refah içindeyken, karmaşa bölgelerini savaş ve kalkınma kavramları nitelemektedir. Yazarlara göre dünya nüfusunun yüzde 15'ini oluşturan ABD, Kanada, Japonya, Yeni Zelenda ve Avustralya barış bölgeleri-

[252] ÇAKMAK, Haydar, **Avrupa Güvenliği**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s.75.

dir. Dünyanın geri kalanı ise savaşlar ve kalkınma stratejileriyle örülü bir karmaşa içindedir.[253]

Singer-Wildavsky Modeli sağlam temelleri olmayan ve ideoloji kokan bir modeldir. Zira, dünyadaki çoğu karmaşanın sebebinin bu barış bölgesinde yer alan ABD olduğu söylenebilir. Bunun da ötesinde suç işleme oranının çok yüksek olduğu bu ülkede karmaşa yok demek ne kadar tutarlıdır.

IX. Büyük Orta Doğu Projesi

Amerikan tarihi, jeopolitik teoriler ekseninde şekillenen dış politika stratejileri ile örülü bir tarihtir. ABD'nin günümüzde uyguladığı dış politika stratejileri bu tarihi perspektif göz önünde bulundurulmaksızın analiz edilemez, edilse de bütünü göremeyen, parçalara bağımlı bir analiz ortaya çıkar. ABD, Alfred Thayer Mahan'ın Deniz Hakimiyeti Teorisi'nin etkisiyle dünyanın en büyük askeri ve ticari filosunu, Alexsander De Seversky'nin Hava Hakimiyet Teorisi'nin etkisiyle de muazzam hava gücünü kurmuştur. Ayrıca, Nicholas Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi'ni demir perdeyi yıkma amacıyla Çevreleme Politikası adı altında hayata geçirmiş ve bu stratejisinde başarılı olmuştur.

ABD açısından jeopolitik teorilerin genel strateji belirleme konusundaki önemi büyüktür. Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya atılan jeopolitik teorilerde kimi zaman Avrasya'nın hakimiyetinin dünya hakimiyeti getireceği söylenmiş (Brezinski-Büyük Satranç Tahtası), kimi zaman da belirli bir coğrafya değil belirli bir medeniyet hedef gösterilmiştir (Huntington-Medeniyetler Çatışması). Bu ve benzeri jeopolitik teoriler, kur-

[253] HARKAVY, Robert, "Strategic Geography and The Greater Middle East", **Naval War College Review**, Autumn 2001, Volume:54, Issue:4, s.41-42.

mak istediği Yeni Dünya Düzeni'nde ABD'ye yol gösterici olma kaygısıyla ortaya atılmış teorilerdir.

Bu jeopolitik teoriler uzun müddet akademisyenlerden halka, gazetecilerden siyasetçilere kadar hemen her kesim tarafından tartışılmış ve ABD'ye nabız yoklama fırsatı vermiştir. Ve nihayetinde Amerikan elitleri hangi teoriye itibar edeceklerine karar vermişlerdir. Bu teori ruhunu Medeniyetler Çatışması teorisinden, ideolojik arka planını Tarihin Sonu teorisinden, uygulama mantığını da Soğuk Savaş dönemi teorilerinden olan Kenar Kuşak Teorisi'nden yani Çevreleme Politikası'ndan almıştır. Bu üç teorinin senteziyle vücut bulan jeopolitik teori; 'Büyük Orta Doğu Projesi'dir.

Haziran 2004 yapılan G-8 Zirvesi'nde resmi belgelerde Amerikalılar Büyük Orta Doğu Projesi'nin; Arap devletleri, İsrail, Türkiye, İran, Pakistan ve Afganistan'ı kapsadığını belirtmişlerdir. Fakat çoğu düşünüre göre Kafkaslar, Orta Asya ve Kuzey Afrika da Büyük Orta Doğu Projesi'nin kapsamı içindedir.[254] Kimi yazarlara göre ise Büyük Orta Doğu Projesi 23 ülkeyi bünyesinde barındırmaktadır. Bu ülkeler: Moritanya, Cezayir, Fas, Tunus, Mısır, İsrail, Sudan, Ürdün, Yemen, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Katar, Kuveyt, Irak, Suriye, Lübnan, Türkiye, İran, Pakistan ve Afganistan'dır. Bu açıdan bakıldığında Büyük Orta Doğu Projesi; 16909 kilometrekarelik bir coğrafi alana ve 575 milyonluk bir nüfusa tekabül etmektedir.[255] Fakat, Orta Asya ve Kafkasya'yı içermediği için bu sayılar pek anlamlı değildir. Zira, Büyük Orta Doğu Projesi'nin en önemli hedefi bu iki coğrafyada yer alan ülkelerdir.

---

[254] PERTHES, Völker, "America's 'Greater Middle East' and Europe: Key Issues for Dialogue", **Middle East Policy**, Volume:XI, Number:3, Fall 2004, s.88.

[255] Greater Middle East Road Map to Democracy 15-02-2005, www.freeworldacademy.com/globalleader/great.htm.

Büyük Orta Doğu Projesi'nin uygulamaya konacağı ülkelerin Müslüman ülkeler olması Medeniyetler Çatışması Teorisi ile olan bağlantısını, bu ülkeleri nihai aşamaya yani Batılı anlamda modernleşmeye götürme amacı Tarihin Sonu Teorisi ile olan bağlantısını ortaya koymaktır. Çevreleme Politikası'yla olan organik bağı ise bir farkla aynıdır. Çevreleme Politikası'nda hedef SSCB'ydi, Büyük Orta Doğu Projesi'nde ise hedef Çin ve AB'dir.

ABD, Çin'in enerji kaynaklarına ulaşımını kuzey-güney ekseninde uzanan bir hatla kesmek istemektedir. Aslında Çin, ABD'nin çevreleme stratejisi izlediğinin farkındadır. Çin'in bu stratejinin farkında olduğunu gösteren bir örnek vermek gerekirse, 20002 yılında Çin Milli Güvenlik Bakanlığı'na bağlı Uluslararası İlişkiler Araştırma Enstitüsü (China Institute of Contemporary International Relations -CICIR-) tarafından yayınlanan 'Çin'in Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Ortamı' adlı rapora bakmak yeterlidir. Bu raporda şu ifadelere yer verilmiştir; "Asya-Pasifik jeopolitik bölgesinin merkezinde yer alan siyasi ve ekonomik güç ülkesi Çin, aynı zamanda Kuzey Asya, Kuzeydoğu Asya, Güneydoğu Asya, Güney Asya ve Orta Asya bölgeleri ile direkt bağlantısı olan merkezi bir ülkedir. ABD, 21. yüzyılda eğer Çin'i kuşatma stratejisini gerçekleştirmek istiyorsa, sadece Kuzeydoğu Asya, Güneydoğu Asya ve Pasifik bölgelerini değil, aynı zamanda Orta Asya, Güney Asya, Afganistan ve Hint Okyanusu'nu da kontrol altına almak zorundadır."[256] Gerçekten de Çin, ABD'nin 'yeni çevreleme politikası'nın önüne geçmek adına somut adımlar atmaktadır. Örneğin, Burma Adalarını offshore bankacılık için kullanmakta, Rusya-

[256] EROL, Mehmet Seyfettin ve Çiğdem TUNÇ, "11 Eylül Sonrası ABD'nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya", **Avrasya Dosyası**, Cilt:9, Sayı:3, Sonbahar 2003, s.21-22.

İran-Hindistan üçlüsüyle ilişkilerini her geçen gün arttırmakta ve Güney Çin Denizi'ndeki yapısal değişimi kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmektedir.[257]

Kuzey Afrika ülkelerinin bu projeye dahil edilmek istenmesinin nedeni de ABD'nin AB'ye denizden komşu olmak istemesidir. Bu komşuluk AB üzerindeki psikolojik baskıyı beraberinde getirmesinin ötesinde anlamlar taşımaktadır. Asıl hedef AB'nin Akdeniz, Orta Doğu ve Afrika ülkeleriyle ekonomik ilişkilerini sekteye uğratmaktır. ABD, bu büyük pazarı özellikle Fransa, İspanya ve İtalya gibi Akdenizli AB üyelerine kaptırmak istememektedir.

Büyük Orta Doğu Projesi'nin başarı kazanabilmesi için en önemli etken ABD'nin 'hızlı hareket' etmesidir. Henüz bütünleşmesini, hem derinleşme hem de genişleme anlamında, tamamlayamamış olan AB ile ekonomik ve yapısal gelişimini tamamlayamamış olan Çin kısa vadede ABD'nin bu projesini sekteye uğratma yeteneğine sahip değildir. Fakat orta vadede bu iki güç ABD'nin karşısına dikilecektir. ABD'nin Afganistan ve Irak'tan sonra alelacele Suriye, İran, Lübnan ve son olarak Kırgızistan ve Özbekistan'a yönelmesi bu zaman kısıtlamasının farkında olduğunu ortaya koymaktadır.

ABD'nin Büyük Orta Doğu Projesi kapsamındaki ülkeleri hangi araçlarla kontrol altına almak istediği önemli bir konudur. ABD'nin bu konuda kullandığı araçlar, 'havuç' ve 'sopa' politikası olarak ikiye ayrılabilir. Sopa politikası; yaptırımlar,[258]

---

[257] HARKAVY, Robert, **a.g.m.**, s.44.

[258] Yaptırım, bir düzen kuralına uygun davranışı sağlayacak her türlü tedbir vasıtalar olarak tanımlanabilir. Bu yaptırım, hukuka aykırı fiili önleme ya da gerçekleşen hukuka aykırı fiili cezalandırma amaçlarına yönelik olabilir. KESKİN, Funda, **Uluslararası Hukukta Savaş Durumu Dışında Kuvvet Kullanma**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1996, s.45.

önleyici müdahaleler ve rejim değişikliklerini içermektedir. Havuç politikası ise; teşvikleri kapsamaktadır.[259] Teşvik kavramı; uluslararası ticari kolaylıklar, en çok kayrılan ülke uygulaması, tarife indirimleri, direkt satışlar, ekonomik ve askeri yardımlar, teknoloji transferi, askeri işbirliği ve uluslararası örgütlere üye olarak kabul edilme gibi araçları bünyesinde barındırmaktadır.[260]

Afganistan, Gürcistan, Ukrayna, Lübnan, Kırgızistan ve Özbekistan... ABD'nin oyun sahası içinde yer alan bu ülkeler Türkiye'de sığ düşünce kalıplarının kırılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu ülkelerin hiçbirinde PETROL yoktur! Bu ülkelerin hiçbiri (Lübnan hariç) İsrail'e düşman değildir! Türkiye'deki çoğu düşünür indirgemeci bir mantıksal çözümlemeyle ABD'nin hedeflerini petrole, İsrail'i koruma güdüsüne, Başkan Bush'un kişiliğine indirgemektedir. Hedef büyüktür, hedef jeopolitik bir teoriyi hayata geçirmektir...

c. Türk Yazarların Jeopolitik Teorileri

Jeopolitik teori ortaya koyma konusunda, Türk düşünürlerin pek de başarılı çalışmalar ortaya koyamadığını görmekteyiz. Bunun iki sebebi olabilir; ilkin, jeopolitik teoriler genelde hegemonluk iddiası taşıyan devletlerde (Almanya, İngiltere, ABD) ortaya çıkan ya da gelişen teorilerdir ve "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" mantığına göre şekillenen Cumhuriyet dönemi Türk Dış Politikası bu disiplininin dünya imparatorluğuna

---

[259] FOUSKAS, Vassilis K., "US Macht-politik in Eurasia and the Re-fashioning of the Greater Middle East Alternatives", **Turkish Journal of International Relations**, Volume: 2, Number: 2, Summer-2003, s.116-118.

[260] **Preventing Deadly Conflict -Final Report with Executive Summary-**, Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict, Carnegie Corporation, New York, 1997, s.56-57.

ulaşma gibi temel tezleriyle ilgilenmemiştir. İkinci olarak, Türk Dış Politikası genellikle mevcut jeopolitik/jeostratejik konumumuzun önemi ve korunması üzerine inşa edildiği için dinamik bir disiplin olan jeopolitiğe statik/statükocu bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Bu yaklaşım, Türkiye'nin nasıl bir topraksal genişleme yaşaması gerektiğinden öte başka ülkelerin yayılmasının nasıl engelleneceği mantığıdır ve böylesi bir yaklaşım jeopolitik teori geliştirme konusunda bilerek ya da bilmeyerek yetersiz kalmıştır.

Türkiye'de gözlenen stratejik teori yetersizliği aynı zamanda siyaset teorisyenleri ile siyaset yapımcıları arasındaki kurumsal kopukluğun da bir işareti sayılmalıdır. Üniversite ve akademik çevreler ya bu tür teorik çalışmalarda yetersiz kalmış ya da siyaset yapımcıları olan bürokrat ve diplomatlar ile sağlıklı bir ilişki kanalı kuramamışlardır. Bu sebepledir ki, Mahan ve Spykman'ın Amerikan küresel stratejisi, Haushofer'in Alman, Mackinder'in İngiliz ve Rus stratejileri üzerindeki etkilerine benzer tarzda teori-pratik ilişkisi kuran bir yaklaşım Türkiye'de ortaya çıkamamıştır. Son olarak, Fukuyama ve Huntington'un yeni dünya düzeni fikri ve küresel çatışmaların Amerikan stratejisi açısından kullanımı konusunda Amerikan siyaset yapımcılarına sundukları meşruiyet sağlayıcı teorik destek ve gerek Kissenger gerekse Brzezinski gibi teori-pratik uyumu konusunda özel tecrübe sahibi stratejisyenlerin çizdiği projeksiyonlar bu ilişkinin ne ölçüde önem taşıdığını bir kez daha ortaya koymuştur.[261] Jeopolitik teori oluşturma konusunda çalışması bulunan iki Türk yazara rastlamaktayız. Bu yazarlar; Ramazan Özey ve Suat İlhan'dır.

---

[261] DAVUTOĞLU, Ahmet, **a.g.e.**, s.51-52.

I. Ramazan Özey ve Merkezi Türk Hakimiyet Teorisi

Ramazan Özey, Merkezi Türk Hakimiyet Teorisi'ni şu şekilde ortaya koymaktadır:

> *"Asya, Afrika ve Avrupa eski kara kütlelerinin bitişme noktasında yer alan ANADOLU yarımadası, dünya kalesini, aynı zamanda dünyanın kalbini (heartland) oluşturmaktadır. Çünkü Anadolu yarımadası, denizlerle çevrilidir. Yükselti bakımından kıtaların en yücesi olan Asya'dan (1010 m.) bile hayli yüksek (Türkiye'nin ortalama yükseltisi 1132 m.) bir kara parçasını teşkil eder. Anadolu yarımadasının Asya ve Afrika'ya bitişik olduğu kesimlerde aşılması zor sıradağlar yer almaktadır. Bütün bu genel özellikleriyle, Anadolu tam bir kaleyi andırmaktadır. Anadolu yarımadasında iç kale görevini Ankara ile bölge içindeki Konya, Sivas ve Kayseri şehirleri üstlenmiştir. Ankara ve çevresi, Etilerin, Firikyalıların, Lidyalıların, Romalıların, Bizanslıların, Selçukluların ve Osmanlıların sığınma yeri ve çevreye yayılma bölgesi olmuştur. En son olarak, Yüce Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ile birlikte Müslüman Türk'ün yeniden şahlanışı bu iç kaleden olmuştur. Kalenin Asya'ya açılan burcu Malazgirt, Avrupa'ya açılan burcu ise İstanbul'dur. Anadolu yarımadasını çevreleyen Balkan yarımadası, Kafkaslar, İran, Arabistan ve Kuzeydoğu Afrika; Kısacası Balkanlar ve Ortadoğu, Dünya Kalesi'ni çevreleyen İç Çemberi meydana getirir. Bunun dışındaki kara parçaları ise, Dış Çemberi ya da Dünya Adası'nı oluşturmaktadır."*[262]

---

[262] ÖZEY, Ramazan, **Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği**, a.g.e., s.245-246.

Ramazan Özey bu açıklamayı yaptıktan sonra teorisini şu şekilde formüle etmiştir:

> *"Dünya Kalesi'ni (Anadolu'yu) elinde bulunduran bir millet, İç Çembere (Balkanlar ve Ortadoğu) hükmeder. İç Çembere hükmeden bir millet ise, Dış Çembere yani Dünyaya hakim olur."*[263]

Ramazan Özey, teorisinin yalnızca fiziki coğrafyaya dayalı olmaması için teknolojik, ekonomik ve beşeri olarak gelişmenin de şart olduğunu ve ayrıca tüm güçlerin (kara, hava, deniz ve hatta uzay) paralel bir gelişim çizgisi takip etmesi gerektiğini belirtmiştir.[264] Ramazan Özey'in bu çalışması günümüz dünya konjonktüründe, pratikte geçerlilik şansı pek olmayan, fakat cesaretlendirici olması nedeniyle övgüye değer bulunması gereken bir teoridir. Yazar, ülkesel derinliğe yoğun bir önem atfetmiştir fakat teknolojik gelişmeler günümüzde bu avantajı sınırlandırmıştır. Örneğin, fiziki coğrafya bakımından savunmaya çok elverişli olan Mısır'ın İsrail karşısındaki hezimeti, ülkesel derinliğin ve fiziki faktörlerin sağladığı avantajların teknoloji karşısında ne kadar aciz kaldığını gözler önüne sermiştir. Fakat, Türkiye bu konumunu dünya hakimiyeti anlamında değil de çeşitli kazanımlar elde etmek için kullanmalıdır ve kullanmıştır da. Örneğin; ülkesel derinliğe sahip olmayan İsrail, pilotlarına Türkiye'de eğitim vermekte (Konya Ovası'nda) bunun karşılığında İsrail'den bazı siyasi, ekonomik, istihbarati ve teknik kazanımlar elde etmekteyiz.

---

[263] ÖZEY, Ramazan, **Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği, a.g.e.,** s.246. Merkezi Türk Hakimiyet Teorisi'nin harita üzerindeki gösterimi için bkz. EK-7.

[264] ÖZEY, Ramazan, **Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği, a.g.e.,** s.247.

II. Suat İlhan ve Güç Merkezleri Görüşü

Suat İlhan, Güç Merkezleri Görüşü'nü şu şekilde özetlemektedir:[265]

> *"Coğrafi güç ve beşeri güce dayanarak oluşan güçler dünya ve bölge politikalarını şekillendirir ve yönlendirirler. Politikalar her dönemde, bu güç merkezlerine, güçlerin taşıdıkları değerlere, bu güçlerin oluştuğu coğrafyanın fiziki yapı ve konumuna, bütünü ile siyasi coğrafya şekillenmesi dahil jeopolitik konuma ve güçlerin karşılıklı etkileşimine göre gelişirler. Politikaları, hareket tarzlarını coğrafi ve beşeri değerlere göre oluşan güçler ve bu güçleri konumundan kaynaklanan şartlar ve özellikler belirler."*

[265] İLHAN, Suat, **a.g.e.**, s.42.

İKİNCİ BÖLÜM

JEOSTRATEJİ ve JEOPOLİTİĞİN ÜLKE DIŞ POLİTİKALARINDAKİ YERİ

A. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE COĞRAFİ BAĞLAM

Jeopolitik kavramı için önemli bir dayanak noktası olan coğrafya; Eski Yunanca "Ge-Graphe" sözcüğünden gelmektedir. "Ge" "Yer", "Graphe" "Tasvir" anlamına gelmektedir. Coğrafyanın genel bir tarifle yeryüzünü ve üzerindeki olayları inceleme konusu yaptığı söylenebilir.[1] Bu genel tanımı biraz açarsak coğrafya: "İnsanın içinde yaşadığı çevrenin doğal özelliklerini, insan-doğal çevre etkileşimini ve bu etkileşim sonucu insanın ortaya koyduğu beşeri ve ekonomik etkinlikleri kendi prensipleri çerçevesinde inceleyerek sonuçlarını açıklayan bilim"dir.[2]

Etimolojik anlamı içinde coğrafyanın tanımını "dünyayı tasvir eden bilim" olarak yapabiliriz. Fakat, coğrafyayı sadece yeryüzünün tasviri olarak tanımlayamayız. Şayet coğrafyada sadece tasvir ile yetinilse idi, coğrafi araştırmalar, coğrafi fikir ve düşünceler, birer tanıtım yazısı veya seyahat izlenimleri olmaktan başka bir anlam taşımazlardı. Bu nedenlerden ötürü, coğrafi görüşün esas amacı; coğrafi fenomenlerin oluşma ne-

---

[1] GÜNEL, Kamil, **Coğrafya'nın Siyasal Gücü**, Çantay Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, 2002, s.1-2.

[2] ŞAHİN, Cemalettin, **Coğrafya'ya Giriş**, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 1998, s.3.

denleri ve sonuçlarını araştırmak, bunların toplumla olan karşılıklı ilgilerini kurmak, dağılım nedenlerini belirlemek ve devletin yönetim kadrolarına rehberlik yapmaktır.[3] Coğrafya, ekonomiden politik stratejilerin belirlenmesine, kültürel yapının oluşumundan askeri taktiklerin belirlenmesine kadar pek çok alanı etkiler. Tüm bunların yanı sıra coğrafya, araştırmacıların bütünlük arz eden bir bakış açısı yakalayabilmesine olanak sağlar.[4]

Coğrafya, birçok şekilde anlaşılabilir. Saul Cohen coğrafya için üç tanım sunar: alan farklılaştırma bilimi, uzamsal ilişkiler bilimi ve dağılım bilimi. Bu nedenle coğrafyacılar uzay, topografya ve iklim gibi fiziksel faktörleri incelerler.[5]

Coğrafya iki büyük alt disiplini içerir: fiziksel coğrafya ve beşeri coğrafya. Fiziksel coğrafyacılar iklim, bitkilerin yetişme şekli, jeomorfoloji ve ekoloji gibi dünyanın fiziksel sisteminin çeşitli boyutlarının yerini ve dağılımını inceler. Diğer yandan beşeri coğrafya ile ilgilenenler, insan toplulukları ve kültürleri arasındaki ilişkiler üzerinde odaklanırlar. Jeopolitik, beşeri coğrafyanın bir alt dalıdır.[6]

Coğrafyanın uluslararası ilişkilerdeki rolünü anlayabilmemiz için Newton kozmolojisinin temel kavramlarından olan mutlak mekan ve göreli mekan farklılığını ortaya koymamız

---

[3] DOĞANAY, Hayati, **Coğrafya'ya Giriş**, Çizgi Kitabevi Yayınları, 5. Baskı, Konya, 1999, s.32-33.

[4] SLOWE, Peter, **Geography and Political Power**, Published by Routledge, London, 1990, s.1.

[5] OWENS, Mackubin Thomas, "In Defense of Classical Geopolitics", **Naval War College Review**, 00281484, Vol.52, Issue:4, Autumn-1999, s.60.

[6] BRADEN, Kathleen and Fred M. SHELLEY, **Engaging Geopolitics**, Published by Pearson Education Ltd., England, 2000, s.6.

gerekmektedir. Mutlak mekan (absolute space), kendi tabiatına veya herhangi bir dış (harici) şeye göre değişmez; her zaman aynı kalır ve hareket etmez. Göreli mekan (relative space) hareket eden bir "boyut"tur (dimension); mutlak "mekan"ın "ölçü"südür (measure). Göreli "mekan"ı, cisimlerin "konum"ları olarak duyularımız (hislerimiz) belirler.[7]

Coğrafyacılar dünyaya ilişkin çalışmalarında birçok soruna işaret ederler. Bunlar; yer, uzaklık, yönelim, dağılım, yayılım, mekan ve bölge kavramlarını kapsar. Bunlar arasında yer sorunu tüm coğrafya sorunları arasında en önemlisidir: Neresi?[8] İşte bu noktadan hareketle coğrafya-jeopolitik ve uluslararası ilişkiler disiplinleri arasındaki bağlantı/geçiş/ etkileşim ortaya konulabilir.

Yerlerin konumlarını incelerken, coğrafyacılar mutlak ve göreli coğrafya arasında ayırım yaparlar. Mutlak yer, bir yerin diğer bölgelere bakılmaksızın dünya üzerindeki tam konumudur. Küresel bir ölçekte, mutlak yeri saptamak için enlem ve boylamları kullanırız. İki yerden hiçbiri aynı enlem ve boylamda olamaz. Bununla birlikte, coğrafyacılar yerlerin diğer yerlere göre durumlarıyla da ilgilenirler. Diğer yerlerin bilgilerine dayanarak yapılan yer belirlemeleri göreli yer açıklamalarıdır. Göreli yer, uluslararası jeopolitiği anlamak için çok önemlidir.[9] Bir ülkenin coğrafi konumu, o ülkenin potansiyellerini ve bu potansiyellerin gereksinim duyduğu düzenlemeleri, atılacak adımları bildirir. Coğrafi konum, taşıdığı potansiyellere bağlı olarak, eşit güçler arasında (teknolojide, ekonomide, askeri

---

[7] KOÇ, Yalçın, **Determinizm ve Mekan**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Aralık-1984, s.4.

[8] BRADEN, Kathleen and Fred M. SHELLEY, **a.g.e.**, s.5-6.

[9] BRADEN, Kathleen and Fred M. SHELLEY, **a.g.e.**, s.6.

alanda) özel avantajlar sağlayabilir.[10] Örneğin, Almanya'nın Kıta Avrupası'nın merkezinde, batıda İngiltere ve Fransa, doğuda Doğu Avrupa ve Rusya gibi ülkeler arasında bulunması kendi tarihi boyunca Alman jeopolitiğinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Özel yerlerin fiziksel coğrafyası uluslararası çatışmaları anlamak için çok önemlidir. Rusya'nın yeri ve tüm yıl boyunca kullanabilen sıcak-ılık limanlara ulaşımının olmaması nedeniyle Rus Dış Politikası'nda yüzyıllardır Akdeniz'e çıkış sağlamak önemli olmuştur.[11]SSCB'nin karşı karşıya kaldığı bir diğer sorun, önemli birer doğal kaynak olan kuzey-güney Rus nehirleri olmuştur. Bu nehirler, kuzey-güney istikametinde değil de doğu-batı yönünde işleseydi ekonomik ve siyasi anlamda çok değerli olacaklardı. SSCB dönemindeki bir diğer sorunda ülke topraklarının çok geniş olması ve bu sebeple merkezi kontrolün tüm alanlara nüfuz edememesiydi. Coğrafi genişlik parçalanmayı beraberinde getirmiş ve SSCB'yi tarih sahnesinden silmiştir.[12]

Coğrafya,devletlerin kimliklerini, karakterlerini ve tarihlerini şekillendiren temel etkenlerden biridir. Devletlerin sosyal, ekonomik ve politik gelişimlerini de olumlu ya da olumsuz yönlerden belirleyen unsurlardan biri olan coğrafya, tüm bunların ötesinde devletlerin uluslararası ilişkilerini de derinden etkilemektedir.[13] Coğrafi unsur, George Washington devrindeki kadar önemli değilse de, Amerika'nın diğer kıtalardan iki okyanusla ayrılmış olduğunu, bu memleketin milli kudreti hak-

---

[10] HACISALİHOĞLU, İ. Yaşar, **Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye -Jeopolitik Analiz-**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2001, s.71.

[11] BRADEN, Kathleen and Fred M. SHELLEY, **a.g.e.**, s.6.

[12] JABLONSKY, David, "Ulusal Güç", **Stratejik Analiz**, Sayı:17, Eylül-2001, s.92.

[13] GRIFFITHS, Martin and Terry O'CALLAHAN, **International Relations The Key Concepts**, Routledge, London, 2002, s.120-121.

kında tahminler yapanların hesaba katmalarını gerektirir. Aynı şekilde, İngiltere'yi Avrupa'dan ayıran İngiliz Kanalı, Julius Sezar'ın olduğu kadar, İkinci Filip, Napolyon ve Hitler'in de planlarında önemli bir yer işgal etmiştir. İtalya da Avrupa'nın diğer taraflarından Alp Dağları'yla ayrılır. Bu dağlar, Orta Avrupa'nın İtalya yönünden işgalini güçleştirmekteyken, Orta Avrupa'dan İtalya'ya inmeyi kolaylaştırmaktadır. Anibal'den İkinci Dünya Savaşı'nda General Clark'ın tecrübesine kadar İtalya'nın bu coğrafi özelliği siyasi ve askeri stratejiye tesir etmiştir. İberya Yarımadası'nı Avrupa'dan ayıran yüksek Pirene Dağları, Avrupa'nın geri kalan kısımlarına nüfuz eden siyasi, ekonomik ve entelektüel gelişmelerin olduğu kadar, yabancı orduların da İspanya'ya girmesine büyük ölçüde engel olmuştur. Diğer taraftan, Avrupa Rusyası ile Polonya ve Almanya arasında tabii bir engel bulunmayışı müstevliler için daima cazip olmuştur. Almanya'da da tabii engeller olmadığından, bu memleket kendini her zaman tehlikede hissetmiş ve diğerlerine nispetle daha militarist olmuştur. İsviçre'nin de Fransa, Almanya ve İtalya arasındaki durumu stratejik bakımdan o derece önemlidir ki bu stratejik mevkiin düşman elinde kalmamasını temin için bu üç devlet 1815'de İsviçre'yi tarafsızlığa davet etmiştir.[14] Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin, güçsüz olduğu zamanlarda bile varlığını koruyabilmesi, çok hassas bölgelerde yayılan topraklarının ve Rusya'nın güneyde sıcak denizlere iniş yollarını kapayan Boğazlar'ın sağladığı avantajları uluslararası ilişkilerinde bir denge unsuru olarak kullanmasıyla mümkün olabilmiştir.[15]

---

[14] ATAÖV, Türkkaya, "Milli Gücü Meydana Getiren Unsurlar", **A.Ü.S.B.F. Dergisi**, Cilt: XVI, No.1, Mart-1961, s.187.

[15] GÜNEL, Kamil, **a.g.e.**, s.16.

Burada coğrafi konum ve jeopolitik konum farklılığını da ortaya koymak gerekmektedir. Bir ülkenin coğrafi konumunu global ve bölgesel güç merkezleri açısından değerlendiren bir yaklaşımın ürünü olan jeopolitik, ülkenin coğrafi konumu ile aynı anlamı ifade etmez. Coğrafi konum, fiziki coğrafyaya göre ülkenin bulunduğu yere karşılık gelirken, jeopolitik konum, coğrafi konumun değeri ile birlikte dünya ve bölge güç merkezlerine göre, diğer bir deyişle dünya politik yapısına göre ülkenin bulunduğu yeri açıklamaktadır. Bu açıdan bakıldığında ülkenin coğrafi konumunun değişmez, jeopolitik konumunun ise değişken nitelikli olduğu görülmektedir.[16]

Ulusal stratejinin uygulamaya konması devletin yönetim kadrosunun elindedir ve bu kadronun ülkenin coğrafi ortamını bir kenara bırakması düşünülemez. Ulusal stratejinin formülasyonu bir ulusun tarihi, rejiminin doğası, ideolojisi, din ve kültürü, teknolojik imkanları, hükümeti ve askeri kurumlarını içeren çeşitli faktörlerin bir birleşiminden etkilenmiştir. Albert Einstein, siyasetin fizikten daha zor olduğunu söylediğinde devlet adamı ve stratejistlerin bir uluslararası fenomeni tanımlarken ve tanımlayıcı tedbirler geliştirirken devasa miktarda değişkeni hesaba katmak zorunda olduğunu düşünüyordu.[17] Uluslararası ilişkiler karşılaştıkları değişkenlere ya da koşullara tepki gösterebilen, onları bir parça değiştirmeye yet-

---

[16] İŞCAN, İsmail Hakkı, Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları, ***Uluslararası İlişkiler***, *Cilt:1, Sayı:2, Bahar* 2004, s.50. Coğrafi konumun 'uzaklık' kavramı ekseninde analizi için bakınız: HENRIKSON, Alan K., "Distance and Foreign Policy: A Political Geography Approach", **International Political Science Review**, Volume:23, No:4, 2002, s.437-466. Coğrafi konumun uzamsallık açısından analizi için bakınız: ELAZAR, Daniel J., "Political Science, Geography and The Spatial Dimension of Politics", **Political Geography**, Volume: 18, Number: 8, November 1999, s.875-886.

[17] OWENS, Mackubin Thomas, **a.g.m.**, s.60.

kin olan varlıklar tarafından yürütülür. Bunlar, kimi zaman belirli sınırlar içinde eğilimleri hızlandırarak, değiştirerek ya da tersine çevirerek geleceğin şekillendiğini görebilmektedirler. Eğer moleküllerin kendi akılları olsaydı, kimyagerlerin moleküllerin davranışlarını ortaya koyabilmeleri daha zor olurdu. Siyaset için de bir moleküler yaklaşım geliştirmenin işe yaramadığı ortaya konmuştur... Siyasetteki değerlerin devamlılığı, bu alanda insanların bilardo toplarından daha karmaşık nesnelerle uğraşıyor olduğunun bir diğer kanıtı olmalıdır.[18]

Bununla birlikte, strateji yapımında en önemli etki; politik, ekonomik veya stratejik olsun ya da olmasın insan eylemlerinin fiziksel ortamı olan coğrafyadır. Nicholas Spykman'ın gözlemlediği gibi, "coğrafya dış politikada önemli bir faktördür çünkü en sürekli faktördür." Coğrafi ortam bir ulusun dış politikası ve stratejisi üzerine ayırıcı sınırlar koyar, diğer yandan ise ayırıcı fırsatlar sağlar.[19] Nicholas Spykman, coğrafyanın uluslararası ilişkilerdeki yeri ve önemini şu sözleriyle ifade etmektedir:

> *"Coğrafya, uluslararası ilişkilerde en temel unsurdur, zira en kalıcı olan odur. Bakanlar gelir-gider, hatta diktatörler bile ölür, ama dağlar yerinde kalır."* [20]

Colin Gray'e göre ise; coğrafya minimumda uluslararası ilişkilerdeki oyuncuları tanımlar, oyuncuların paylarını belirler.[21] Colin Gray, coğrafyanın önemini şu sözlerle ifade etmektedir:

---

[18] HUDSON, Valerie M. and Christopher S. VORE, "Dış Politika Analizinin Dünü, Bugünü ve Yarını", **Uluslararası İlişkilerin Psikolojisi**, Der. Erol GÖKA ve Işık KUŞÇU, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s.1.

[19] OWENS, Mackubin Thomas, **a.g.m.**, s.60.

[20] TEZKAN, Yılmaz ve M. Murat TAŞAR, **Dünden Bugüne Jeopolitik**, Ülke Yayınları, İstanbul, 2002, s.12.

[21] OWENS, Mackubin Thomas, **a.g.m.**, s.60.

"...okuyucu şu veya bu büyük jeopolitik teoriden yana olabilir veya hiçbirine iltifat etmeyebilir. Ancak hoşuna gitsin veya gitmesin coğrafyanın önemi vardır. Kesinlikle fiziksel coğrafyadan kaçınılamaz." [22]

Colin Gray, "bütün politik meseleler belirli bir coğrafi çevre ve koşul içinde cereyan eder; kısacası bu meselelerin jeopolitik bir boyutu vardır." dedikten sonra, strateji ve coğrafyanın bağını ise şu sözleriyle ifade etmektedir:

"Coğrafya; toplum, kültür, etik, organizasyon (savunma ve kuvvet planlaması), enformasyon ve istihbarat, teknoloji ve geri kalan unsurlarla birlikte stratejinin ayrılmaz bir unsuru veya boyutudur. Diğer strateji boyutlarından ayrı tutulabilecek bir boyut olmasına rağmen "coğrafya", stratejinin her boyutunda kendini gösterir ve stratejinin her boyutta şekillendirilmesine katkıda bulunur... Kısacası, coğrafya, bütün strateji fenomenlerinde karşımıza çıkan bir boyuttur."[23]

Yine Colin Gray'e göre, coğrafya stratejiyi üç şekilde etkiler. Bunlar;

1. Coğrafya, strateji tasarımcıları ve uygulayıcıları için fiziki bir oyun sahasıdır.

2. Her ortamın kendine özgü fiziki değişkenleri olarak coğrafya; taktiklere, lojistiğe, kurumlara ve askeri kültürlere hakim olan teknolojik seçimleri belirler ve elbette şekillendirir.

---

[22] TEZKAN, Yılmaz ve M. Murat TAŞAR, a.g.e., s.199.

[23] GRAY, Colin S., "Coğrafya Kaçınılmazdır", **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya**, Ed. Colin S. GRAY, Geoffrey SLOAN, Çev. Tuğrul KARABACAK, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s.229.

3. Coğrafya, genel jeopolitik anlayışı olarak görünen üst kuramın büyük anlatımının ilham kaynağıdır.[24]

Colin Gray, son tahlilde, coğrafyanın strateji ve politika oluşumu içindeki yerini şu sözleriyle ifade etmektedir:

> *"Bölgesel veya yerel boyuttan ziyade küresel boyutta düşünmek, plan yapmak ve faaliyet göstermek, jeopolitiği bir kenara bırakırsak, coğrafyanın sınırlarını aşmak değildir; aslında bunun tam tersidir. Basitçe ifade edecek olursak, küresel boyutta (ve ötesinde) bir odaklanma daha geniş bir etki alanına göre kavramlaştırma yapmak ve hareket etmektir. İnsanlar coğrafya hakkında yoğun düşünemeyebilirler; ancak coğrafi açıdan yanlış olan düşünce bile yine de coğrafidir. Strateji ve politika, coğrafya içinde oluşturulmak zorundadır. Bunların mantıki olarak coğrafya diye nitelendirilen fikirler ve fiziki kısıtlamalardan etkilenmemeleri mümkün değildir. Coğrafya kaçınılmazdır..."*[25]

Geoffrey Sloan'a göre, coğrafya ile uluslararası ilişkilerin bağını üç şekilde kurabiliriz. Sloan, bu konudaki görüşlerini şu şekilde özetlemektedir:

> *"Birincisi, bu ilişki politik bir hedef, iki veya daha fazla devlet arasındaki bir itilafta ganimet olarak görülebilir. Bir devlet bir bölgede hüküm sürdüğü müddetçe o bölgenin herhangi bir kısmı başka bir devlet ile itilaf kaynağı olabilir. Ayrıca, bunun aksine, bir devletin nüfusunun bir bölümü şiddete başvurarak veya barışçı yollarla ayrılıp yeni bir devlet kurabilir ve bunun sonu-*

---

[24] GRAY, Colin, **a.g.m.**, s.221-222.

[25] GRAY, Colin, **a.g.m.**, s.237.

cunda bir devletin politik otoritesinin coğrafi faaliyet alanını değiştirebilir. İkincisi, çevre ile ilgilidir. Bu hem doğal hem de tarihi bir perspektiftir. Bu perspektif "uzmanların bir bölgede yaşayan hayvanlar, bölgenin bitki örtüsü, arazi yapısı ve iklimi hakkında anlamak durumunda oldukları bütün belirgin hususları" içerir. Üçüncü olarak, coğrafya, askeri harekat sahası olarak yorumlanabilir. Coğrafya, bu şekilde algılandığında, bu yaklaşımı önceki iki yaklaşımdan ayıran önemli değişiklikler ortaya çıkar. Öncelikle coğrafya daha soyut, basitleşmiş ve şematik bir hal alır. Artık bir bölgedeki bitki örtüsü ve hayvan toplulukları aynı münasebeti taşımaz. Bölge aracılığıyla toplumu anlamayı kolaylaştıran, yavaş ilerleyen bir süreç yoktur. Askeri strateji uzmanı veya komutan sadece ulaşmaya çalıştığı askeri hedeflerle ilgili olan coğrafi hususları algılayacaktır. Aynı şey stratejik politikadaki önceliklere karar vermeye çalışan, politika üreten bir kişi için de söylenebilir."[26]

Coğrafyanın uluslararası ilişkiler disiplinine yaptığı bir diğer katkı da devletlerin ve medeniyetlerin kendi mekan idrakleri doğrultusunda yaptıkları coğrafi tanımlamalar ve haritalandırmalardan yola çıkarak siyasi amaçlarını/emellerini ortaya koymalarıdır. Bu yöntem bazen bir devletin halkını motive etmek için, bazen de diğer tarafa (devlete ve/veya devletler topluluğuna) gözdağı vermek için kullandığı bir yoldur. Kimi zaman Yunanistan'ın İstanbul'u, Suriye'nin Hatay'ı kendi sınırları içinde gösteren haritalar kullanmaları, haritaların halkları motive etmenin aracı haline dönüştürülmesinin anlamlı örnekleridir. ABD, Fransa ve Almanya gibi Batılı güçlerin gayri res-

[26] SLOAN, Geoffrey, "Sir Halford J. Mackinder: Geçmişten Günümüze Kalpgah Kuramı", **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya**, Ed. Colin S. GRAY ve Geoffrey SLOAN, Çev. Tuğrul KARABACAK, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s.17-19.

mi/dolaylı yollarla Türkiye haritalarında Kürdistan'a yer vermeleri ise, haritaların dış politikada nasıl bir psikolojik baskı veya tehdit aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu yöntem riskli bir yöntemdir. Çünkü, kendi halkını motive etmek veya karşı ülkeye psikolojik baskı yapmak amacıyla uygulanan bu yöntem diğer ülke halkının nefret duygularını kabartarak, halkın kenetlenmesini beraberinde getirebilir.

Fernard Braudel *Medeniyetler Tarihi* başlıklı eserinde, coğrafyanın medeniyetlerin oluşumundaki asli katkısını İslam medeniyeti örneğinde gösterebilmek için "haritalar gerçek öyküyü anlatır" demektedir. Gerçekten de gerek bireyler, gerek bu bireylerin oluşturduğu toplumlar, gerekse daha büyük ölçekli medeniyet birlikteliklerinin dayandığı en asli temel, *medeniyetlerin ben idrakini* oluşturan varlık bilinci ile uyumlu olarak geliştirilen "mekan-zaman algılaması"dır.[27] İşte bu noktadan hareketle, dış politika analizlerinde ve karar alma sürecinde en vazgeçilmez unsurları tarihsel süreçlerin ve mekansal değişimlerin/sürekliliklerin oluşturduğunu söyleyebiliriz. Napolyon stratejiyi zamanı ve mekanı kullanma sanatı olarak tanımlar. Onun odağı savaşın operasyonel aşamasıdır, fakat tanımı büyük stratejiye de uyarlanabilir. Jeopolitik, coğrafya ve strateji arasındaki bağı sağlar. Jeopolitik, uluslararası politikanın zaman ve mekan üzerinde gerçekleştiğine ilişkin inkar edilemez bir olguya dayanır. Bundan sonra da coğrafi konum ve uluslararası siyasi güç arasında bağlantılar ve tesadüfi ilişkiler kurar.[28]

Geçmiş-konjonktür-gelecek bağlantısını kuracak olan tarihi derinlik bir yandan yaşanan realitenin zaman boyutu içinde kavranabilmesini sağlarken diğer yandan her bir uygulama

---

[27] DAVUTOĞLU, Ahmet, **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s.97.

[28] OWENS, Mackubin Thomas, **a.g.m.**, s.67.

alanındaki aktörlerin algılamalarının, davranış biçimlerinin ve stratejik zihniyetlerinin bu boyut içindeki etkisini ortaya koyar. Tarihi derinliğine nüfuz edilememiş bir uluslararası ilişkiler alanının konjonktürel yönünü tasvir etmeye çalışmak, incelenen kişinin hafıza kayıtlarını yok sayarak bir psikoloji tahlili yapmaya benzer. Böylesi bir tahlilin konjonktürel bunalımları anlayabilmesi de, stratejik bir süreklilik içinde gelecek perspektifi çizebilmesi de mümkün değildir. Coğrafi derinlik ise incelenen ülkenin/toplumun mekan sürekliliğini gösterir ve karşılıklı etkileşim içinde olduğu stratejik alanı tanımlar. Bir toplumun iç parametreleri, etkileşimde bulunduğu bölgesel alanlar ve genel uluslararası konjonktür arasında da, iç içe geçen daireler şeklinde doğrudan bir bağımlılık ilişkisi vardır. Bu daireler arasındaki hukuki ayrımlara işaret eden sınırlar, statik dönemlerde daha belirleyici iken dinamik dönemlerde diğer faktörlerce belirlenmeye başlar ve yeni bir anlamlılık çerçevesi oluşana kadar kaçınılmaz bir esneme yaşarlar. Dinamik dönemlerde yapılan kapsamlı coğrafi derinlik analizlerinin iç tutarlılığı, kalıcı stratejik yönlendirme kriterlerinin başında gelir.[29]

Her ne kadar coğrafyanın uluslararası ilişkilerde en temel unsur olduğunu iddia edilse de indirgemeci bir yaklaşımla coğrafyanın ülke dış politikalarındaki tek etkili unsur olduğunu söylenemez. Kişisel özelliklerin ve değer yargılarının önceliğine vurgu yapan Türkkaya Ataöv bu konuda şunları söylemektedir:

> *"Unutmamak gerekir ki, jeopolitik yaklaşım lüzumlu olmakla beraber tek başına yeterli değildir. Çevrenin yarattığı sorunların üstesinden gelmek ve sağladığı imkanlardan yararlanmak insanlara ve onların ala-*

[29] DAVUTOĞLU, Ahmet, "Stratejik Derinlik", **2023 Dergisi**, Sayı:11, Ankara, 15 Mart 2002, s.42.

cağı kararlara bağlıdır. Çevre, tercihleri sınırlandırabilir, fakat ortadan kaldırmaz. Tercih imkanlarından yoksun nesnel (objektif) zorunlulukların hakim olduğu mekanik bir alemde, ne stratejinin ne de diplomasinin yeri vardır. Diplomatik-stratejik davranış, son tahlilde değerlerden ve dünya görüşünden ayrı düşünülemez."[30]

Büyük güçlerin yükseliş ve çöküşlerinde coğrafyanın önemli bir unsur olduğunu belirtmekle beraber asıl önemli etkeni ekonomi olarak gören Paul Kennedy'ye göre, coğrafya, politika ve kültür hep, bir devletin "çözüm"ünün bir başkasınınkiyle hiçbir zaman tümüyle aynı olmamasını sağlasa da "Büyük Gücün" bu statüsünü uzun süre korumasının yolu savunmanın, tüketimin ve yatırımın birbiriyle yarışan talepleri arasında kabaca bir dengenin olmasıdır.[31] Paul Kennedy, maddi güce önem veren düşüncelerini şu sözleriyle ifade etmektedir:

"Esas olarak ekonomik ve teknolojik gelişmelerle harekete geçen bir değişme dinamiği bulunmaktadır ve bu sonra da toplumsal yapıları, politik sistemleri, askeri gücü ve tek tek ve imparatorlukların konumunu etkilemektedir. Bu global ekonomik değişikliğin hızı hep bir kararda olmamıştır; bunun da sebebi teknolojik yenilik ve ekonomik büyüme hızının kişi olarak buluşu yapanın ve girişimcinin durumunu olduğu kadar, iklim, hastalık, savaşlar, coğrafya, toplumsal çerçeve v.b.'ye bağlı olarak düzensiz olmasından ibarettir. Bu eşitsiz ekonomik büyüme hızının devletler sistemi üyelerinin nispi

---

[30] KARAOSMANOĞLU, Ali L., "Dünya Çapında Stratejiler", **Dış Politika**, Cilt:X-T, Sayı:1, Ankara, Mart-1983, s.17.

[31] KENNEDY, Paul, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri (16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar)**, Çev. Birtane KARANAKÇI, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, Mayıs-2001, s.526.

askeri güçleri ve stratejik konumları üzerinde uzun vadede çok önemli etkileri olmaktadır. Ekonomik zenginlik her zaman ve hemen askeri yeterliğe dönüşmemektedir, çünkü askeri yeterlik coğrafyadan ve ulusal moral gücünden komutanların bilgisine, yönetme yeteneklerine ve taktik ustalığa kadar başka pek çok etkene de dayanmaktadır. Bununla birlikte, gerçek şudur ki, dünyanın askeri güç dengelerindeki önemli değişiklikler, verimlilik dengelerindeki değişikliklerin ardından gelmiştir; dahası, uluslararası sistem içindeki çeşitli imparatorlukların ve devletlerin yükselişleri ve çöküşleri, zaferi her zaman en büyük maddi kaynaklara sahip olan tarafın kazandığı Büyük Güç savaşlarının sonuçlarıyla da doğrulanmıştır."[32]

Coğrafyanın uluslararası ilişkiler alanındaki etkinlik derecesi ülkeden ülkeye değişmektedir. Ayrıca, bu konuda fikir yürütenlerin kişisel deneyimlerine yani bakış açılarına göre şekillenebilmektedir. Burada ortaya konmak istenen, hangi analiz düzeyi kullanılırsa kullanılsın, hangi ekole göre yorumlanırsa yorumlansın coğrafyanın uluslararası ilişkiler alanına her zaman etkisi olmuştur ve olmaya devam edecektir.

1. Çevresel Faktörlerin Ülke Dış Politikalarındaki Yeri

Genelde uluslararası politika çözümlemelerinde sıradan bir etmen olarak değinilip geçilen coğrafyanın ve çevresel faktörlerin insan davranışları üzerinde etkili olduğu geçmişten günümüze bilim adamları tarafından kabul edilen bir realitedir. Hatta, insan karakterlerinin iklimsel (climatic) değişmelerden, doğal yapıdan ve teknolojik gelişmelerden etkilendiği yolunda

[32] KENNEDY, Paul, a.g.e., s.518-519.

pek çok düşüncenin ifade edildiğine sık sık tanık olmaktayız. Doğal olarak politika da bir davranış biçimi olduğundan bunun da sözü edilen çevresel koşullardan etkilendiğini söylemek kuşkusuz aykırı bir düşünce değildir.[33]

Devletlerin tarihsel süreç içerisindeki konum, tutum ve davranışlarını, içerisinde bulundukları fiziki ve beşeri çevre ile ilişkilendiren görüşlerin sistematik bir nitelik taşıyan ilk örneğinin, İngiliz tarihçi Arnold J. Toynbee'nin *Bir Tarih İncelemesi* (A Study of History) adlı eserinde geliştirildiği söylenebilir. Toynbee çalışmasında, fiziki ve beşeri nitelikteki çevresel faktörlerin, uygarlıkların ortaya çıkış ve gelişmeleri üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır. Toynbee'ye göre uygarlıklar, çevreden gelen çeşitli meydan okumalara (challenge) cevap (response) verebildikleri sürece var olur ve gelişirler.[34] Karl Haushofer ise çevresel faktörlerin etkisini şu sözleriyle ifade etmektedir;

> *"Alp ülkeleri için Ratzel, Alp as The Center of Historical Movements adlı çalışmasında politika ile coğrafi çevre arasındaki bağı ortaya çıkarmıştır. Krebs de, Doğu Asya'da yağış eksikliği ve kuraklık ile sosyal ve politik kargaşa arasındaki bağı açığa çıkardığı Contributions to The Political Effects of Climate adlı çalışmasında buna eşdeğer bir bakış açısı ortaya koymuştur. Kjellen ise, Problem of The Three Rivers (Rhine, Danube, Vistula) adlı çalışmasında, Orta Av-*

---

[33] ARI, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Alfa Yayınları, İstanbul, Mart-2002, s.170.

[34] SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1995, s.425.

rupa'nın hüzünlü kaderinin bu üç nehrin akışına nasıl da ayrılmaz şekilde bağlı olduğunu göstermiştir..."[35]

Spykman, jeopolitiğe gerekirci (determinist) bir perspektiften bakmamış ve çevresel faktörleri göz ardı etmemiştir. Spykman; "Coğrafi olgular değişmeyecektir, fakat dış politikadaki anlamları değişebilir." diyerek çevresel faktörlerin önemini ortaya koymuş, "coğrafya gerektirmez, yalnızca uygun ortamı sağlar" diyerek de coğrafi gerekirci olmadığını vurgulamıştır.[36]

Uluslararası ilişkiler araştırmalarında (özellikle çatışan devletlerin davranışlarını anlama konusunda) çevresel faktörlerin rolünün farkında olunması gerektiğini anlatan en açık örneklerden birisi de Singer tarafından verilmiştir. Singer'a göre;

"Çatışmadaki ulusların davranışlarındaki varyasyonların çoğu iç etkenlerden dolayı değil, çevredeki varyasyonlardan dolayı açıklanacaktır. Bu çevrenin iki temel bileşeni vardır: diğer bir ulusla ilişkiler ve çatışan ulusun kendisini içinde bulduğu bölgesel ve küresel sistemik bağlam. Bu açıdan ilişkilerin ve sistemin özelliklerini idrak edebilmemizin bizi uluslararası savaşlardan koruyacağını (veya en azından anlamamızı sağlayacağını) ortaya koymamız gerekmektedir."[37]

---

[35] HAUSHOFER, Karl, "Why Geopolitik?", **The Geopolitics Reader**, Ed. Gearoid O. TUATHAIL, Simon DALBY and Paul ROUTLEDGE, Published by Routledge, London, 1998, s.33-34.

[36] O'LOUGHLIN, John and Luc ANSELIN, "Geography of International Conflict and Cooperation: Theory and Methods", **The New Geopolitics**, Ed. Michael Don WARD, Gordon and Breach Science Publishers, Philadelphia, 1992, s.14.

[37] O'LOUGHLIN, John and Luc ANSELIN, **a.g.m.**, s.15.

Çevreyle ilgilenen yazarlar, çevresel faktörlerin önemini siyasal davranışın belirleyicileri olarak ortaya koyarlar. Çevre, yalnızca insan pratiklerini sınırlamaz, aynı zamanda olanaklar sağlar. Burada iklimsel ve coğrafi faktörler özel öneme sahiptir. Coğrafya ve iklimdeki farklılıklar kadar kaynakların eşitsiz dağılımı da bir devletin potansiyel gücünü biçimlendirir. Coğrafyanın büyüklüğü yerel doğal kaynakların bulunabilirliğini, iklim ise bu kaynakları kullanmak için gerekli insani kaynakların mobilizasyonunu etkiler. Bu faktörlerdeki değişiklikler siyasi sistemlerin yapıları için de önemli etkilere sahiptir.[38]

"Çevre" kavramını, fiziki ve beşeri öğeleri ile birlikte, dış politika analizlerinde, dış politika çıktılarını etkileyen bir faktör olarak ele alan, bir başka deyişle, "çevre" faktörünü dış politika analiz literatürüne sokanlar Harold ve Margaret Sprout olmuşlardır.[39] Sproutlar'ın çevresel modeli coğrafya ve devletler arası ilişkileri ilintilendiren genel bir çerçeve, bir başlangıç noktası olarak görülebilir. Sprout'ların çizdiği çerçeveye göre; aktör, çevre ve aktör-çevre birliği bulunmaktadır. Sprout'lar çevreyi bir aktör veya ajan tarafından maniple edilebilen fırsatlar ve sınırlılıklar menüsü olarak görmektedir.[40]

Sproutlar'a göre, her ulus için coğrafi özellikler diğerlerinden farklı olduğundan, bu durum her ulus için davranışlarda, yaşayışlarda, insanlarla ilişkilerde, diplomaside ve dolayısıyla

---

[38] DOUGHERTY, James E., and Robert L. PFALTZGRAFF, **Contending Theories of International Relations**, Addison-Wesley Educational Publishers Inc., USA, 1997, s.151.

[39] SÖNMEZOĞLU, Faruk, **a.g.e.**, s.426.

[40] O'LOUGHLIN, John and Luc ANSELIN, **a.g.m.**, s.15.

siyasal kararlarda farklılığı beraberinde getirmektedir.[41] Dünya pek çok ortamdan oluşmuştur ve farklı ilişkiler farklı çevrelerde gelişir. Tüm jeopolitik hipotezler etkileşimdeki ulusların içinde bulundukları ortamların değerlendirmesini temsil eder.[42]

"Çevre" kavramının İngilizce karşılığı olan *environment* yerine, aynı anlama gelen Fransızca kökenli *milieu* terimini yeğleyen Sproutlar'a göre çevre *ya da milieu, bir* devletin faaliyetleri ile ilgili olabilecek (sadece devletin kendi içsel etkenleri hariç) bütün olgu ve olayları kapsamaktadır. Bu çerçevede milieu, elle tutulur nitelikteki beşeri ve beşeri olmayan, durağan ve hareket halindeki öğeleri; bazıları yasal düzenlemelerle oluşmuş, bazıları ise kendisini, insanların davranışlarında az ya da çok bir benzerlik beklentisi olarak ortaya koyan bütün karmaşık sosyal biçimleri; beşeri olmayanın değişme ve hareketlerini kapsamaktadır. Burada bir de, milieu ile temasta olan devletlerin karar alıcılarının algıladıkları, onların kafalarında yer alan ve bir bakıma "psikolojik çevre"yi oluşturan bir milieu imajından söz edilebilir.[43]

Sproutlar, milieu ile ilişkili yaklaşımları başlıca beş gruba ayırmaktadırlar; çevresel gerekircilik (*environmental determinism*), özgür-istem çevreciliği (*free-will environmentalism*), çevresel mümküncülük (*environmental possibilism*), bilişsel davranışçılık (*cognitive behaviorism*) ve çevresel ihtimaliyetçilik (*environmental probabilism*). Bunlardan, çevresel gerekircilik veya bunun biraz yumuşatılmış biçimi olan özgür-istem çevre-

---

[41] Sproutlar'a göre; güç dengesi, koalisyon, ittifak, uydu, blok, iki kutuplu, Atlantik İttifakı ve Yakın Doğu gibi kavramlar coğrafyanın uluslararası politikadaki yerine ve taşıdığı değere işaret etmektedir. ARI, Tayyar, **a.g.e.**, s.175.

[42] O'LOUGHLIN, John and Luc ANSELIN, **a.g.m.**, s.15.

[43] SÖNMEZOĞLU, Faruk, **a.g.e.**, *s.426.*

ciliğine (ya da sadece çevreciliğe) göre, çevrenin, bu çerçevede ortaya çıkan bir öğe (örneğin bir ülkenin dış politikası) üzerinde etkisi belirleyicidir ve bu çerçevede insan öğesine dayalı seçimler daha ikincil plandadır. Çevresel mümküncülük, bir bakıma bu görüşlere tepkidir. Bu yaklaşıma göre çevre, çevresel faktörlerin bütünüyle ya da kısmen yer aldığı bir imkanlar matrisidir. Bilişsel davranışçılığa göre ise, birey çevreye, onu nasıl kavrıyorsa o biçimde tepki gösterir. Bu kavrayışı da, eski deneyleri ışığında ortaya çıkan algılayış ve değerlendirilmeleri ile ilgilidir. Bu yaklaşımın en karakteristik özelliği tercihlerin yapıldığı, kararların alındığı işlemsel çevre ile psikolojik çevre arasındaki ayrıma önem vermesidir. Çevresel ihtimaliyetçilik yaklaşımında ise, çeşitli tercih ve kararların ihtimaliyet temeli üzerinde açıklandığı veya bunlara ilişkin tahminlerde bulunulduğu çeşitli davranışsal modeller söz konusudur. Bu çerçevede oluşturulan bir karar alma modeli türü olan sağduyusal ihtimaliyetçilik (*common-sense probabilism*) yaklaşımına göre, talepkar ve genellikle rasyonel olan karar alıcıların çevre hakkındaki bilgileri büyük ölçüde yeterlidir. Bir başka deyişle, karar alıcıların *psikolojik çevresi* ile *işlemsel çevresi* esas olarak uyum içerisindedir. Ayrıca, bu çerçevede karar alıcıların, işlemsel çevrelerindeki sınırlama ve fırsatları rasyonel bir biçimde değerlendirdikleri varsayılmaktadır.[44]

Posibilist (olasılıkçı) jeopolitik teorinin önde gelen yazarlarından sayılan Harold ve Margaret Sproutlar'a göre, coğrafya bize ne yapmamızı emreden bir öğe olmayıp tercihlerimizi oluşturmada yol göstericidir. Coğrafya ve çevresel faktörler bu anlamda insan davranışlarını koşullandırmaktan ziyade dış politika davranışlarının oluşmasında karar vericinin önündeki

[44] SÖNMEZOĞLU, Faruk, **a.g.e.**, s.426-427.

olanaklara işaret etmektedir. Lucien Febrve ve Vidal de la Blance'dan[45] etkilenmiş olan Amerikalı siyaset bilimcilerden Sproutlar'ın jeopolitiğe getirdikleri bu farklı bakış açısı, 1930'lar ile 1970'ler arası dönemde uluslararası ilişkileri önemli ölçüde etkilemiştir.[46]

Çevremizi değiştirmemiz için sınırlı bir kapasitemiz bulunmasına rağmen çevresel faktörler davranışımızda etkili olmaya devam edecektir. Jeopolitik teoriler açısından önemli olan insan ihtiyaçlarına uygun olarak değiştirilebilecek çevresel faktörlerin derecesinin ne olacağı sorusudur. Bu soru yeni değildir. Bu, Anglo-Amerikanları ve Fransızları jeopolitik ilişkiler hakkındaki teorileştirme çabasından ayırmıştır. Lucien Febvre ve Vidal de la Blache'ın temsil ettiği Fransız coğrafyacı olasılıkçı düşünce okulu Anglo-Amerikan ve Alman çevreselci teorilerin gerektiriciliğini reddeder.[47] Fransız coğrafya okuluna göre, insan kendi doğal çevresini değiştirebilen ve kendisine yönelik opsiyonları en sonunda kendisi belirleyebilen bir karaktere sahip olduğundan, çevre ve özellikle coğrafyayı da insanın eylemini etkileyen çok sayıda unsurdan biri olarak görmek gerekir.[48] Aydınlanma'nın entelektüel mirasına dayanarak, Fransız coğrafya öğrencileri ulusal çevrenin değiştirilebileceğini ve insanın özgür iradesinin mümkün olan seçenekleri belirleyeceğini ileri sürerler. Çevre ve coğrafya insan eylemliliğinin ge-

---

[45] Fransız ekolünün jeopolitiğin gelişimine yapmış oldukları katkı konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. PARKER, Geoffrey, "Ratzel, The French Scholl and The Birth of Alternative Geopolitics", **Political Geography**, Volume:19, Issue:8, November-2000, s.957-969.

[46] ARI, Tayyar, **a.g.e.**, s.186.

[47] DOUGHERTY, James E. and R. L. PFALTZGRAFF, **a.g.e.**, s.152.

[48] ARI, Tayyar, **a.g.e.**, s.185.

lişmesini yönlendiren bir çok güçten birisidir. Çevresel faktörler, insan eylemlerinin sınırlarını belirlemezse de, önemli ve etkili faktörler sunarlar. Ladis K. D. Kristof'un belirttiği gibi; "modern jeopolitikçi dünya haritasına doğanın bizi nasıl zorlayacağını bulmak için değil, bize neyi öğütlediğini görmek için bakar."[49]

Vidal de la Blache'a göre, doğanın bir devlet ve o devletin kurumları üzerinde ne kadar etkili bir unsur olduğu inkar edilemez. Fakat, bir unsur daha vardır ki o da "insan"dır ve "insan da doğa kadar coğrafi bir unsurdur.". Kaldı ki insan, tembel doğaya göre çok daha aktiftir. Doğa, "girişim sahibi" değildir ve yerküre üzerinde "aktör olmaktan ziyade seyircidir."[50] Vidal de la Blache'a göre, çevre ve doğa toplumsal hayatı tayin ve tespit edebilir, fakat o hayatı değiştirmek, farklılaştırmak insan iradesi ile mümkündür. Vidal de la Blache, fikirlerini; "uygarlık, doğanın insanın ayakları altına serptiği engellerle mücadeledir." diyerek özetlemektedir.[51]

Çevresel model Harvey Starr ve Benjamin Most tarafından, fırsat ve istek çerçevesi adı altında kullanılmıştır. Bir dizi çalışmalarında Starr ve Most, devletler arasındaki çatışmaları incelerken Sprout modelini genişletmişlerdir. Komşular arasındaki değişen koşulların sonuçları olarak, çatışmalara katılan devletlerin fırsat ve istekleri savaşın yayılmasının ve daha güncel olarak demokrasinin olumlu yayılmasının düşük aşamaları için bir neden olarak ortaya koyulmuştur. İstek; bir dizi alternatif

---

[49] DOUGHERTY, James E. and R. L. PFALTZGRAFF, **a.g.e.**, s.152.

[50] TARAKÇI, Nejat, **Devlet Adamlığı Bilimi: Jeopolitik ve Jeostrateji**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2003, s.18.

[51] TUNAYA, Tarık Zafer, "Kamu Hukuku ve Jeopolitik", **Jeopolitik**, Sayı:3, Yıl:1, İstanbul, Yaz-2002, s.13.

içinden bazı davranışsal seçimlerin etkisiyle ilişkili bir tercih süreciyken, fırsat; çevresel sınırlar ve olasılıkların toplamı olarak tanımlanmaktadır. Politika yapıcıları opsiyonlar menüsü arasından seçim yaparken uluslararası çevreyi algılarlar.[52]

Çevrenin bir diğer öğesi olan uluslararası sınırlar, Starr ve Most'un çalışmalarının da öznesi olmaktadır. Sınırlar, ülkelerin etkileşim fırsatlarının önündeki olası engeller olarak görülürler. Bununla birlikte, Kirby ve Ward sınırların oluşumu çoğunlukla önceki çatışmaların ürünü olduğundan ve oluşan sınır çizimleri genellikle kabul edilmediğinden sınır kavramının ayrıntılı olarak incelenmeye ihtiyaç duyduğunu ileri sürmektedir.[53] Sınırlar, devletler için bazen yeni imkanlar anlamına gelmekte, bazen de dış politikasına sınırlamalar getirmektedir. Devletler arasındaki ilişkilere kısıtlama getirmesi ve bu ilişkilerin çerçevesinin belirlenmesi anlamında sınırlar oldukça önemlidir. Sınırların oynayacağı rol de diğer coğrafya faktörleri gibi durağan olmayıp dinamiktir ve zamana göre değişiklik gösterir.[54]

a. Dış Politika Çevresinin Öğeleri

Dış politikanın genel ortamına, çevresine ilişkin, daha çok kavramsal düzeydeki bu açıklamaların ardından, bu çevreyi oluşturan çeşitli öğelerin incelenmesi söz konusu olacaktır. Fakat, konu bütünlüğünün dağılmaması açısından bu öğeler maddeler halinde sıralanabilir. Bu öğeler iki başlık altında ele alınabilir. Bunlar;[55]

---

[52] O'LOUGHLIN, John and Luc ANSELIN, **a.g.m.**, s.13-16.

[53] O'LOUGHLIN, John and Luc ANSELIN, **a.g.m.**, s.15.

[54] ARI, Tayyar, **a.g.e.**, s.186-187.

[55] Geniş bilgi için bkz. SÖNMEZOĞLU, Faruk, **a.g.e.**, s.423-474.

1. **Fiziki Çevre**
   - a- İklim
   - b- Denizler
   - c- Mevki
   - d- Coğrafi ve Topografik Yapı
   - e- Doğal Kaynaklar
   - f- Jeopolitik
2. **Beşeri Çevre**
   - a- Nüfus ve Nüfus Hareketleri
   - b- Etnik ve Dinsel Farklılaşmalar

B. ÖRNEK ÜLKELERİN DIŞ POLİTİKALARINDA JEOSTRATEJİ VE JEOPOLİTİĞİN YERİ

1. Amerikan Dış Politikası'nda Jeostrateji ve Jeopolitiğin Yeri (Spykman'den Kennan'a Çevreleme Politikası ve Soğuk Savaş Örneği)

19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk yarısında jeopolitik, asıl olarak Avrupa'ya odaklanmasına rağmen ABD, Birinci Dünya Savaşı döneminde dünyanın en güçlü devletlerinden birisi olarak ortaya çıkmıştır. Yüz elli yıl önce Kuzey Atlantik Okyanusu'nun batı kıyılarındaki Avrupa kolonilerden doğan ABD, önde gelen askeri ve ekonomik bir güç olarak belirmiştir. ABD, uluslararası alandaki yükselişinde coğrafi olarak taşıdığı avantajlardan ciddi ölçüde faydalanmıştır. Batı Avrupalı güçlerin tersine ABD, büyük miktarlarda doğal kaynaklara, geniş bir toprağa ve güvenli sınırlara sahiptir. Avrupa'dan çok uzak olması O'nu Avrupa'daki çatışmalardan uzak tutmuştur. Ayrıca, 19. yüzyılda

ve 20. yüzyılın ilk yarısında ABD, savunma harcamalarına Avrupalı uluslara göre çok az bir kaynak ayırmıştır.[56]

Amerikan Dış Politikası, tarihi boyunca dış politika konularındaki çıkarların iç politikaya dönük endişeler çerçevesinde ele alındığı içe dönük bir çerçeveden dış politikanın ön plana çıkarıldığı dışa dönük bir çerçeve arasında değişmiştir. İçe dönük aşamalar Amerikan yalnızcılığı tarafından temsil edilen dönemde baskınken, dışa dönük aşamalar dış olaylardaki müdahaleci dönemlerde görülmüştür/görülmektedir. Dış politikada içe ve dışa dönük aşamalar arasındaki değişim yalnızcılık ve uluslararasıcılık tartışmaların bir yansımasıydı. Genel olarak, yalnızcı görüşler ABD'nin doğrudan Amerikan çıkarlarını tehdit etmedikçe uluslararası olaylara karışmasına karşı çıkıyordu. Uluslararasıcı yaklaşım ise, ABD'de barışı korumak için en iyi yolun uluslararası sorunlarla ilgilenmek olduğunu söylüyordu.[57]

ABD'nin, tarihi boyunca sahip olduğunu düşündüğü kendine özgü özellikler, dış politika alanında birbirine zıt iki tavır yaratmıştır: Birincisi, ABD'nin kendi değerlerine göre en iyi şekilde kendi ülkesinde demokrasiyi kusursuz hale getirip, böylece insanlığın geri kalanı için bir ışıldak olarak hizmet edebileceği görüşü, ikincisi ise, ABD'nin değerlerinin, ülkeye, bunları bütün dünyaya yayma yükümlülüğü getirdiği görüşüdür.[58]

ABD'nin önemli bir uluslararası güç olarak dünya politikasına girdiği dönemden bu yana sürekliliğini muhafaza eden

---

[56] BRADEN, Kathleen and Fred M. SHELLEY, **a.g.e.**, s.18.

[57] BRADEN, Kathleen and Fred M. SHELLEY, **a.g.e.**, s.20.

[58] KISSENGER, Henry, **a.g.e.**, s.2.

temel stratejik ilkeler bu süper gücün küresel ve bölgesel önceliklerini de ortaya koymaktadır:

1. Savaşların Amerika kıtasının uzağında tutulması ve zorunlu olduğu hallerde mümkün olan en uzak hatta kabullenilmesi;

2. Afroavrasya politikasında etkin olacak stratejik ve diplomatik araçların oluşturulması;

3. Amerika kıtası dışındaki güç dengelerine ve stratejik risk unsurlarına müdahil olabilecek bir deniz gücünün sürekli dengede tutulması.[59]

Yukarıda maddeler halinde sıralanan stratejik ilkeler, özellikle Soğuk Savaş Dönemi'nden sonra, ABD'nin dışa dönük bir politika takip ettiğini ortaya koymaktadır. Dış politikanın dışa dönük bir perspektifte yapılandırılmasının adeta devlet politikası haline dönüştüğü Soğuk Savaş Dönemi'nde, Amerikan Dış Politikası'nın temel kuramsal arka planını Nicholas Spykman'in inşa ettiğini söyleyebiliriz. 1893'de Amsterdam'da doğan Nicholas Spykman, daha sonra ABD vatandaşlığına geçmiş ve Yale Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapmıştır. Spykman, Mackinder'in kuram ve yaklaşımlarını 1942'de yazdığı "America's Strategy in World Politics" adlı yapıtında, değişen dünya koşulları doğrultusunda coğrafi verilere dayanarak yeniden uyarlamaya çalışmıştır.[60]Spykman'in temel çıkış noktası, bir ülkenin ulusal gücü ile coğrafi konumu ve fiziksel özellikleri arasında çok güçlü bir bağ olduğudur.[61]

---

[59] DAVUTOĞLU, Ahmet, **a.g.e.**, s.341.

[60] SEVGİ, Cezmi, "Jeopolitik ve Jeostratejinin Tarihsel Gelişimi Açısından Türkiye'nin Stratejik Konumu", **Ege Coğrafya Dergisi**, Sayı:4, Bornova-İzmir, Nisan-1988, s.225.

[61] DEMAREST, Geoff, **Geoproperty -Foreign Affairs, National Security and Property Rights-**, Frank Cass Publishers, London, 1998, s.152.

Spykman, ABD'nin güvenliği için kara ülkesinden çok uzakta olan gelişmelerle ilgilenmesini ve daha aktif bir politika izlenmesi gerektiğini savunmuştur.[62] ABD'nin bir ada devleti olarak kalmayacağını ileri süren Spykman, bu anlamda iki kutuplu yapıda ABD'nin eski dünyadaki gelişmelere karşı müdahaleci bir politikayı benimsemesine önemli bir alt yapı oluşturmuştur.[63]

Çevreleme politikasının[64] en önemli entelektüel öncülerinden birisi olarak da kabul edilen Spykman, kalpgahın içine veya ondan dışarı doğru güç projeksiyonlarından bahsetmiştir. Mackinder'in; "jeopolitik formasyonlar doğuya doğru yayılmayı kolaylaştırmaktadır" varsayımına rağmen Spykman, kalpgahın kıyı devletlerinin karasal alanları kontrol etmede hayati olduğunu düşünüyordu. Bu devletlere "Kıyı Ülkesi/Kenar Devlet" diyordu. Spykman, Mackinder'in formülünü şu şekilde güncellemişti; "Kıyı ülkesini kontrol eden Avrasya'yı kontrol eder, Avrasya'yı kontrol eden dünyanın kaderini belirler."[65]

Spykman, Mackinder'in kara ulaşımındaki devrime aşırı önem vererek, buna karşılık iç ve dış ayların gücünü ihmal ettiğini ve ayrıca kalpgahın potansiyel gücünü abarttığını dü-

---

[62] *Günümüz Amerikan Dış Politikası*, George W. Bush'un tüm dünyaya deklare ettiği "vurulmadan vurma stratejisi" üzerine inşa edilmeye çalışılmaktadır ve bu da Spykman'*in fikirlerinin Amerikan Dış Politikası'nda* hala etkisini sürdürdüğünü göstermektedir. Afganistan ve Irak Harekatları "ABD'nin güvenliği için kara ülkesinden çok uzakta olan gelişmelerle *ilgilenmesinin" somut* örnekleridir.

[63] ARI, Tayyar, **a.g.e.**, s.185.

[64] Çevreleme politikasının harita üzerindeki gösterimi için bkz. EK-8.

[65] FETTWEIS, Christopher J., "Sir Halford Mackinder, Geopolitics and Policymaking *in The 21st Century*", **Parameters: US Army War College Review**, 00311723, Vol.30, Issue:2, Summer-2000, s.60.

şünüyordu. Spykman, kürenin en önemli jeopolitik bölgesinin Mackinder'in iç ayı, kendi tabiriyle kıyı ülke olduğunu ileri sürmüştür.[66] Spykman'e göre, Mackinder'in kalpgahı iklim özellikleri dolayısıyla ziraat tekniğinde büyük gelişmelerden yoksun kalacak ve zirai ihtihsal merkezi Orta Asya'dan ziyade Batı Rusya'da ağırlık kazanacaktır. Gerçekten de kuzeyde senenin uzun bir kısmında toprak donmaktadır. Ayrıca, yeryüzünün zengin demir ve kömür yatakları ile büyük petrol ve hidroelektrik kaynakları Ural sıradağlarının batısında yer almaktadır. Bu ve benzeri sebeplerden ötürü, "Rimland" "Heartland"dan daha önemlidir.[67]

Spykman, merkez bölgesinin (Heartland) bu özelliklerine mukabil kenar kuşak memleketlerinin (Rimland) stratejik bakımdan daha önemli bir yer işgal ettikleri inancında idi. Kendisinin kenar kuşak memleketleri dediği; Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin, Kore ve Doğu Sibirya'dır. Bu memleketler merkez bölgesi ile "dış ay" veya "deniz memleketleri" arasında aracı bir bölge meydana getirmektedirler. Spykman, bu bölgeyi kara kuvveti ile deniz kuvveti arasıda bir tampon bölge olarak göz önüne almaktadır.[68]

Spykman'in ABD'ye yaptığı tavsiye, kenar kuşak memleketleri üzerinde hakim bir kuvvetin kurulmasına engel olacak bir dış politika izlemesi idi. Bu düşünce silsilesi içinde, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerek doğrudan doğruya gerek dolaylı olarak yaptığı teşebbüs ve desteklemeleri ile kurulan

---

[66] OWENS, Mackubin Thomas, **a.g.m.**, s.64.

[67] GÖNEY, Süha, **Siyasi Coğrafya**, İ.Ü. Basımevi ve Film Merkezi, İstanbul, 1993, s.41.

[68] BİLGE, Suat, **Milletlerarası Politika**, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1966, s.120-121.

NATO, CENTO, SEATO ve Amerikan Devletleri Teşkilatı hatırlanırsa Spykman'in ülkesinin dış politikasına ne kadar etkili olduğu fark edilir.[69] Rimland kuşağı üzerinde NATO ile Norveç'ten Türkiye'ye, CENTO ile Türkiye'den Pakistan'a ve SEATO ile Pakistan'dan kuzeyde Filipinler ile güneyde Yeni Zelanda'ya uzanan ve stratejik olarak birbirine eklemlenen bir stratejik kuşatma hattı oluşturulmak istenmiştir.[70]

Spykman, teorisini Amerika'ya göre şekillendirmiş ve George Kennan'ın ortaya attığı çevreleme politikasının entelektüel anlamda fikir babalığını yapmıştır. Bu iki düşünür, Batılı güçlerin SSCB'yi çevrelemek için kıyı ülkesini güçlendirmesi gerektiğini savunmuştur. Böylece, Dünya Adası'nı komuta etmek için Kalpgah'ın kontrolü sağlanacaktı.[71]

George Kennan, ABD'nin barışçı ve istikrarlı bir dünyanın çıkarlarına yönelik tehdit işareti gösterdiği herhangi bir yerde SSCB'yi dengelemek üzere düzenlenmiş bir çevreleme politikası izlenmesi gerektiğini savunuyordu. Böylece çevreleme, Spykman'in fikirlerinin de etkisiyle, ABD'nin kürenin korunması anlamına gelen evrensel çıkarlara sahip olduğu görüşünü yansıtan özel bir politikası olarak belirmiştir.[72]

George Kennan'ın "Mr. X" imzalı makalesi (1947), ABD'deki dünya politikasına açılma yönündeki çekinceleri bastırmakta önemli bir fikri dayanak noktası olmuştur. Kennan, Sovyet örgütlenmesinde Komünist Parti'nin hakim rolünü vurgulayarak, politikanın demokrasilerdeki gibi uzlaşma ve an-

---

[69] BİLGE, Suat, **a.g.e.**, s.121.

[70] DAVUTOĞLU, Ahmet, **a.g.e.**, s.105.

[71] FETTWEIS, Christopher J., **a.g.m.**, s.60.

[72] OWENS, Mackubin Thomas, **a.g.m.**, s.65.

laşma ile değil, parti çizgisine tam ve disiplinli bir uyum ile oluştuğunu belirtmiştir. Kennan'a göre; "Dünya güç şemasındaki her boşluğu doldurmak" mantığı üzerine kurulu Sovyet politikası, sistemin devamı için dış dünyaya yönelik düşmanlığı kullanmaktadır ve Sovyet yayılmacılığının önünü ancak çevreleme ile geçmek mümkündür. Bu yaklaşımın ağır basmaya başlaması ile ABD'de saldırganlığa karşı en iyi korunmanın üstün bir güce ve onu kullanma kararlılığına sahip olmakla başarılabileceği anlayışı yayılmıştır.[73]

George Kennan'ın fikirlerinin pratikteki ilk yansıması, Mart 1948 yılında, ABD Güvenlik Konseyi'nin hazırladığı bir raporla olmuştur. Bu raporda; Sovyetler Birliği'nin tüm Avrasya bölgesine silah kullanarak veya siyasi yollardan hakim olmasının ABD açısından kabul edilemez nitelik taşıdığı belirtilmekte ve Mackinder'in "merkez bölge" olarak adlandırdığı toprakların Sovyetler Birliği'nin tartışmasız egemenliğinde olduğu bir ortamda yapılması gerekenin bu bölgeye kenar teşkil eden bölgelerin ABD tarafından denetlenmesi olduğu ifade edilerek, bunun ABD için hayatiyeti vurgulanmaktaydı. Bu tarihten itibaren, "uluslararası komünizmin çevrelenmesi" ABD'nin başlıca dış politika önceliğine dönüştü ve ABD Başkanı Harry Truman'ın 1950'de Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 68 numaralı kararını (NSC-68) onaylamasıyla 'çevreleme' resmen ABD'nin temel politika aracı haline geldi.[74]

Büyük strateji olarak jeopolitik, Batı'nın Soğuk Savaş çevreleme politikasındaki entelektüel kuramların en önemlilerinden birisiydi. Kanadalı coğrafyacı Simon Dalby, çevrelemenin Ame-

---

[73] BOSTANOĞLU, Burcu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s.260.

[74] ERHAN, Çağrı, "ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt:1, Sayı:3, Güz 2004, s.125.

rikan güvenlik entelektüellerinin Sovyet tehdidini inşa eden dört güvenlik söyleminden birisi olduğunu ileri sürmektedir (Diğerleri; sovyetoloji, strateji ve uluslararası ilişkilere realist yaklaşım). Soğuk Savaş'ın en önemli tarihçilerinden birisi olan John Lewis Gaddis, 1940'larm sonlarında dünya kenar topraklarının hiçbirisinin Avrasya'nın kalpgahı tek bir düşman gücün kontrolünde olduğu sürece güvenli olmayacağını varsayımıyla, Mackinder'i hatırlatan bir mantık geliştirmiştir.[75]

Soğuk Savaş dönemi Amerikan Dış Politikası'nın Spykman'den öte Spykman'in de fikir babası olan Mackinder tarafından şekillendirildiğini savunan düşünürler de vardır. Hatta, bu düşünürler Soğuk Savaş sonrası dönemde Amerikalı jeopolitikçilerin çoğunu Mackinder'in yorumlayıcıları olarak nitelendirmişlerdir. Colin Gray, bu konuda şunları söylemektedir:[76]

> *"Anglo-Amerikan devlet yöneticileri için en etkili jeopolitik kavram Avrasya kalpgahı fikriydi. Harry Truman'dan George Bush'a kadar ABD ulusal güvenlik vizyonu jeopolitik ve Mackinder'in kalpgah teorisinden izlenebilir. Mackinder'in kalpgahı işgal eden SSCB'nin çevrelemesiyle ilgili fikri bir klişe statüsüne geldi."*

Soğuk Savaş dönemi Amerikan politikacılarının çoğu Mackinder'in jeopolitik teorilerini benimseyen bir akademi dünyasından geliyordu. Örneğin; Brezezinski, tüm yazılarında Avrasya'yı Amerikan Dış Politikası'nın odağı haline getirmiştir.[77] Bir başka Mackinder yorumcusu olan Albay Harry

---

[75] FETTWEIS, Christopher J., **a.g.m.**, s.60.

[76] FETTWEIS, Christopher J., **a.g.m.**, s.60.

[77] FETTWEIS, Christopher J., **a.g.m.**, s.60.

Sachaklian, Soğuk Savaş döneminde ABD'nin, SSCB çevresindeki ülkelerde stratejik hava gücü konuşlandırması fikrinin temellerini atmıştır. Sachaklian'a göre, Mackinder'in formülü, "Eğer hava üstünlüğü varsa" koşulunun eklenmesi şartıyla geçerliydi. Eisenhower döneminde, İç Hilal (Inner Crescent) bölgesindeki ABD yanlısı ülkelerde, stratejik hava üsleri kurulmaya başlanmıştır. Böylece, SSCB'nin çevrelenmesi anlamına gelen "Kuzey Kuşağı" (Northern Tier) oluşturulmaya çalışılmıştır. Buna, "Kuzey Kuşağı" adının verilmesinin nedeni, Orta Doğu'nun kuzeyindeki İran, Irak, Türkiye ve Pakistan gibi ülkelerin bu yapılanmada yer almayı kabul etmelerine karşılık, güneydeki Arap ülkelerinin katılmaya razı göstermemeleridir.[78]

Bir fikrin/teorinin politikaya dönüşüp dönüşmediğini izlemek elbette çok zordur. Fakat teoriler ve varsayımlar eklemlenmiş olsun olmasın karar vericilere rehberlik yapmaktadırlar. Bu çerçeveler olmadan bir ulus için uygun koşullar ya da ulusal çıkarın kendisi uygun bir biçimde tanımlanamaz. Jeopolitik teoriler ve çevreleme politikası çakışmakta yani bunlar arasında bir etkileşimin olduğu anlaşılmaktadır. Amerikalı politika yapıcıların çevreleme politikasını uygularken Mackinder'in, Spykman'in ve Kennan'ın uyarılarını hatırlamamaları imkansızdır.[79]

---

[78] ERHAN, Çağrı, "Jeopolitik Kuramlar", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın ORAN, Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.562.

[79] FETTWEIS, Christopher J., **a.g.m.**, s.60. Çevreleme Politikası konusunda daha ayrıntılı bilgi için bakınız: GADDIS, John Lewis, **Strategies of Containment -A Ciritical Appraisal of Postwar American National Security Policy-**, Oxford University Press, New York, 1982. HENRIKSON, Alan K., "Mental Maps", Ed. Michael J. HOGAN and Thomas G. PATERSON, **Explaining The History of Amerikan Foreign Relations**, Cambridge University Press, USA, 1991.

2. Alman Dış Politikası'nda Jeostrateji ve Jeopolitiğin Yeri (Haushofer, Hitler ve İkinci Dünya Savaşı Örneği)

Alman jeopolitiğinin temel ilkeleri, I. Dünya Savaşı'nı takiben öncülüğünü Karl Haushofer'in yaptığı Münih'teki Jeopolitik Enstitüsü teorisyenleri tarafından genişletilmiş ve gözden geçirilmiştir. Haushofer, "Zeitschrift für Geopolitik" adlı ünlü dergiyi de çıkaran Münih Jeopolitik Enstitüsü'nü 1922'de kurmuştur.[80]

Mackinder, Ratzel ve Kjellen'in teorilerinden etkilenen Haushofer[81] dinamik bir devletin otarşiyi, ekonomik ve siyasi kendine yeterliliği başarabilmesi için bir *lebensraum'a* (Hayat Sahası) ihtiyacı olduğunu ileri sürmüştür. Otarşi; bir devletin gelişmesi ve refaha erişmesi için gerekli ham madde ve pazarlara sahip olmasını ve ayrıca iç ulaşımını rahatlıkla sağlayabileceği yeterli bir toprağı gerektirir.[82] Hayat Sahası kavramı ise, ülkelerin doğal sınırlarının dışında ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla elde etmek istedikleri topraklardır.[83]

Bir ölçüde otarşi, sömürgecilikle eş anlamlıdır. Örneğin, İngiltere deniz aşırı imparatorluğu sayesinde ham maddelere ulaşmış ve ticaret avantajları elde etmiştir. Buna karşılık, Almanların sömürgeciliğe ilişkin geliştirdikleri tavır biraz daha çelişkiliydi. Bunun en önemli nedeni, Alman koloni imparator-

---

[80] SCHUMAN, Frederick L., **International Politics -Anarchy and Order in The World Society-**, McGraw-Hill Company, Seventh Edition, Tokyo, 1969, s.303.

[81] Geleneksel Alman emperyalizmi ve Nasyonel Sosyalizm arasındaki en büyük köprü sayılan Haushofer, 27 Ağustos 1869'da Münih'de doğmuş ve 13 Mart 1946'da trajedik bir biçimde intihar ederek ölmüştür. WISTRICH, Robert S., **Who's Who in Nazi Germany**, Routledge, London, 1995.

[82] BRADEN, Kathleen and Fred M. SHELLEY, **a.g.e.**, s.15.

[83] ÇAKMAK, Haydar, **Avrupa Güvenliği**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s.76.

luğunun diğer Avrupalı rakipleri kadar üretken ve büyük olmamasıydı. Dahası, Versay Anlaşması Almanya'nın kolonilerini O'nun elinden almış ve Milletler Cemiyeti mandası altında rakiplerinin yönetimine vermiştir. Almanların, koloni imparatorluklarını canlandırma girişimleri diğer Avrupa devletleri tarafından direnişle karşılanmıştır. Haushofer ise, sömürgeciliğin ekonomik yararlarından maliyetleri en aza indirerek faydalanılabilecek bir sistem geliştirmesinin Almanya'nın çıkarlarına olacağını ileri sürüyordu.[84]

Haushofer ve diğer Alman teorisyenlerine göre bu fikir, Doğu ve Güneydoğu Avrupa'ya doğru topraksal genişlemeyle mümkün olabilecekti. Kjellen ise genişlemiş Alman devletinin yalnızca Doğu Avrupa, Polonya ve Balkanları değil, Orta Doğu ve Batı Afrika'yı da içermesi gerektiğini düşünüyordu. Bu büyük çaplı Alman genişlemesi fikri, Alman jeopolitiğinin en önemli kavramlarında biri olan "Panideen" veya "Pan Bölgeler" kavramının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Haushofer için bu genişlemenin mantıki sonucu, az sayıda küçük pan bölgenin birleşmesiydi. 1930'lar boyunca bir kısım pan bölge tanımı yapıldı. Örneğin, bir tanım, dünyayı üç etki alanına (pan bölgeye) bölüyordu: Alman kontrolündeki Avrupa ve Afrika; Japon kontrolündeki Asya ve Avustralya ve ABD kontrolündeki Amerika.[85]

Panideen veya pan fikirler kavramı "Zeitschrift für Geopolitik"te açık bir odaklanma noktası olmasa da Amerikan yorumcuları tarafından savaş süresince betimlenen jeopolitiğin birincil unsuru olarak kabul edilmiştir. Çünkü, pan bölgeler Alman stratejisinin temel bir parçası olarak görülmüştür. Pan

[84] BRADEN, Kathleen and Fred M. SHELLEY, a.g.e., s.15.

[85] BRADEN, Kathleen and Fred M. SHELLEY, a.g.e., s.16.

fikirler, dünya sistemini organize etmek için tasarlanmış temel ideolojilerdir. Jeopolitikçilerin çoğu, ulus devlet gibi küçük ya da İngiliz İmparatorluğu gibi büyük olsun tüm siyasi birimlerin ideolojik tabana gereksinim duyduğunu, bu temelin yokluğu halinde çökeceklerini düşünmüşlerdir. Pan fikirlere örnek olarak Haushofer; panislamizm, panamerikanizm ve panasyacılığı vermiştir. Panavrupa ve pangermenizm gibi diğer potansiyel pan fikirler de varolmuş ancak kamusal çıkarlar veya siyasi irade yoksunluğundan dolayı sık olarak açığa çıkarılmamışlardır. Bu bağlamda, Monroe Doktrini bir pan fikirdir ve "Zeitschrift fur Geopolitik"te tekrar tekrar böyle tanımlanmıştır. Pan bölgeler, pan fikirlerin coğrafi ifadesi olmuş ve yerkürenin süper güçler tarafından nüfuz alanlarına ayrılmasıyla ilintilendirile gelmiştir.[86]

Hitler, topraksal genişlemeye son derece önem vermiş, Haushofer ve diğer jeopolitikçilerin bu konudaki fikirlerine paralel fikirler ortaya koymuştur. Hitler'in ve öncülüğünü yaptığı Nasyonal Sosyalist hareketin bu konudaki fikirleri şu şekildeydi; "Alman toprağı ile nüfusu arasındaki dengesizliğin nüfusu azaltarak değil toprağı büyüterek gidermek gerekir. Gıda ihtiyacımız için bize gönüllü olarak vermezler... biz onu güçle almak zorundayız. Bir ülke toprağının halkın gıda ihtiyacını karşılaması yetmez aynı zamanda güvenliği de önemlidir. Güvenlik, askeri güç ve kalite ile ilgili olsa bile ülkenin coğrafyasına da bağlıdır."[87]

Hitler'in topraksal genişlemeyi de beraberinde getirecek olan dış politika stratejileri üç merhaleden oluşmaktaydı :

---

[86] O'LOUGHLIN, John and Herman Van Der WUSTEN, "Political Geography of Panregions", **Geographical Riview**, 00167428, Vol.80, Issue:1, January-1990, s.3.

[87] ÇAKMAK, Haydar, **a.g.e.**, s.76.

1) Versay zincirlerinin kırılması, yani Almanya'nın Versay'ın kayıtlamalarından kurtulması.

2) *Ein Volk, Ein Reich*: Bir millet, bir devlet ilkesinin gerçekleştirilmesi. Yani Almanya'nın sınırları dışında yaşayan bütün Almanların birleştirilmesi ve bir tek devlet altında toplanması.[88]

3) *Lebensraum*: Hayat Sahası. Bu, Nazi emperyalizminin (pangermenizm) adı idi. [89]

Hitler'in ünlü "Kavgam (Mein Kampf)" adlı kitabının "Doğu Siyaseti" adını taşıyan bölümünü Karl Haushofer'in yazdığı iddia edilmiştir. Kitabın bu bölümünde yer alan şu satırlar Karl Haushofer'in tezinin nasıl politikaya dönüştüğünün göstergesidir:

> *"Irkçı devletin dış politikası, bir taraftan nüfusun adedi ile diğer taraftan toprağın genişliği arasında hayat kabiliyetine haiz tabii kanunlara uygun bir münasebet tesis ederek, bu dünya üzerinde hayat şartlarını temin etmelidir...Yeryüzünde yeter bir saha, bir milletin yaşama hürriyetini temin eder...Kuvvet ve kudret onun coğrafi durumunun, askeri kıymetinin doğrudan doğruya neticesidir...Alman devleti kendi istikbalini ancak bir bütün dünya devleti sıfatı ile düşünebilir...Milletlerin sınırları bir aptala granit gibi değişmez*

---

[88] *Ein Volk, Ein Reich* söylemi 'irredentizm' kavramı ile ilintili bir söylemdir. İlgili ülkeye komşu bir ülkede yaşayan ve ilgili ülkeyle etnik ve kültürel bakımdan yakınlıkları bulunan toplulukların bu ülkeye katılma istekleri şeklinde tanımlanabilecek olan irredentizm, jeopolitiğin bünyesindeki yayılmacı görüşlerden biridir. Etimolojik açıdan bakıldığında kavram, İtalyanca kökenli 'İrredenta' kelimesinden gelmektedir. PLANO, Jack C. And Roy OLTON, **The International Relations Dictionary**, Clio Press, Oxford, 1988, s.37.

[89] ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt: 1-2: 1914-1995)**, Alkım Yayınevi, 11. Baskı, İstanbul, 1996, s.241.

görünürse de hakikatte kuvvetle değiştirilebilir...Almanya ya bir dünya devleti olacaktır ya da ortadan kalkacaktır...Yüzölçümü tıpkı geçinme kaynakları gibi siyasi kuvvet ve kudretin istinat noktası telakki edilir..."[90]

Hitler'in yazmış olduğu Kavgam adlı eserde Hayat Alanı kavramına çok sayıda atıf yapılmış olması bu kavramın Alman Dış Politikası'nda önemine işaret etmektedir. Bu kitapta "Hayat Alanı" kavramına yapılan atıflardan bazıları şunlardır:[91]

"Başka milletler daha geniş topraklara yayılıp yerleşirken, iç kolonizasyona yönelmiş bir millet nüfus artışını sınırlamak zorunda kalacak, fakat geniş topraklara yayılan milletler artmaya devam edecektir. Bir ülkenin hayat alanı ne kadar azsa, bu durumla o kadar çabuk karşılaşır."

"...toprak insanlar üzerine nasıl tesir ederse etsin bu tesirin sonuçları ona maruz kalan çeşitli ırklara göre değişik olacaktır. Hayat alanının verimsiz oluşu bir ırkı daha çok çalışmaya büyük işler yapmaya sevk eden bir iğne olur. Bir başka ırka ise sefalet getirir. Milletlere gelecek dış etkiler onlara kabiliyetlerine göre tesir eder. Bazılarını açlığa sürükler bazılarını ise gayretli çalışmaya."

"Eğer Nasyonal Sosyalist hareket tarih karşısında milletimiz yararına gerçekten büyük bir görev almak istiyorsa Alman milletinin dünya üzerindeki gerçek durumunu çok iyi bilmeli, acı duymalı ve tam bir şekilde bu şuura varmalıdır; Açık bir görüş ve cesaretle Alman

---

[90] ESLAN, Nejat, "Hitler'e Bak Bush'u Anla", **Radikal** (22 Eylül 2003).

[91] TEZKAN, Yılmaz ve M. M. TAŞAR, **a.g.e.**, s.59-60.

milletinin dış politikasını bugüne kadar yürütmüş olan kabiliyetsizlik ve şuursuzlukla mücadele etmelidir. Gelenekleri ve peşin hükümleri dikkate alınmadan, milletimizi ve onun gücünü toplamak, onu şimdiki dar hayat alanından çıkaracak ve yeni topraklara götürecek sevk etme cesaretini bulmalı böylece bu dünyada yok olup gitmek veya başkalarına esir olmak tehlikesinden kurtarmalıdır."

Tümgeneral Prof. Dr. Karl Haushofer ve O'nun Adolf Hitler ile Nasyonal/Milliyetçi Sosyalist rejimin jeopolitik görüşleri üzerindeki etkisiyle ilgili olarak hala farklı yorumlar yapılmaktadır. Almanlar dışında kalan dünyanın büyük bir bölümünde yorumlar büyük ölçüde olumsuzdur. 26 Ağustos 1939'da *The New Statesman and Nation,* Nazi-Alman Saldırmazlık Paktı'nı Haushofer'in entelektüel çalışması olarak nitelendirmiştir. Dört ay sonra *Daily Express,* Haushofer'i "Hitler'in savaş amaçlarının arkasındaki kişi" olarak ilan etmiş ve 1 Eylül'de Polonya'ya yapılan saldırının "Haushofer'in savaşı"nın başlangıcını teşkil ettiğini öne sürmüştür. Sürgünde çıkarılan Alman yayını *Neue Weltbühne,* 1940 Ocağında Paris'te şu beyanda bulunmuştur: "Hitler'in yaptığı ve gelecekte yapmak istediği her şey jeopolitikçi Karl Haushofer'in programıdır; Haushofer düşünür, planlar ve tavsiyede bulunur; Hitler onun görüşlerini tekrarlar ve onun sözünü dinler". ABD'de yayınlanan *Reader's Digest Dergisi* Kasım 1941'de, Haushofer'in Münih'te, Hitler'in programını "dikte etmek" için 1000 kişilik kurmay grubundan oluşan bir "jeopolitik enstitüsü"nden sorumlu olduğunu öne sürmüştür. *Harper's Magazine;* bu "akademisyenler, gazeteciler ve ajanlar" hapse atılmadığı sürece dünyanın asla "normal haline" dönmeyeceğini iddia ediyordu. Office of US Chief of Counsel 7 Eylül 1945 tarihinde şöyle demekteydi; "Haushofer, Hitler'in entelektüel babasıydı. Kavgam'ı yazan

Hess değil Haushofer'di...Jeopolitik, sadece akademik bir teori değildi: Avrasya'nın kalpgahını fethetmeye ve bunun sonucunda dünyaya hakim olmaya yönelik canlı, dinamik bir plandı...Gerçekte, Hitler büyük ölçüde yalnızca bir sembol ve kışkırtıcı bir sözcüydü." [92]

Haushofer, İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve esnasında Hitler'in üzerindeki ve dolayısıyla Alman Dış Politikası'ndaki etkinliğini inkar etmiş ve bu suçlamalara şöyle yanıt vermiştir:

> *"Mein Kampf kitabını ilk defa birinci baskısı hala basımdayken gördüm. Kitabı gözden geçirmeyi reddettim çünkü jeopolitikle hiçbir alakası yoktu. O sırada bu kitap da bana tahrik amaçlı çok sayıdaki kısa ömürlü yayınlardan biri gibi göründü. Bu kitabın ortaya çıkmasında hiçbir rolümün olmadığı kendiliğinden aşikar ve birileri benim tarzımla kitabın tarzı arasında bilimsel bir karşılaştırma yapacak olursa yalancı basında söylenen, kitaba katkıda bulunduğuma dair şüpheler ortadan kalkar. Hitler'i hiçbir zaman yalnız başına görmedim. O'nu görgü şahitlerinin varlığında son kez gördüğüm tarih 8 Kasım 1938'di ve o zamandan itibaren onunla keskin bir anlaşmazlığım oldu. O tarihten sonra gözden düştüm. Rudolf Hess'in 1941'deki kaçışından itibaren, ancak Nisan 1945'in sonlarında, 20 Temmuz 1944'te (Hitler'e karşı suikast) ilişkin bir sırrı paylaştığı için büyük oğlumun öldürülmesine kadar Gestapo'nun zulmüne uğradım. Oğlum aynı zamanda İngilizce konuşan halklarla da temas içindeydi. Rudolf Hess'le olan arkadaşlığım, Nasyonal Sosyalist Partisi'nin kurulu-*

---

[92] HERVIG, Holger H., "Jeopolitik: Haushofer, Hitler ve Lebensraum", **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya**, Ed. Colin S. GRAY ve Geoffrey SLOAN, Çev. Tuğrul KARABACAK, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s.292-293.

şundan 4 yıl önce, üniversitedeki derslerime katıldığı 1918 yılında başlamıştı. Hitler'i ilk defa 1922'de, Alman halkının aşırı ısınmış ortamı, toplumdaki çok çeşitlilik ve siyasi hareketler içinden mantar gibi türeyen çok sayıdaki popüler hatipten biri iken görmüştüm..."[93]

Haushofer, Almanya'nın yayılmacı bir politika takip etmesinin teorik temellerini kurmakla suçlanmasını da şu sözleriyle inkar etmiştir:

"Emperyalist fetih planları ne yazılarımda ne de öğretilerimde desteklendi. Sınırlar konusundaki kitabımda aynı zamanda Almanya'nın Versay Antlaşması'nda sınırlara ilişkin alınan kararlarla topal bırakılmasını protesto ettim, yani halka açık konuşmalarımda Güney Tyrol'deki Almanları destekledim. Südetler'deki Alman bölgelerinin ilhak edilmesini destekledim ancak halkımıza yabancı olan ve hiçbir Alman yerleşimcinin olmadığı bölgelerin ilhak edilmesini hiçbir zaman onaylamadım."[94]

Haushofer ve grubu her ne kadar Alman yayılmacılığını meşrulaştırmak için çalışmadıklarını söyleseler de Ratzel'in organik devlet teorisini, Kjellen'in bu teoriye yaptığı katkıları ve Mahan ve Mackinder'in jeopolitik ilkelerini harmanlamış, buna aşırı dozda Alman milliyetçiliği, kasıtlı belirsizlik ve gizem eklemiş ve Alman yayılmacılık politikası örneğini yaratmışlardır. İnsanları etkilemek için sadece haritalar değil slogan ve resimli yazılar da kullanmışlardır. Lebensraum düşüncesi

---

[93] HAUSHOFER, Karl, "Defense of German Geopolitics", **The Geopolitics Reader**, Ed. Gearoid O. TUATHAIL, S. DALBY and S. ROUTLEDGE,Published by Routledge, London, 1998, s.42.

[94] HAUSHOFER, Karl, "Defense of German Geopolitics", **a.g.m.**, s.41.

Ratzel'den alınmıştır ancak Polonya ve Çekoslovakya gibi zayıf komşuları aleyhine "doğal" Alman büyümesini haklı göstermek amacıyla çarpıtılmıştır.[95] Haushofer'in şu sözleri kendini ele vermektedir:

> *"Bir ulusun yaşam alanı ne kadar küçükse, hala sahip olduğu az sayıdaki şeyi korumak için ileri görüşlü bir dış politikaya olan ihtiyacı da o kadar büyüktür. Bir halk, elinde tuttuğunu tanımalı. Aynı zamanda diğer ulusların yaşam alanlarını sürekli çalışmalı ve karşılaştırma yapmalı. Ancak bu şekilde, kaybedilen toprakları tekrar elde edebilmek için herhangi bir imkanı değerlendirip yakalayabilir."*[96]

Hitler'in Haushofer'den etkilenmediğini ve kafasında başka bir planın olduğunu savunan yazarlar da vardır. Bu yazarlardan biri olan Patrick O'Sullivan'a göre; Hitler'in aklındaki ne olursa olsun Haushofer ve Mackinder'in söylediğinin tersine Avrupa'ya odaklandığı görülmekteydi. Fırsatların kendisine sunduklarından ziyade Yeni Avrupa Düzeni'ni kurmayı amaçlıyordu. Hitler gücünü maksimum düzeye çıkarmak için tüm slóganları ve araçları kullanmıştır. Mackinder'in belirttiği amacın izlerini sürdüğüne ilişkin çok az kanıt vardı. En derin duygusu Yahudi ve Slavlara olan nefretiydi ve bunun jeopolitikle alakası yoktu. Avrupa'daki yeni düzen fikri jeopolitik olmaktan ziyade Alfred Weber tarafından ortaya atılan bir ekonomik plandı. Bu; Almanya, Kuzey Fransa, Bohemya ve Moravya ve Kuzey İtalya'yı içeren bir sanayi bölgesini kapsıyordu. Bu temel olarak bir tarım alanı tarafından çevrele-

---

[95] GLASSNER, Martin Ira, **Political Geography**, Published by John Wiley & Sons Inc., Second Edition, USA, 1996, s.327.

[96] HAUSHOFER, Karl, "Why Geopolitik?", **a.g.m.**, s.34.

niyordu. Eğer bu merkeze İngiltere, Güney Galler ve Güney İskoçya'yı eklerseniz bu Nazi Grosswirtshaftraum'unun (Büyük Hayat Alanı) Avrupa coğrafyası imajını güçlü bir biçimde andıran bir mantığa dayanmaktadır.[97]

Hitler, doğuya doğru genişleme taraftarıydı ve "Kavgam"da Atlantik'ten Urallar'a Büyük Almanya'dan bahsediyordu. Haushofer ise ısrarla SSCB'ye saldırılmamasını nasihat ediyordu. Hitler, Haushofer'i dinlemeyerek tarihin şahit olduğu en önemli stratejik hatalarından birini yapmış ve SSCB'ye saldırmıştır.[98] Bu stratejik hata Alman tarihine "jeopolitiğin bir tokadı" olarak kazınmış ve jeopolitiğin gereklerine göre hareket etmemenin nasıl felaketlere yol açabileceğini açıkça göstermiştir.[99] Hitler; Wagner'in müziklerinden kötü bir çocukluk dönemi yaşamasına, Yahudilere beslediği kinden kişisel ego tatminine kadar birçok güdünün etkisi altındaydı. Hırsa kapılıp jeopolitiğin çizgisi dışına çıkması ise O'nun en büyük hatasıydı.

Görüleceği gibi Haushofer'in öncülüğündeki Alman jeopolitik ekolünün Alman Dış Politikası'ndaki etkisi konusunda, kesin bir saptama yapmak son derece zordur. Fakat, İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve esnasında karar alıcıların bu görüşlerden haberdar oldukları ortadadır. Asıl tartışma konusu, haberdar oldukları bu görüşlerden uygulamada ne kadar faydalandıklarıdır.

---

[97] O'SULLIVAN, Patrick, **Geopolitics**, Published by Cromm Helm, London and Sydney, 1986, s.30-31.

[98] SLOWE, Peter, **Geography and Political Power**, Published by Routledge, London, 1990, s.25.

[99] Türk tarihinde de coğrafyanın ve jeopolitik koşulların gereklerine göre hareket edilmemesi sonucu yaşanan birçok felaket vardır. Damat Ferit Paşa'nın doğuya doğru bir harekat yapılması gerektiği görüşüne dayanarak gerçekleştirilen ve büyük bir hezimetle sonuçlanan "Sarıkamış Harekatı" buna örnek olarak gösterilebilir.

III. BÖLÜM
TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NDA JEOSTRATEJİ ve JEOPOLİTİĞİN YERİ

A. FİZİKİ COĞRAFYA BAKIMINDAN TÜRKİYE'NİN KONUMU

Türkiye, Kuzey yarımküresinde Eski Dünya denilen üç kıtanın (Avrupa, Asya, Afrika) birbirine yaklaştığı kesimde, 36º ve 42º kuzey enlemleri ile 26º ve 45º doğu boylamları arasında yer alır. Avrupa ve Asya kıtaları arasında bir geçit özelliği taşıyan Türkiye'nin yüzölçümü 814.578 km²'dir. Türkiye'nin %3'ü (24.378 km²) Avrupa kıtasında (Trakya'da), %97'si (760.200 km²) Asya kıtasında (Anadolu'da) yer almaktadır.[1] Anadolu yarımadası mütecanis (homojen) bir kütledir. Etrafını çeviren denizlerin sağladığı nispi emniyet çemberine, Kuzeydoğu ve Güneydoğu Anadolu Dağları'nın sağladığı nispi koruma imkanlarının eklenmesiyle bir kale vasfını kazanmıştır. Anadolu'nun sahip olduğu bu özelliklere tezat teşkil eden niteliklere sahip olan Trakya, Türkiye'nin Avrupa Kıtası'nda bir köprü başı durumundadır. Trakya aynı zamanda Boğazlar'ın emniyetini ve kontrolünü tamamlayıcı bir niteliğe sahiptir.[2]

---

[1] DÖNMEZ,Yusuf, "Türkiye Coğrafyasının Ana Hatları", **Yeni Türkiye Dergisi**, Cilt:23-24, Yıl:4, Ankara, Eylül-Aralık 1998, s.91.

[2] TAŞDEMİRCİ, Ersoy, "Jeopolitik ve Türkiye'nin Jeopolitik Durumu", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, No.323, Eylül-1989, s.50.

Türkiye'nin kara sınırlarının uzunluğu 2753 km, deniz sınırlarının uzunluğu (Boğazlar, Marmara Denizi kıyıları ve adaların kıyıları dışında) 5972 km'dir.[3] Üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye'nin hem kara hem de deniz sınırı olan komşuları; Yunanistan, Bulgaristan, Suriye ve Gürcistan; sadece deniz sınırı olan komşuları; Rusya, Romanya, Ukrayna ve Moldovya; sadece kara sınırı olan komşuları; Irak, İran, Ermenistan ve Nahcivan aracılığıyla Azerbaycan'dır.[4]

Fiziki coğrafya açısından Türkiye'ye kıyısı olan denizlere baktığımızda: Karadeniz; Yüzölçümü Azak Denizi ile birlikte 496.064 km² alan kaplar. Ortalama derinliği 1197 m., en derin yeri ise 2245 m.'dir. Türkiye'nin Karadeniz kıyılarının uzunluğu 1795 m.'dir. Akdeniz; Büyük bir iç deniz olan Akdeniz'in doğu kesimi Türkiye'yi güneyden çevrelemektedir. Rodos Adası'nın doğusundaki çukurda derinliği 4000 m.'yi aşar. İskenderun ve Mersin Körfezleri dışında kıta sahanlığı çok dar olup derinlik birden bire artmaktadır. Ege Denizi; Türkiye ile Yunanistan arasında kabaca dörtgen biçimli bir adalar denizidir. Kuzey-güney yönünde 660 km. uzunluğunda, orta kesiminde 150 km., kuzeyde 270 km., güneyde ise 400 km. genişliğindedir. Adalar ile birlikte 214.000 km² yüzölçümüne sahiptir. Marmara Denizi; Küçük bir iç deniz olan Marmara Denizi'nin yüzölçümü 11.350 km²'dir. İstanbul Boğazı ile Karadeniz'e, Çanakkale Boğazı ile Ege Denizi'ne bağlanır.[5]

---

[3] DÖNMEZ, Yusuf, **a.g.m.**, s.91.

[4] TARAKÇI, Nejat, "Deniz Kuvvetlerimizin Yeni Rolü ve Artan Rolü", **Stratejik Analiz**, Sayı:21, Ocak-2002, s.123.

[5] İKİEL, Cercis, "Türkiye Fiziki Coğrafyasına Genel Bir Bakış", **Yeni Türkiye Dergisi**, Cilt:23-24, Yıl:4, Ankara, Eylül-Aralık 1998, s.109-110.

İklimsel (Climatic) açıdan Türkiye, bulunduğu coğrafi konuma bağlı olarak subtropikal kuşakta, Akdeniz makro klima tipinin alanı içerisindedir. Bu alanda makro iklim koşullarını Akdeniz havzasında egemen olan genel atmosfer sirkülasyonu ve yıl içindeki değişimleri belirler. Türkiye bölgesel ve yerel iklimler bakımından çeşitlilik gösteren bir ülkedir ve bu coğrafi faktörlerin etkinliğinin bir sonucudur.[6]

Türkiye'de kuruluşları, havza özellikleri, debi ve rejimleri bakımından farklı özellikler gösteren 600'ün üzerinde akarsu havzası bulunmaktadır. Ayrıca, Türkiye oluşumlarına göre son derece çeşitli göllere sahip bulunmaktadır.[7]

Türkiye'nin ortalama yüksekliği 1132 metreye ulaşmaktadır. Anadolu yarımadası 1162 m., Trakya ise 180 m. yüksekliğe sahiptir. Böylece, Türkiye dünyanın bütün karalarının ortalama yüksekliğinden (700 m.) daha yüksek olduğu gibi ayrı ayrı her kıtadan da yüksektir.[8]

B. JEOSTRATEJİK ve JEOPOLİTİK AÇIDAN TÜRKİYE

Türk Dış Politikası'nda genel olarak coğrafyasının, özel olarak jeostratejik ve jeopolitik konumunun önemli bir yeri vardır. Konuya, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye coğrafyasının önemine işaret ettiği aşağıdaki sözleriyle başlamak doğru bir yaklaşım olacaktır. Atatürk, bu konuda şöyle demektedir:

> *"Ekonomik kalkınma, Türkiye'nin hür, bağımsız, daima kuvvetli, daima daha ileri Türkiye idealinin, bel-*

---

[6] İKİEL, Cercis, **a.g.m**, s.111-112.

[7] İKİEL, Cercis, **a.g.m**, s.113.

[8] İKİEL, Cercis, **a.g.m**, s.105.

kemiğidir. Türkiye bu kalkınmada, iki büyük kuvvete dayanmaktadır;

Birincisi; Toprağının iklimleri, zenginlikleri ve başlı başına bir servet olan coğrafi vaziyeti. İkinci olarak, Türk milletinin, silah kadar makine de tutmaya yaraşan kudretli eli ve milli olduğuna inandığı işlerde ve zamanlarda tarihinin akışını değiştirecek kahramanlıkla ortaya çıkan yüksek benliği..." [9]

Tarihsel süreç içerisinde Türk Dış Politikası'na genel hatlarıyla baktığımızda, çoğu dış politika sorununun jeopolitik konumunun doğal bir sonucu olarak ortaya çıktığını, en azından jeopolitik ve jeostratejik konumunun bu sorunların sebeplerinden biri olduğunu görmekteyiz. Türk Dış Politikası açısından, direkt olarak müdahil olmadığı ya da olamadığı kimi bölgesel sorunlar da esas itibariyle jeopolitik ve jeostratejik temeli olan sorunlardır. Bu sorunlardan önemli bazıları şu şekilde sıralanabilir: Musul Sorunu, Boğazlar Sorunu, Hatay Sorunu, Kıbrıs Sorunu, Yunanistan'la Olan Sorunlar (Karasuları , Kıta Sahanlığı, Adalar ve FIR Hattı Sorunu), Su Sorunu, Ermeni Sorunu, Kuzey Irak Sorunu, Enerji Nakil Hatları Sorunu (Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı v.b.), Bosna-Hersek Sorunu, Makedonya Sorunu, AB'yle Yaşanan Sorunlar...

Bu sorunlar, çoğunlukla Türkiye'nin coğrafi konumunun hassasiyetinden kaynaklanan yani jeopolitik ve jeostratejik yönleri olan sorunlardır. Türk Dış Politikası açısından; toprak kazanımından (Hatay Sorunu) kaybına (Musul Sorunu), doğal kaynakların paylaşımından (Su Sorunu) dağıtımına (Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı), sınır ihlali iddialarından (Kuzey Irak

---

[9] ÖZEY, Ramazan, **Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği**, Aktif Yayınevi, İstanbul, 2002, Önsöz.

Sorunu) denizlerin-hava sahasının-adaların hukuksal statüsüne (Ege Sorunlarımız) kadar hemen hemen bütün sorunların coğrafi bir yönü vardır. Türk Dış Politikası'nın son elli yılına damga vuran Kıbrıs Sorunu da benzer şekilde jeopolitik ve jeostratejik kaygıları bünyesinde barındıran bir sorundur. Ayrıca, AB'nin sınırlarının nerede başlayıp nerede bitmesi gerektiği sorunu, temelinde siyasi, ekonomik ve kültürel farklılıklar ya da kaygılar yatmasına rağmen coğrafi açıdan da yoğun bir biçimde tartışılmakta ve AB'ye tam üye olmak istemesi nedeniyle Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. Coğrafi bilgiye sahip olmak, Türk Dış Politikası'nın karşı karşıya kaldığı çoğu sorunun çözümünde Türkiye'nin elini güçlendiren argümanlar bulmasını kolaylaştıran, haklarını ve uğradığı haksızlıkları anlamasına yardımcı olan bir etkiye sahiptir.

Türk Dış Politikası'nda bu denli ağırlığı olan "coğrafi konum" olgusunun, dış politika stratejileri belirlenirken daima göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Coğrafi konum bir ülkenin dış ilişkilerindeki öncelikleri belirleyen temel unsurdur. Bölgesel oluşumları, işbirliği olanaklarını veya rekabet zorunluluğunu yönlendiren, bu konuda önemli veriler sunabilen bilgi birikimidir. Bir ülkenin coğrafi konumu, o ülke adına "gücün altyapı unsurlarını" yani "stratejik nitelikli ileri teknoloji", "pazar ve doğal kaynakların" oluşum, gelişim ve etkinlik düzeyini yönlendirme niteliğine sahiptir. Tüm bunlarla ilişkili olarak bir ülkenin coğrafi konumu, o ülkenin gelişim stratejisini yönlendirir. İyi yorumlanmış bir coğrafi konum; o ülkenin iç ve dış jeopolitik önceliklerini, stratejik öngörülerini ve giderek somut ekonomik, toplumsal, askeri ve teknolojik gereksinimlerini (şayet bir güç olma iddiası taşıyorsa) yansıtır. Örneğin; bölgeler ve kıtalararası geçiş özelliği gösteren bir coğrafi konum, öncelikle ulaşım teknolojisini geliştirilmesini zorunlu kılar. Petrol havzalarına yakınlık, enerji teknolojisinin üretilmesini öncelikli

kılar. Aslında, coğrafya bir ülkenin olanaksızlıklarının da habercisidir. Önemli olan coğrafyanın en ince ayrıntısına kadar bilinmesidir. Strateji, bilinenler üzerinden üretilebilir. Coğrafyadan kopmak, yabancılaşmak onunla iyi iletişim kuramamak, ulusal strateji yoksunluğunu yaratır ki, bu durumda coğrafi konumdan veya daha geniş deyimiyle coğrafyadan güç elde etmenin olanağı kalmaz.[10]

Türkiye'yi çevreleyen Balkanlar-Kafkaslar-Ortadoğu kuşağından oluşan yakın kara havzası, Karadeniz-Boğazlar-Marmara-Ege-Doğu Akdeniz-Kızıldeniz-Basra-Hazar iç denizleri ve su geçiş yollarından oluşan yakın deniz havzası ve nihayet Avrupa-Kuzey Afrika-Batı ve Orta Asya'dan oluşan yakın kıta havzası ayrı ayrı ele alındıklarında da, bir bütün olarak incelendiklerinde de coğrafi olarak dünya ana kıtasının merkezini, tarihi olarak da insanlık tarihinin ana damarının şekillendiği alanları kapsamaktadır. Bu nedenledir ki, Türkiye'nin bu alanlar içinde karşı karşıya kalabileceği ya da bir şekilde müdahil olabileceği hiçbir uluslararası ilişkiler olgusu tek boyutlu bir tasvir ile anlaşılamaz. Bunun son derece doğal bir sonucu olarak, Türkiye'nin bu uluslararası ilişkiler olgularına ve çerçevelerine yönelik dış politika oluşumu da tek yönlü ve tek eksenli nitelik taşıyamaz. Aksine, her bir havza ile ilgili uluslararası ilişkiler olgularının bu havza bütünlüğü içindeki çok boyutlu tahlilin ötesinde bu havzalar arasındaki dış politika ritminin sürekli takip edilmesi ve Türkiye'nin stratejik tercihleri açısından yönlendirilebilmesi stratejik bir analizin ve dış politika yapımının olmazsa olmaz gereklilikleri arasındadır.[11]

---

[10] HACISALİHOĞLU, İ. Yaşar, **Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye-Jeopolitik Analiz-**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2001, s.71-72.

[11] DAVUTOĞLU, Ahmet, a.g.m., s.43.

Türkiye stratejik kaynakların yanında ve içinde olması dışında Doğu ve Batı'nın ya da, "Hıristiyan Batı'nın ve diğerlerinin" ayrıştığı kırılma hattı üzerinde bulunmaktadır.[12] Bunun yanı sıra Türkiye, Asya ile Avrupa'nın yani Doğu kültürü ile Batı kültürünün ayrıştığı bir coğrafi konuma sahiptir. Türkiye, NATO'nun ve AB'nin coğrafi olarak bittiği noktadadır. Kısacası Türkiye, tam bir "Sınırlar Ülkesi"dir.[13]

Uluslararası ilişkiler, karşılıklı çıkarlara dayandığı kadar, ülkelerin topraklarının büyüklüğüne, biçimine ve konumuna da bağlıdır. Önemli kara, hava ve deniz yolları üzerinde bulunan; boğazlar, geçitler ve adalar gibi stratejik noktaları elinde tutan ülkelerin bu durumları, genellikle dış politikada ağırlık sağlamaktadır.[14] Türkiye'nin jeostratejik önemi, Boğazlar'a sahip bulunması nedeniyle bölgesel boyuttan evrensel boyuta çıkmaktadır. Bir kere, Boğazlar'ın önemi nükleer silah sistemlerinin gelişmesiyle ortadan kalkmamış bir stratejik öneme sahiptir ve bu nedenle Türkiye evrensel gelişmeleri etkileme olanağı elde etmektedir. İkincisi, Boğazlar bu nitelikleriyle Türkiye'yi evrensel gelişmelerin etkisine açmakta, Türkiye açısından sorun teşkil etmektedir. Diğer yandan Boğazlar, savunması pek güç ve sorunlu olan bir bölgedir. Hava saldırılarına ve denizden gelecek tehlikelere açık olmaları bir yana, Türkiye burayı savunmak açısından Avrupa tarafında ülke derinliğine sahip değildir. Zaten, en güçlü ordu komutanlıklarından biri olan 1.

---

[12] MANİSALI, Erol, "Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye ve Avrupa", **Jeopolitik**, Sayı:3, Yıl:1, İstanbul, Yaz-2002, s.8.

[13] TARAKÇI, Nejat, **Devlet Adamlığı Bilimi: Jeopolitik ve Jeostrateji**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2003, s.146.

[14] GÜNEL, Kamil, **Coğrafya'nın Siyasal Gücü**, Çantay Kitabevi, 3.Baskı, İstanbul, 2002, s.16.

Ordu Komutanlığı'nın burada konuşlandırılmış olması da bunu göstermektedir.[15]

Ülkelerin coğrafyasında; denizler, dünyaya açılmak ve ticaret yapmak için bir avantaj olduğu gibi ülke topraklarını savunmak için de tabii bir engeldir. Türkiye, bu konuda çok avantajlı bir ülkedir. Kuzeyde Karadeniz vasıtasıyla; Balkanlar, Doğu Avrupa, Kafkasya ve Hazar ve Hazar ötesi havzaya, Batı'da Ege vasıtasıyla; Balkanlar ve Orta Avrupa'ya, Güney'de Akdeniz vasıtasıyla; Ortadoğu, Afrika ve Okyanuslara açılabilen bir ülkedir. Bu özellik ve avantaj asla küçümsenemez. Petrol taşımacılığı dahil dünya ticaretinin %78'i deniz yoluyla yapıldığı dikkate alınırsa, Türkiye'nin denizlere açılma konusundaki avantajı kendiliğinden ortaya çıkar.[16] Ancak, denizlerle elde edilebilecek stratejik üstünlüğün Türkiye tarafından yeterince değerlendirilebildiğini söylemek güçtür. Nitekim, üç tarafı denizlerle çevrili bir ülke olarak Türkiye'nin denizci niteliklerinin çok daha zengin ve boyutlu olması gerekirken, taşımacılığından ürün verimliliğine dek birçok alanda bu avantajından tatmin edici düzeyde yararlandığı söylenemez. Örneğin; deniz taşımacılığı açısından Türkiye'nin bulunduğu yerin, Yunanistan'la kıyaslandığında çok gerilerde olduğu görülür.[17]

---

[15] ORAN, Baskın, "Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın ORAN, Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.5.

[16] ŞİMŞEK, Halil, **Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Mart-2002, s.30.

[17] HACISALİHOĞLU, İ. Yaşar, **a.g.e.**, s.183-184. Yunanistan dünya deniz ticaretinde %7'lik payla 3. sırada yer alırken (Bazı yıllar birinciliği de elde etmektedir), Türkiye %1.5'lik payla 16. sıradadır. ŞİMŞEK, Halil, **a.g.e.**, s.30.

Hava hakimiyeti ve hava taşımacılığı açısından da Türkiye son derece önemli bir ülkedir. Bunun en açık örneğini ABD'nin İncirlik Hava Üssü'ne verdiği değer ortaya koymaktadır. Ayrıca, İsrail'in Türkiye ile dostane ilişkilerini sürdürmek istemesindeki en önemli itici güçlerden biri, İsrail'in Türkiye topraklarını hava kuvvetlerinin gelişimi ve tecrübe kazanması bağlamında eğitim sahası olarak görmesidir.

Anadolu yarımadası, kuvvetli savunma olanaklarıyla, Marmara ve Boğazlar bölgesinin yanında önemli bir stratejik ana bölge olma özelliğine sahiptir. Deniz sınırlarının kara sınırlarından daha uzun olması ve kara sınırlarının da güçlü arazi engebelerine dayanması ülke güvenliği açısından oldukça önemlidir.[18] Zira, jeopolitik yaklaşımlarda coğrafi özellik ile tehditler karşısında duyarlılık arasında doğrusal bir ilişki vardır. Buna göre, her ülke güvenli ve korunması kolay sınırlara sahip olmayı ister. En güvenli sınırlar denizlerdir. Sınırların coğrafi açıdan sağlam ve güvenli oluşu, ülkeyi coğrafi bütünlüğe kavuşturur. Coğrafi bütünlük, ülkelerin sınırlarının güvenlik sağlayıp sağlamadığına bağlı olarak, sahip olduğu doğal bütünlük anlamına gelir. İngiliz adaları coğrafi bütünlüğe verilebilecek en iyi örneklerden birisidir. Coğrafi bütünlüğe sahip olmayan ülkeler, komşuları ile sürekli çatışma halindedirler. Romanya'nın Ruslarla Beserabya, Bulgarlarla Güney Dobruca, Macarlarla Transilvanya, yine coğrafi bütünlükten yoksun Almanya'nın Fransızlarla Alsace-Lorraine, Polonyalılarla Danzig ve diğer bölgeler üzerinde asırlaşmış sorunları vardır. Ve Türkiye, uzun deniz sınırlarına rağmen, coğrafi bütünlüğe sahip olama-

[18] Türkiye'nin kara sınırlarının toplam uzunluğu yaklaşık 2750 km., deniz sınırlarının toplam uzunluğu 7000 km.'den fazladır. ONAY, Yaşar, "Soğuk Savaş Sonrası Düzenin Getirdiklerinin Türkiye Jeopolitiğine Yansıması ve Tehdit Farklılaşması", **Jeopolitik**, Yıl-1, Sayı:3, İstanbul, Yaz-2002, s.93.

yan diğer bir ülkedir. Uzun ve düz Suriye, Irak ve İran sınırı, engellik gücü giderek azalan Karadeniz, düz ve küçük Trakya Ovası, atlama taşı durumundaki Ege Adaları ile Ege Denizi ile bir iç devlet durumunda değilse bile çok güvenli sınırlara da sahip değildir. Görüldüğü gibi, zayıflıklar büyük ölçüde Türkiye'nin kara sınırlarından kaynaklanmaktadır.[19]

Bir ülkenin coğrafi bütünlüğünün yanı sıra komşularının sayısı ve niteliği ile o ülkenin güvenliği arasında da güçlü bir bağ bulunduğu, kantitatif incelemelerle kanıtlanmıştır. Sınır sayısı arttıkça, bir ülkenin saldırıya uğraması, tehdit edilmesi ve birden fazla cephede savaşa girmesi olasılığı da artar.[20] Türkiye'nin, bir kenar devlet olmasına karşın, kara sınırları ile ayrıldığı komşularının sayısının çok fazla olması, O'nu kıta içi devlet duyarlılığı ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bir kenar devleti olan İspanya iki, İtalya dört, Yunanistan dört ülke ile kara komşusu olduğu halde, Türkiye sekiz ülke ile karadan komşu olmaktadır. Buna karşılık, bir kıta içi devlet durumunda olan Macaristan beş, Almanya dokuz, Avusturya altı devlet ile komşudur. Görüldüğü gibi, Türkiye coğrafi olarak bir kenar devlet görünümündeyken, kıta içi devlet duyarlılığına sahiptir. Bu nedenle de kıta içi devletlerin duyarlı olduğu güvenlik sorunları ile karşı karşıyadır.[21]

---

[19] ONAY, Yaşar, **a.g.m.**, s.93.

[20] ORAN, Baskın, **a.g.e.**, s.24

[21] ONAY, Yaşar, **a.g.m.**, s.93.

C. TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK TEORİLER İÇİNDEKİ YERİ

Mackinder'in Kara Hakimiyet Teorisi'nde Türkiye; İç veya Kenar Hilal bölgesinde yer alır. Diğer bir ifadeyle Türkiye, dünya kalesine sahip olan bir milletin ilk hedef tahtası olan bölgenin orta bölümünde yer alır. Dünyaya hakim olmak isteyen bir gücün ilk hedef tahtası, elbette Türkiye'dir. Çünkü, dünya kalesinin alınması ve yakın takibi için iç surları teşkil eden Türkiye, jeopolitik bakımdan büyük öneme sahiptir. Öte yandan bu topraklar, kalenin iç surlarında aranan tüm fiziki ve beşeri şartları üzerinde taşımaktadır. Karadan, denizden ve havadan, kalenin kontrolü için en avantajlı konuma sahip olan sur bölgesi olarak, Anadolu toprakları görülmektedir.[22]

Spykman'ın Kenar Kuşak Hakimiyet Teorisi'nde Türkiye; Mackinder'in Kara Hakimiyet Teorisi'nde olduğu gibi, İç veya Kenar Hilal bölgesinde yer alır. Spykman'a göre Türkiye; dünya kalesine sahip olmayı arzulayan bir millet için kaleye yapılacak olan son kuşatma alanı olarak nitelendirilen bölgenin tam ortasındadır.[23]

Türkiye hem Kenar Kuşak Teorisi'ne göre hem de Kara Hakimiyet Teorisi'ne göre çok önemli bir coğrafi konumda bulunmaktadır. Jeopolitik teorilerin hangisine göre değerlendirme yapılırsa yapılsın, dünya politikası düzeyinde de, bölge politikası düzeyinde de Türkiye ilk önce dikkate alınması gereken ülkelerden birisidir.[24]

---

[22] ÖZEY, Ramazan, a.g.e., s.216.

[23] ÖZEY, Ramazan, a.g.e., s.221.

[24] İLHAN, Suat, **Jeopolitik Duyarlılık**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1989, s.61.

Saul Cohen'in teorisine göre; Türkiye'nin konumu tartışmalıdır. Türkiye yöneticileri açısından ülkenin Avrupa Deniz Bölgesi içinde yer almış olması gerekir. Ancak, Avrupa Deniz Bölgesi içinde bulunan ülkelerin oluşturdukları Avrupa Birliği'ne alınmaması ve dışlanması göz önünde tutulursa, Türkiye Ortadoğu içinde yer alır ve potansiyel kriz bölgesi sayılan "Ara Bölgesi" ülkesidir.[25]

Brzezinski'ye göre; Türkiye ve İran, Rus gücünün çekilmesinden faydalanarak, Hazar Denizi-Orta Asya bölgesinde bir ölçüde etki kurma çabası içindedirler. Bu nedenden dolayı jeostratejik oyuncular olarak görülebilirler.[26] Brzezinski, yorumuna şöyle devam etmektedir; "Ne var ki, her iki ülke de ciddi iç sorunlarla karşı karşıyadır ve güç dağılımındaki büyük çaplı bölgesel değişiklikleri etkileme güçleri sınırlıdır. Onlar aynı zamanda rakiptirler ve birbirlerinin etkisini olumsuzlama eğilimindedirler. Örneğin, Türkiye'nin etkili bir rol kazandığı Azerbaycan'da, İran'ın tavrı (İran'ın kendi içinde doğabilecek bir Azeri ulusal karışıklığı endişesinden dolayı) Ruslar'a daha yardımcı olmuştur".[27]

Brzezinski'ye göre, bu ve benzeri nedenlerden ötürü hem Türkiye hem de İran aslında birinci derecede önemli jeopolitik mihverlerdir. Türkiye; Karadeniz bölgesinde istikrarı sağlamakta, Akdeniz'e geçişi kontrol etmekte, hala İslami kökten dinciliğe bir panzehir sunmakta ve güneydeki dayanak noktası olarak NATO'ya hizmet etmektedir. İstikrarsız bir Türkiye, olasılıkla

---

[25] ÖZEY, Ramazan, **a.g.e.**, s.230.

[26] BRZEZINSKI, Zbigniew, **Büyük Satranç Tahtası**, Çev. Ertuğrul DİKBAŞ ve Ergun KOCABIYIK, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998, s.45.

[27] BRZEZINSKI, Zbigniew, **a.g.e.**, s.46.

güney Balkanlar'da daha fazla şiddetin ortaya çıkmasına neden olur; diğer yandan da Kafkasya'daki yeni bağımsızlıklarını kazanmış devletler üzerinde Rus kontrolünün yeniden sağlanmasına yol açar. İran, Azerbaycan karşısındaki belirsizliğine karşın, benzer biçimde Orta Asya'daki yeni siyasal çok sesliliğe istikrar sağlayıcı destek vermektedir. Basra Körfezi'nin doğu kıyılarına egemen olan İran'ın bağımsızlığı, ABD'ye karşı mevcut düşmanlığı göz ardı edilecek olursa, Basra Körfezi bölgesindeki Amerikan çıkarlarına karşı her türlü uzun vadeli Rus tehdidine karşı bir engel oluşturmaktadır.[28] Türkiye, Brzezinski'nin deyimiyle "Volkanik Bölge"de yer alan ve bu nedenle istikrar içinde olması Amerikan çıkarları için son derece önemli olan bir ülkedir.[29]

Huntington'ın Medeniyetler Çatışması Teorisi'ne göre Türkiye; "Bölünük Ülke"dir ve bunun en aşikar ve prototipik örneğidir. Bölünük ülke, toplumu hangi medeniyete mensup olduğu konusunda bölünmüş olan ülkedir. Liderleri, tipik bir biçimde, kervana katılma stratejisi izlemeyi ve ülkelerini Batı'nın üyesi yapmayı arzu ediyor olsalar da memleketlerinin tarih, kültür ve gelenekleri Batılı olmayan devletlerdir.[30] Bu kavramsal açıklamadan sonra Huntington, Türkiye hakkında şöyle bir yorum yapmaktadır:

---

[28] BRZEZINSKI, Zbigniew, a.g.e., s.46.

[29] Brzezinski'nin Volkanik Bölge olarak adlandırdığı yerin harita üzerindeki gösterimi için bkz. EK-9.

[30] HUNTINGTON, Samuel S., "Medeniyetler Çatışması mı?", **Medeniyetler Çatışması**, Der. Murat YILMAZ, Vadi Yayınları, 3.Baskı, Ankara, Ekim-2000, s.41.

"Türkiye'nin yirminci asrın sonlarındaki liderleri, Atatürk geleneği takip etmekte ve Türkiye'yi modern, seküler, Batılı milli devlet olarak tanımlamaktadır. NATO'da ve Körfez Savaşı'nda Türkiye'yi Batı ile ittifaka soktular; AT'ye üyelik için müracaat ettiler. Mamafih, Türk toplumundaki (bazı) unsurlar, aynı zamanda İslami bir silkinişi desteklemiş ve Türkiye'nin esas itibariyle Müslüman bir Ortadoğu ülkesi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca, Türkiye'nin seçkinleri Türkiye'yi Batılı bir toplum olarak tanımlarken Batı'nın seçkinleri Türkiye'nin öyle olduğunu kabule yanaşmıyorlar. Türkiye, AT'nin bir üyesi olmayacaktır; gerçek sebebi Cumhurbaşkanı Özal'ın dediği gibidir: "Biz Müslüman'ız, onlar (ise) Hıristiyan'dır ve (fakat) bunu dile getiremiyorlar." Mekke'yi reddettikten ve ardından Brüksel tarafından reddedildikten sonra, nereye bakar Türkiye? Cevap, Taşkent olabilir. SSCB'nin zevali, Türkiye'ye Yunanistan sınırlarından Çin'e kadar yedi ülkeyi ihata eden ve yeniden hayat bulan bir Türk medeniyetinin lideri olma fırsatı veriyor. Batı tarafından teşvik edilen Türkiye, bu yeni kimliği benliğine kazımak için hareketli çabalar sarf ediyor."[31]

Huntington, yukarıdaki sözlerinden de anlaşılacağı üzere, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin jeopolitik yöneliminin Türki Cumhuriyetler'e olacağı öngörüsünde bulunmakta veya öyle olması gerektiğini düşünmektedir. Huntington, daha sonra Türkiye'de verdiği bir konferansta, Türkiye'nin rolünü yalnızca Türki Cumhuriyetler'le sınırlandırmamış ve tüm İslam aleminin önderlik edebilecek en öncelikli ülke olduğunu dile

[31] HUNTINGTON, Samuel S., a.g.m., s.42.

getirmiştir.[32] Huntington'a göre; "Türkiye bunu gerçekleştirmek için gerekli nüfusa, stratejik konuma, bürokratik ve askeri özgüvene ve tarihi geleneklere sahiptir. Ve Türkiye, Kuzey Afrika'dan Balkanlar'a, Ortadoğu'dan Kafkaslar'a ve Orta Asya'ya yayılmış bütün Müslüman toplumlarla, başka hiçbir ülkenin sahip olmadığı bağlantılara sahiptir."[33]

Eksen ülkeler arasında gösterilen Türkiye, bu tezi ortaya atan Robert Chase, Emily Hill ve Paul Kennedy tarafından şöyle değerlendirilmektedirler:

> *"Türkiye, siyasi ve ekonomik bakımdan o kadar hassas değilse de büyük bir stratejik öneme sahiptir. Doğu ve Batı'nın; Kuzey ve Güney'in; Hıristiyan dünyası ile İslam dünyasının kavşak noktasında bulunan Türkiye, İstanbul Boğazı vasıtasıyla binlerce kilometreye tesir etme potansiyeline sahiptir. Soğuk Savaş boyunca NATO'nun güneydoğusunda kilit bir ülke olan Türkiye aynı zamanda Avrupa Birliği üyeliği için ilk başvuran ülkelerdendir ve Türkiye ekonomik olarak büyümekte ve ülkenin orta sınıfının refahı artmaktadır. Bununla beraber, diğer eksen/mihver ülkelerde görüldüğü gibi Türkiye'de nüfus artışı, ciddi bir etnik azınlık problemi ve radikal İslam'ın canlanması tehdidi vardır ve bu tehditler ülkenin genç demokrasisini sınamaktadır. Ayrıca, Yunanistan ile Kıbrıs, Ege (karasuları) ve Makedonya, Suriye ve Irak'la Fırat Nehri suyunun*

---

[32] HUNTINGTON, Samuel S., "Samuel Huntington'm Türkiye'de Verdiği Konferans", **Medeniyetler Çatışması**, Der. Murat YILMAZ,Vadi Yayınları, 3. Baskı, Ankara, Ekim-2000, s.172.

[33] HUNTINGTON, Samuel S., "Samuel Huntington'm Türkiye'de Verdiği Konferans", **a.g.m.**, s.172.

paylaşımı ve Orta Asya'daki Müslüman ülkelerle olan hassas ilişkileri gibi konularla ilgili dış politika sorunları vardır. Refaha ulaşmış, demokratik ve hoşgörülü bir Türkiye bütün bölge için bir ışık gibidir. İç savaş durumunda olan, etnik ve dini nefretle çalkalanan veya sınır ötesi müdahale hırsını barındıran bir Türkiye ise Amerika'nın menfaatlerini zedeleyeceği gibi NATO yanlısı stratejistlerden İsrail'in dostlarına kadar herkesi endişelendirir."[34]

Türkiye, ABD için "Eksen Ülke"dir. Güçsüzlüğü açısından önemlidir, çünkü çeşitli sorunlar içinde yuvarlanan bir Türkiye bölgede ciddi istikrarsızlığa yol açacak ve bu da en başta bölgenin hegemon gücü ABD'nin ve onun İsrail gibi müttefiklerinin çıkarlarını zedeleyecektir. Diğer yandan, Türkiye güçlülüğü açısından da önemlidir; çünkü Osmanlı'ya oranla çok daha küçük ve dolayısıyla kolay yönetilebilir ve savunulabilir bir ülkeye, ayrıca çok daha homojen bir nüfusa sahiptir. Büyük devletlerin bölgesel politikalarını belli ölçüde etkileyebilmesi ve onlara yer yer direnebilmesi, Türk Dış Politikası'nda açıkça görülen bir niteliktir.[35]

Reelpolitik kavramının en önemli savunucularından biri olarak kabul edilen Henry Kissenger, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin Orta Asya'daki jeopolitik geleceği hakkında şunları söylemektedir:

"Nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan Orta Asya Cumhuriyetleri'nde İran ve Türkiye rollerini art-

---

[34] CHASE, Robert S., E. B. HİLL and S. KENNEDY, "Pivotal States and US Strategy", **Foreign Affairs**, Ocak-Şubat 1996, s.47-48.

[35] ORAN, Baskın, **a.g.e.**, s.32.

tırmak peşindedirler. Fakat hakim jeopolitik hamle, eskiden Moskova tarafından kontrol edilen bütün topraklarda üstünlüğü sağlamak için Rusya tarafından yapılmıştır."[36]

Çağımızın önde gelen düşünürlerinden Immanuel Wallerstein ise, Soğuk Savaş sonrası Türkiye'si için belirsiz bir jeopolitik durumun ortaya çıktığı şu sözleriyle ifade etmektedir:

"Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Türkiye, kendini jeopolitik bir belirsizlik içinde buldu. Bugün Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar'da -çoğu kargaşa içinde olan- yeni bağımsız devletler var; Türkiye'nin bunlarla dinsel, tarihsel ve dilsel yakınlıkları bulunuyor ve bunlar Türkiye'nin kendileri bakımından aktif bir konuma sahip olmasını bekliyorlar. Ancak bu Komünizm-sonrası, Soğuk Savaş-sonrası, Amerikan hegemonyası-sonrası dünyada, tam olarak ne tür bir politikaya sahip olması Türkiye için anlamlıdır? Bu alanların gelişimiyle alakadar olan (bundan çıkarları bulunan) diğer bölgesel güçlerle nasıl bir ilişki içinde bulunmasının iyi olacağını düşünüyor?"[37]

Wallerstein, Türkiye hakkındaki tespitlerini ve/veya öngörülerini şu sözleriyle özetlemektedir:

"...Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı jeopolitik meseleler, jeokültürel meselelerin yanında solda sıfırdır. Tıpkı bugün dünyanın hemen hemen her köşesinde ol-

---

[36] KISSENGER, Henry, **Diplomasi**, Çev. İbrahim H. KURT, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, Mayıs-1998, s.775.

[37] WALLERSTEIN, Immanuel, **Jeopolitik ve Jeokültür**, Çev. Mustafa ÖZEL, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.9.

duğu gibi, Türkiye'de de insanlar kimlikleriyle çok alakadar hale gelmiş bulunuyorlar: Batılılarca empoze edilen ve hiyerarşik bir dünyada gerçekte onları dışlamış olan, onları (bugün de) tabi durumda tutan bir sözde evrenselcilik içinde tarihsel olarak inkar edildiklerini hissettikleri bir kimlik."[38]

D- TÜRKİYE İÇİN JEOPOLİTİK BİR AÇILIM ÖNERİSİ – "TÜRK DÜNYASI"

1- Türk Dünyası'na Genel Bir Bakış

Coğrafi olarak sınırları tam olarak çizilemeyen Türk Dünyası üç kıtada, aşağı yukarı 19 milyon km²'lik bir coğrafi alana tekabül eder.[39] Bu da Avrupa kıtasının yüzölçümünün hemen hemen iki katı büyüklüğündeki bir coğrafi alan demektir. Fakat, bu coğrafya bütünlük arz etmemektedir. Özellikle Ermenistan'ın Karabağ'ı işgali bu bütünlüğü iyiden iyiye bozmuştur. Türk Dünyası ılıman kuşakta yer alması nedeniyle yaşamaya oldukça elverişlidir. Ayrıca, Türk Dünyası'nın çoğu unsurunun yaşadığı coğrafyalar enerji ve hammadde kaynakları açısından oldukça zengindir. En önemlisi de Türk Dünyası'nın üzerinde yaşadığı coğrafya, jeopolitik ve jeostratejik açıdan son derece önemlidir.[40]

Türk Dünyası Süleyman Demirel'in ifade ettiği gibi "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar" olan bölge midir? Dikkat edilirse

---

[38] WALLERSTEIN, Immanuel, a.g.e., s.10.

[39] ÖZTÜRK, Osman Metin, "Türkiye'nin Türk Politikası, Ahıska Türkleri ve ABD", s.1. **http://www.turkhaber.org/210.html**

[40] ÖZEY, Ramazan, **Dünya Platformunda Türk Dünyası**, Aktif Yayınevi, İstanbul, 1999.

bu ifadede bölge izafi olarak belirtilmesine rağmen, muallakta kalmaktadır. Coğrafi bir sınır çizilmemiştir. Türk Dünyası'nı daha somut şekilde tanımlayan kişilerden Türk Halkları Asamblesi Başkanı Vyeçislav Timoteyev'e göre Türk Dünyası: "Türklerle meskun olan bölgeler, Doğu ve Batı Sibirya, Eski Türkistan, Kafkasya, Türkiye, Kuzey Irak, İran, Avrupa, Amerika ve Avustralya'da Türkler'in yaşadığı bölgelerdir". Turan Yazgan'a göre ise; "Türkiye, Kafkasya, İran Azerbaycanı, Kadim Türkistan, Afganistan, Doğu ve Batı Sibirya Türk Dünyasıdır".[41] Peki, Türk Dünyası hangi unsurlardan oluşmaktadır?

Türk Dünyası dendiğinde şu unsurlar akla gelmektedir: Türkiye, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan[42], Türkmenistan), Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Bulgaristan Türkleri, Yunanistan Türkleri, Kosova ve Sancak Türkleri, Kırım Türkleri, Kafkasya ve Rusya'nın geneline yayılmış Türk unsurlar (Tataristan Türkleri, Başkırdistan Türkleri, Çuvasistan Türkleri, Saha-Sire (Yakutistan) Türkleri, Hakas Türkleri, Altay Türkleri, Sakaeli Türkleri, Adige Türkleri, Tıva Türkleri, Karaçay-Çerkes Türkleri, Kabardin-Balkar Türkleri, Dağıstan Türkleri, İnguşetya Türkleri, Nogay Türkleri, Gürcistan Türkleri...[43]), Gagavuz

---

[41] http://www.birlik.net/birlik/tdha.html

[42] Tacikistan'ın Türk Dünyası içinde kabul edilip edilemeyeceği konusu tartışmaya açıktır.

[43] Burada Türk unsurların tamamını yazma imkanı yoktur. Zira, dağlık bir coğrafya olan Kafkasya'nın her köşesinde Türk unsurlarla karşılaşmak mümkündür. Ya da Kafkas kökenli olmakla beraber başka coğrafyalarda yaşamak zorunda bırakılan Türk unsurlar da vardır. Örneğin, Ahıska Türkleri Kafkas kökenli bir Türk unsur olmasına rağmen sürgün edilmeleri nedeniyle Türkiye, ABD ve Rusya gibi ülkelerde yaşamaktadır.

Türkleri, Güney Azerbaycan Türkleri, Uygur Türkleri, Irak Türkleri, Suriye Türkleri, Afganistan Türkleri, Makedonya Türkleri, Avrupa, ABD ve Avustralya'da yaşayan Türkler.[44] Bu unsurların yanı sıra Libya'dan Meksika'ya kadar hemen hemen tüm dünya ülkelerinde Türk unsurların mevcudiyeti vardır. Ayrıca Bulgarlar, Amerikan yerlileri gibi kimi unsurların asimile olmuş Türk unsurlar olduğunu savunan görüşler de vardır.

Bu görüşler bir yana bırakılırsa bu çalışmada Türk unsur kavramıyla anlatılmak istenen; "Kendini Türk hisseden" unsurlardır. Türk Dünyası dediğimiz olgunun temelinde, tarihin süzgecinden geçerken, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde hareket ediş, kendini bir bütünün ayrılmaz parçası olarak görüş vardır. Farklı etnik kökenden gelse, farklı bir dili konuşsa, farklı bir dine mensup olsa da, ortaklaşa olarak paylaşılan, aynı bir bütüne ait olma -kendini o bütünün bir parçası olarak görme- duygusu söz konusudur. Teorik açıdan bakıldığında etnik köken elbette ki, temel belirleyicidir. Ancak, pratiğe -yani tarihe- dönülüp bakıldığında Türk Dünyası'nın sadece etnik temelli olarak görülmediği; bu öğeyi de ihtiva eden, daha geniş bir içeriğe sahip olduğu gerçeği ile karşılaşılır. Esasen; eğer kaynaklar kıt ve uluslararası ilişkiler de özde bir kıt kaynak mücadelesi ise, Türk Dünyası'nın bu geniş içerikte ele alınması, milli menfaatler açısından, daha faydacı ve daha doğru bir yaklaşım olacaktır.[45]

Dil açısından Türk Dünyası'na bakıldığında Azerbaycan Türkçesi ve Türkmen Türkçesi'nin Türkiye Türkçesi'ne en ya-

---

[44] TAVKUL, Ufuk, **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002, s.11-17. http://www.turkdunyasi.gen.ms/

[45] ÖZTÜRK, Osman Metin, **a.g.m.**, s.1.

kın diller olduğu görülecektir. Karakalpakistan ve Harezim bölgesinde konuşulan şive de Türkiye Türkçesi'ne yakın dillerdir.

Türk Dünyası'na din olgusu çerçevesinde bakıldığında ise genelde Müslüman olmakla birlikte, Hıristiyan, Budist ve Şamanist olan unsurlara da rastlanmaktadır.[46] Ayrıca, Müslümanlık içindeki farklı mezhepler, farklı Türk unsurlar tarafından benimsenmiştir. Güney Azerbaycan Türkleri ile Türkiye Türkleri arasındaki mezhep farkı buna örnek olarak gösterilebilir.

Örf, adet ve gelenekler konusunda ise ortak özellikler çok fazladır. Aile bağlarının kuvvetli oluşu, duygusallık ve misafirperverlik gibi özellikler Türk Dünyası'nın genel karakteristiği üzerine verilebilecek örneklerdir. Tarihsel süreçte Türk Dünyası'nın unsurları çeşitli kültürel asimile politikaları ile karşı karşıya kalsalar da örf, adet ve geleneklerini korumayı başarmışlardır.

2- Türk Birliği'nin Gerçekleştirilebilme Olasılığı Üzerine

Türk Dünyası'nın birleşmesi mümkün müdür? Bu sorunun cevabını bulmak için yol gösterici olması adına birleşme imkanını kolaylaştıran etkenleri ortaya koymak gerekmektedir. Bu etkenler şu şekilde sıralanabilir:

a- Coğrafi Yakınlık,

b- Benzerlik,

c- Etkileşim,

d- Zihni Yakınlık,

e- İşlevsel Menfaatler,

f- Yapısal Çerçeve,

---

[46] http://www.birlik.net/birlik/tdha.html

g- Eski Birleşme Tecrübeleri.[47]

Bu kriterlere eklenebilecek önemli bir unsur da mevcut küresel güçlerin böylesi bir birleşmeye bakış açılarıdır. Zira, yukarıda sayılan kriterlerin hepsi bir arada bulunsa dahi küresel bir gücün bu oluşuma karşı çıkması büyük bir sorundur. Örneğin, Soğuk Savaş koşullarında SSCB karşısında güçlü bir Avrupa istediği için Avrupa Birliği fikrini destekleyen ABD, şimdilerde bu birleşmeyi engellemek için faaliyetlere girişmiştir.

Yukarıdaki yedi unsur göz önünde bulundurulursa şöyle bir değerlendirme yapılabilir; Türk Dünyası coğrafi yakınlık bakımından avantajlı bir konuma sahiptir. Zira, Türk unsurların büyük çoğunluğu Avrasya'da yaşamaktadır. Benzerlik açısından kimi unsurlar dışında çoğu unsurla dil, din, örf ve adetlerde benzerlik vardır. Etkileşim açısından da pek bir sorun yoktur. Asıl sorun zihni yakınlık konusunda yaşanmaktadır. Zira, Türkiye'deki çoğu insan Batılı bir zihniyete sahiptir. Türk Dünyası'nın çoğunluğunun ise zihniyet açısından Doğulu olduğu söylenebilir. Bugün Türkiye'de çoğu insan bir Almanı ya da Fransızı bir Kazak ya da Özbekten daha kendine yakın görmektedir. İşlevsel menfaatler açısından yakınlık hem vardır hem de yoktur. Zira, kimi konularda işlevsel menfaatler söz konusudur ama kimi meselelerde böyle bir menfaat ilişkisi yoktur. Örneğin, Hazar petrollerinin Türkiye üzerinden dünyaya ulaşması hem Orta Asya Türk Cumhuriyetleri hem de Türkiye açısından çeşitli kazanımlar elde edilebilecek bir konudur. Fakat, Kırım Türkleri'yle her iki tarafa da ekonomik açıdan yarar sağlayacak böylesi bir işbirliği konusu mevcut değildir.

---

[47] KURU, Ahmet T., "Uluslararası Ortam ve Bölgesel Entegrasyon Teorileri Işığında Türk Birliği Meselesi", Ed. Mim Kemal ÖKE, **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Alfa Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 192-193.

Yapısal çerçeve konusu ise zaman isteyen bir süreçtir. Bu konuda AB örneği düşünülürse yapısal çerçevenin oluşturulmasının ne kadar meşakkatli bir süreç olduğu anlaşılabilir. Sonuncu kriter konusunda ise hem olumlu hem de olumsuz iki tablo karşımıza çıkmaktadır. Olumlu açıdan bakılacak olursa, Türkiye'nin Osmanlı gibi bir imparatorluk tecrübesi vardır. Olumsuz açıdan bakılınca ise, Türkler tarih boyunca hemen hemen hiç birleşme yaşamamışlardır. Böylesi bir birleşme için Enver Paşa'nın girişimleri gibi girişimler olsa da bunlar başarıya ulaşamamıştır. Türk Birliği'nin kurulması konusunda üzerinde durulması gereken en önemli husus 'zamanlama'dır. Uluslararası koşullardaki değişimi önceden sezebilen ve uygun zamanda Türk Dünyası'nın birleşmesi için adım atan bir Türkiye, bu konuda başarı kazanabilir.

Türk Birliği stratejisinin temeli Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin Türkiye'yi de içerecek şekilde bir birlik kurmasıyla atılabilir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev, Mart 2005'te parlamentoda yaptığı "ulusa sesleniş" konuşmasında, zengin doğal kaynaklara sahip Orta Asya devletlerinin birlikte hareket etmesi gerektiğinin altını çizerek, aksi durumda büyük devletlerin tarihte olduğu gibi bu bölgeyi sömüreceğini söylemiştir. Teklife olumlu tepki veren Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov, birliğin kurulması konusunda Nazarbayev'in düşüncesine katıldığını duyurdu. Özbek lider, Nazarbayev'le yaptığı telefon konuşmasında ülkesinin Orta Asya Birliği'ni desteklediğini dile getirdi. Özbekistan Dışişleri Bakanı Eler Ganiyev de ülkesinin bu teklife açık olduğunu belirterek, birliktelik için öne sürülen proje detaylarının incelenmesi gerektiğini duyurdu. Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev de teklife destek vererek ileride böyle bir birliğin kurulabileceği mesajı verdi. Akayev, Nazarbayev'e gönderdiği mesajda; "Kırgızistan, Orta Asya bölgesinde yapılacak birleşme tekliflerinin her zaman

değişmez yandaşıdır." dedi.[48] Kırgızistan ve Özbekistan'da gerçekleştirilmek istenen yumuşak devrimlerin bu konuyla bir ilgisi var mıdır? ABD, olası bir Türk Birliği fikri ortaya atılır atılmaz bu fikri destekleyen iki ülkenin iç karışıklıklar yaşamasını ve bu nedenle dış politikadan uzaklaşmasını sağlamıştır. Kırgızistan ve Özbekistan'daki gelişmelere bu açıdan da bakmak gerekmektedir.

Türk Birliği konusunda değinilmesi gereken bir diğer konu her ne olursa olsun Türkiye ve Türk Dünyası'nın 'aynı ülkelerle müttefiklik ilişkisi içinde olması' gerekliliğidir. Zira, Türkiye ve Türk Dünyası'nın diğer unsurları farklı farklı güçlerle müttefiklik ilişkisi içinde olursa bu durum; öncelikli olarak zihniyet farklılaşmasını, ardından yapısal farklılaşmayı ve nihayetinde Türkiye ve Türk Dünyası'nın karşı karşıya gelmesini beraberinde getirebilir. Örneğin, Orta Asya'daki kimi Türk Cumhuriyetleri ABD'yle sıcak ilişkiler içindeyken, diğerleri Rusya veya Çin'le yakınlaşırsa, bir de bunun üstüne Türkiye AB üyesi olursa Türk Birliği nasıl gerçekleştirilebilir? Türkiye, genelde Türk Dünyası'na özelde de Orta Asya'ya kayıtsız kalamaz. Türkiye, Orta Asya'da Soğuk Savaş sonrası dönemde 'Yeni Büyük Oyun'un[49] oynanmaya başlandığını ve ister istemez Türkiye'nin de bu oyunda yer almak zorunda olduğunu idrak etmelidir.

---

[48] Dış Haberler, **Zaman**, 23.03.2005.

[49] Büyük Oyun kavramı 1830'larda Orta Asya'daki İngiliz-Rus rekabetini anlatmak için Rudyard Kipling tarafından ortaya atılan bir kavramdır. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. EDWARDS, Matthew, "The New Great Game and The New Great Gamers: Disciples of Kipling and Mackinder", **Central Asian Survey**, March 2003, Volume:22, Issue:1, s.83-103.

SONUÇ

Strateji, jeostrateji ve jeopolitik kavramları ne anlama gelmektedir ve aralarında nasıl bir bağ vardır? Eğer aralarında bir bağ var ise bu bağın şekillenmesi tarihsel süreçte nasıl bir seyir izlemiştir? Aralarında bir hiyerarşi var mıdır? Jeopolitik teoriler ülke dış politikalarını gerçekten de etkilemekte midir? Jeostrateji ve jeopolitiğin genel olarak ülke dış politikalarındaki özelde de Türk Dış Politikası'ndaki yeri nedir?

Bu ve benzeri sorunsallara cevap bulmak amacıyla yapılmış olan bu çalışma, okuyucuya bir nebze de olsa ışık tutmaya çalışmıştır. Strateji, jeostrateji ve jeopolitik kavramlarının taşıdığı anlamlar tarihsel süreç içerisinde, ülkeden ülkeye ve düşünürlerin bakış açılarına göre şekillenmiştir. Bu üç kavram hakkında birbirinden çok farklı tanımlar yapılsa dahi, "coğrafya ve ülke" gibi unsurlara hemen hemen bütün tanımlarda rastlanmaktadır. Bu da göstermektedir ki, belirli ölçüde olsa da, kavramsallaştırma düzeyine ulaşılabilmiştir.

Bu kavramlardan herhangi birini analizlerine dahil etmek isteyen kişiler diğer kavramları da göz önünde bulundurmak zorundadır. Bu zorunluluk kavramların sürekli etkileşim halinde olması ve şekillenme aşamalarında birbirlerinden büyük ölçüde etkilenmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Örneğin; savaş hazırlıkları yapan bir komutanın savaş alanındaki hedeflere verdiği önem sırası; tankların yok edilmesi ve köprülerin ele geçirilmesi...böylelikle denizden gelecek desteğe yol açılması... daha sonra denizden gelen desteğin yardımıyla düşmanın "çevrelenmesi"... çevrelemeden sonra hava kuvvetlerinin desteğinin sağlanması ve stratejik "X" tepesinin ele geçirilmesi v.b. olabilir. Aynı şekilde bir jeopolitik teorisyeni de düşmanın çev-

relenmesi gerektiğini (Spykman), deniz kuvvetlerinin geliştirilmesi gerektiğini (Mahan) veya düşmanın stratejik noktalara sahip olmasının engellenmesi gerektiğini (Mackinder - Almanya'nın Doğu Avrupa'ya sahip olmasının ABD ve İngiltere açısından en önemli stratejik kayıp olacağını düşünmesi-) ileri sürebilir. Görüleceği gibi stratejik, jeostratejik ve jeopolitik tahliller benzer mantıksal çözümlemelere sahiptirler.

Bu kavramların aralarında bir hiyerarşi olduğu söylenebilir. Strateji kavramını günümüz konjonktüründeki genel anlamıyla yani Büyük Strateji olarak kabul edilirse, bu kavram hiyerarşinin tepesine konulabilir. Jeopolitik, Büyük Strateji'nin: jeostrateji de jeopolitiğin bir saç ayağı olarak düşünülebilir. Böylesi bir hiyerarşi kesinlik göstermemekte ve karşılaşılan duruma göre kavramların önem sırası değişebilmektedir. Örneğin; Kıbrıs'ın Türkiye açısından taşıdığı değer savaş tehdidi ile karşı karşıya kalma riski varsa jeostratejik, ekonomik bir kazanım söz konusuysa jeopolitik olabilir. Bunun sonucunda politika belirlenmesinde asıl göz önünde bulundurulması gereken kavram değişkenlik gösterebilir.

Strateji, jeostrateji ve jeopolitik kavramlarının en önemli özellikleri geleceğe ilişkin projeksiyonlar sunabilmeleridir. Bu kavramlar "statik" olguların incelenmesinden öte eğer şöyle bir yol takip edilirse... gibi cümlelerle başlayan ve uzun vadeli Milli Hedefler konusunda önerilerde bulunan kavramlardır. Böylesine "aktif" kavramlar, bilimsel bir temel üzerine inşa edilmeleri kaydıyla incelemeye değer kavramlardır. Özellikle jeopolitik teoriler söz konusu olunca, bu teorilerin uzun ve kapsamlı çalışmaların sonucu ortaya çıktıkları görülmektedir. Bu teorilerin uygulamaya rehberlik ettikleri tarihsel süreçte ispatlanmıştır. Jeopolitik teorilerin ülke dış politikalarına etkileri; "Amerikan Dış Politikası'nda Jeostrateji ve Jeopolitiğin Yeri (Spykman'den Kennan'a Çevreleme Politikası ve Soğuk Savaş Örneği)" ve

"Alman Dış Politikası'nda Jeostrateji ve Jeopolitiğin Yeri (Haushofer, Hitler ve İkinci Dünya Savaşı Örneği)" adlı bölümlerde ortaya konmuştur. Fakat, bu etkilerin ne ölçüde olduğu günümüzde de tartışmalıdır. Bu iki ülkenin seçilmiş olmasının nedeni jeopolitik teorilerin esas olarak bu ülkelerde gelişmiş olmasıdır.

Jeostrateji ve jeopolitiğin genel olarak ülke dış politikalarındaki özelde de Türk Dış Politikası'ndaki yerini ortaya koymaya çalışmak birbirinden çok farklı gibi gözüken birçok etkeni göz önünde bulundurmayı gerektirmektedir. Çünkü, tarihsel gelişim çizgisinden coğrafi faktörlerin öneminin değişkenliğine, teorilerin katkılarından/yönlendirmelerinden ülkelerin uygulamalarına kadar birçok faktörün etkisi göz önünde bulundurulmalıdır. Bu kavramların ülke dış politikalarındaki anlamları zamana ve mekana göre değişkenlik gösterse de Haushofer'den Colin Gray'e kadar birçok düşünürün belirttiği gibi; "Coğrafya kaçınılmazdır."

Jeostrateji ve jeopolitiğin ülke dış politikalarındaki yeri açısından göz önünde bulundurulması gereken ilk unsur bir milletin gücünü tayin ederken en az değişen unsurlardan biri olarak coğrafyanın göze çarpmasıdır. Uluslararası ilişkilerin sahnesi dünya yüzeyi olduğu için olayların coğrafya ile ilgisi yakındır. Napolyon daha ileriye giderek "bir milletin dış politikası coğrafyasının sonucudur" demiştir. Sir Austen Chamberlain de "coğrafi unsur İngiliz dış siyasetinin ana prensibini teşkil eder" diye yazmıştır. Bazı coğrafi unsurlar tarihi olayları meydana getirir. Coğrafi şartların yarattığı bazı icaplara uyularak, ittifak ve birleşmeler ideolojik ve siyasi inançlara bakmadan yapılabilir. Dış siyaset, coğrafyayı bir kenara iterek ve yalnız siyasi faktörlere dayanarak takip edilemez. Muhafazakar ve ihtilalci iki memleketin sırf coğrafi zaruret yüzünden ittifak yapmaları

mümkündür. Yalnız ideolojik esasa dayanarak yapılan ittifaklar coğrafya realitesi karşısında sarsıntılar geçirmeye mahkumdur.[1]

İkinci olarak, ülke dış politikaları açısından en sürekli unsurlardan biri olan coğrafya, aynı zamanda günümüz konjonktüründe uluslararası ilişkileri en fazla etkileyen unsurlardan biridir. Sınır, toprak ve azınlık sorunları; kıta sahanlığı ve karasuları anlaşmazlıkları; deniz hukuku, ticari anlaşmalar, global strateji ve güç değerlendirmesi gibi hususlar, denilebilir ki, çağımız dünyasında uluslararası ilişkileri en fazla etkileyen konulardır. Bunların hemen tümüyle coğrafi faktörlerle ilgili bulunduğu göz önünde tutulursa, ülkelerin coğrafyalarından doğan özelliklerin uluslararası ilişkileri ne derece etkileyebileceği gerçeği daha iyi ortaya çıkmış olur.[2]

Jeostrateji ve jeopolitiğin ülke dış politikalarındaki yeri; ilgili ülkenin tarihine, uluslararası konumuna, dış politika sorunlarına ve uluslararası konjonktüre bakılarak analiz edilebilir. Ülkeler açısından jeostratejik ve jeopolitik faktörlerin etkileri değişkenlik gösterebilir. Hatta aynı ülke, tarihsel süreçte jeostrateji ve jeopolitiğe farklı anlamlar yükleyip, farklı bakış açıları geliştirebilir. Örneğin; İkinci Dünya Savaşı öncesi Almanya'sında jeopolitik kavramı neredeyse savaş bilimiyle eş anlamlı olarak algılanıyor ve Alman yayılmacılığını meşrulaştırıcı bir araç olarak görülüyordu. Günümüz Almanya'sında ise bu kavramlar savaştan öte ekonomik kazanımların arttırılması yönündeki faaliyetlere ve AB eksenindeki politikalara göre şekilleniyor ve algılanıyor. İtalya'nın Akdeniz'e bakışı İkinci Dünya Savaşı öncesi "Bizim Deniz (Mare Nostrum)" kavramı

---

[1] ATAÖV, Türkkaya, "Milli Gücü Meydana Getiren Unsurlar", **A.Ü.S.B.F Dergisi**, Cilt: XVI, No: 1, Mart-1961, s.186.

[2] GÜNEL, Kamil, **Coğrafya'nın Siyasal Gücü**, 3.Baskı, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2002, s.17

ile sloganlaştırılmışken günümüzde bu denize turizmin gelişmesi açısından sahip oldukları bir nimet veya kaçak göçmenlerin kullandığı güzergah olarak bakmaktadırlar. Aynı şekilde gücünün zirvesindeki Osmanlı, Ege Denizi'ne bir iç deniz olarak bakarken Türkiye, bu denizi en önemli dış sorunlarından biri olarak görmektedir.

İlgili ülkenin jeostrateji ve jeopolitik kavramlarına bakış açısı karşı karşıya kaldığı dış politika sorunlarına bakılarak da anlaşılabilir. Bir ülkenin dış politika sorunlarından önemli bir bölümü jeostratejik ve jeopolitik yönleri olan sorunlarsa o ülkenin bu kavramlara verdiği önem artmaktadır. Türkiye, bu konuda örnek teşkil eden bir ülkedir. Karşı karşıya kaldığı çoğu dış politika sorununda jeostratejik ve jeopolitiğin önemli bir rolü vardır ve bu nedenle bu kavramların ifade ettiği anlamlar Türkiye açısından önemlidir. Türkiye'de, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin hala en önemli kurum olması ve dış politika sorunlarına ilişkin politikalarda söz sahibi olmak istemesi bunun somut bir göstergesidir. Örneğin; Norveç, denize ekonomik bir alan olarak bakarken ülkemiz tehditlerle dolu bir alan olarak bakmakta, bakış açılarındaki bu farklılık iki ülkenin dış politika sorunları arasındaki farklılığı da ortaya koymaktadır.

Uluslararası konjonktür jeostrateji ve jeopolitik kavramlarının en önemli belirleyicisidir. Uluslararası konjonktür değiştiği zaman jeostrateji ve jeopolitik kavramlarının ifade ettiği anlamlar değişebilmektedir. Osmanlı'nın dünya ticareti açısından taşıdığı değer Coğrafi Keşifler'le birlikte değişmiş ve bu değişim Osmanlı'nın jeostratejik ve jeopolitik konumu konusunda algılama farklılığını beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı oluşan yeni düzende tampon ülke haline gelmesi de bu farklılaşmanın diğer bir örneğidir. Petrol öncesi ve sonrası dönemde Ortadoğu'nun ve yakın zamanlarda Hazar Bölgesi'nin jeostratejik ve jeopolitik öneminin farklılaşmış olması ise

doğal kaynakların ülkelerin jeostratejik ve jeopolitik konumları üzerindeki etkilerine işaret etmektedir.

Genelde coğrafyanın özelde ise jeostrateji ve jeopolitiğin ülke dış politikalarındaki yerini ana hatlarıyla ortaya koyduktan sonra bu kavramların en önemli katkılarından birinin dış politikaya geniş bir perspektiften bakma olanağı sağlaması olduğu söylenebilir. Kalıcı ve kapsamlı bir stratejik yaklaşım geçmiş-konjonktür-gelecek bağlantısını kurabilen bir "tarihi derinlik analizi" ile iç bölgesel-uluslararası parametreler arasındaki sağlıklı bir geçişkenlik kurabilen "coğrafi derinlik analizi"nin kesişim alanında ortaya çıkar. Bir ülkenin stratejik derinliğinin zeminini oluşturan jeokültürel, jeopolitik ve jeoekonomik unsurlar bu kesişim alanı içinde anlamlılık kazanır.[3]

Dış politika analizlerinde jeostratejik ve jeopolitik gerçekleri göz önünde bulundurmak ve bu gerçeklerin gereklerine göre hareket etmek anlamlı ve bütüncül bir yaklaşım olacaktır. Karl Haushofer'in dış politikada jeopolitiğin önemine vurgu yapan şu sözleri gerçekten anlamlıdır:

> *"Gözlerimiz, geleceğin karanlığını delemese de, bilimsel jeopolitik analizler bize kimi tahminlerde bulunma imkanı verir. Bu yüzden bizim - ve özellikle diplomatlarımızın- jeopolitik konusunu, gerekli olduğunu sandığımızdan daha ciddi şekilde araştırma girişiminde bulunmamız gerekmiyor mu? Soruyu ortaya atmak, cevap vermektir. Özellikle devlet adamlarımızın, devletin ve ulusun kaderini gecenin bilinmezliğine götürmeden evvel, politikanın bilimsel yollarla saptanabilen bü-*

[3] DAVUTOĞLU, Ahmet, "Stratejik Derinlik", **2023 Dergisi**, Sayı:11, Ankara, 15 Mart 2002, s.42-43.

tün yönlerini tanımış olmaları gerekir. Devlet idaresi eğitiminin tek ön gereksinimleri olarak kabul edilen hukuk ve siyaset bilimi, yeterli bir eğitim sağlamıyor. Sağlam bir coğrafya ve tarih bilgisi de bir o kadar önemli. Hepsinden önemlisi, gelecekteki liderlerimizin jeopolitik analizle yetiştirilmesi gereklidir."[4]

Türk Dış Politikası açısından bu kavramların taşıdığı anlama baktığımızda, önemli ve değişmesi pek mümkün olmayan bir gerçekle karşılaşmaktayız. Türkiye, mevcut uluslararası konumuyla jeostratejik ve jeopolitik tahlillere ihtiyaç duyan ve dolayısıyla bu tahlillere önem vermek zorunda olan bir ülkedir. Türkiye, küresel bazda analiz yapan çoğu jeopolitik teoride adı geçen, mevcut dış politika sorunlarının çoğunda jeostratejik ve jeopolitik yönler bulunan ve gerek teorik anlamda gerekse pratikte strateji oluşturmaya çalışan hegemon ülkelerin sürekli göz önünde tutması gereken bir ülkedir. Böylesi bir coğrafi konuma sahip olan Türkiye, bu etkenleri göz ardı ederek politika geliştirme gayreti içinde olamaz. Çünkü, her zaman için dış etkenlere açık olan, kimi ülkelerin stratejik bir müttefik olarak kimi ülkelerin ise hedef tahtası olarak gördüğü bir ülkedir.

Türkiye'nin dış politik ortamı Soğuk Savaş sonrası dönemde köklü bir dönüşüm süreci yaşamıştır/yaşamaktadır. Bu dönüşüm süreci yalnızca Türkiye'ye özgü olmayıp tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Dönüşüm süreçleri her zaman sancılı geçen süreçlerdir ve kimi zaman büyük savaşların arifesinde ve sonrasında (Birinci ve İkinci Dünya Savaşları) kimi zamanda

---

[4] HAUSHOFER, Karl, "Why Geopolitik?", **The Geopolitics Reader**, Ed. Gearoid O. TUATHAIL, Simon DALBY and Paul ROUTLEDGE, Published by Routledge, London, 1998, p.33.

köklü değişimlerin içinde ve sonrasında (Fransız İhtilali ve Soğuk Savaş'ın bitimi) yaşanmaktadır.

Dinamik bir süreç içinde bu dinamizmin kaçınılmaz parçası olarak farklı nitelikte ve düzeyde bunalımlarla yüzleşmek zorunda kalan toplumların kimileri bu bunalımları içine kapanarak, kimileri ise alabildiğine bir stratejik açılma ile bu bunalımlara meydan okuyarak aşmaya çalışırlar. Bir kıta devleti olan ABD'nin iç savaş sonrası yaşadığı izolasyon politikası, bir ada devleti olan Japonya'nın sömürgecilikle karşılaştıktan sonra kapılarını dış dünyaya kapatarak bir iç temerküz[5] alanı oluşturma çabası içe kapanarak bunalımı aşma çabasının başarılı misalleri arasında yer alır. Bazı toplumların tarihi tecrübeleri ve coğrafi konumları ise buna kesinlikle el vermez. Dünya ana kıtasının merkezinde ya da jeostratejik havzaların kesişim bölgelerinde bulunan veya çok kültürlü bir yapıyı kendi paradigması içinde sürdüregelmiş olan toplumların dış faktörlere tepki olarak içe kapanmaları ise ya mümkün değildir ya da kısa dönemli olarak mümkün olsa dahi çözüm üretici değildir. Bu şartlarda içe kapanan toplumlar ya dış faktörlere ya da iç parçalanmaya yol açan bunalım çelişkileri ile içten içe çözülmeye giderler.[6]

Türkiye ikinci grup ülkeler arasındadır ve içe kapanarak değil, yeni bir özgüven ve iddia ile dışa açılarak bunalım unsurlarını güç unsurları haline dönüştürebilir. Dünyanın kuzey-güney ve doğu-batı istikametindeki en stratejik kuşağının merkez hattı üzerinde bulunan Türkiye'nin içe kapanması coğrafi açıdan mümkün değildir. Türkiye'yi 20. yüzyılın konjonktürel

---

[5] Temerküz kelimesinin sözlük anlamı; bir merkezde toplanmak, merkezleşmek, yığılmaktır. YEĞİN, Abdullah, **Yeni Lügat**, Hizmet Vakfı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1978, s.711.

[6] DAVUTOĞLU, Ahmet, **a.g.m.**, s.44.

şartları içinde ortaya çıkan sıradan ulus-devletlerden ayıran tarihi miras farkı da içe kapanmayı imkansız hale getirmektedir.[7]

Jeopolitik konumunu iyi analiz edebilmiş bir ülke, dış ilişkilerini hangi oluşumlar ekseninde şekillendireceği yani nasıl bir alternatifler menüsü içinde hareket etmesi gerektiği konusunda daha doğru yaklaşımlar ortaya koyabilecektir. Karl Haushofer'in bu konudaki şu sözleri özellikle Türk Dış Politikası açısından gerçekten anlamlıdır:

> *"Bizler, yabancı milletleri gerçekten oldukları gibi görmeliyiz, olmalarını istediğimiz gibi değil... Erich Von Drygalski'nin (Haushofer'in akademik akıl hocası ve Münih Üniversitesi'ndeki tez danışmanı) ara sıra tekrarladığı bu söz, jeopolitik çalışmalarımda bana bir yol gösterici olarak hizmet etti. Geleceğimizi akılsızca tek bir kart üzerine oynamayalım, -jeopolitik açıdan daha eğitimli olan- diğerlerinin, yarım yüzyıl önceden ölmeye mahkum kabul ettikleri arasından müttefikler seçmeyelim. Dünya politikasındaki durumumuzun mantıklı ve cesur analizi sayesinde kutsal toprağımızı utanç verici yenilgilere karşı koruyabiliriz. "Ulusal onurumuzun katlanamayacağı her şeyden uzak dur" uyarıları, yolculuğumuzun yön göstericileridir..."*[8]

Tarihsel süreç içerisinde Türk Dış Politikası'na genel hatlarıyla baktığımızda çoğu dış politika sorununun jeopolitik konumunun doğal bir sonucu olarak ortaya çıktığını, en azından jeopolitik ve jeostratejik konumunun bu sorunların sebeplerinden biri olduğunu görmekteyiz. Buna tezat teşkil edecek

---

[7] DAVUTOĞLU, Ahmet, **a.g.m.**, s.44.

[8] HAUSHOFER, Karl, **a.g.m.**, p.35.

şekilde, jeopolitik teori ortaya koyma konusunda ise Türk düşünürlerin pek de başarılı çalışmalar ortaya koyamadığını görmekteyiz. Bunun iki sebebi olabilir; ilkin, jeopolitik teoriler genelde hegemonluk iddiası taşıyan devletlerde (Almanya, İngiltere, ABD) ortaya çıkan ya da gelişen teorilerdir ve "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" mantığına göre şekillenen Cumhuriyet dönemi dış politikamız bu disiplinin dünya imparatorluğuna ulaşma gibi temel tezleriyle ilgilenmemiştir. İkinci olarak, Türk Dış Politikası genellikle mevcut jeopolitik/jeostratejik konumumuzun önemi ve korunması üzerine inşa edildiği için dinamik bir disiplin olan jeopolitiğe statik/statükocu bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Bu yaklaşım, Türkiye'nin nasıl bir topraksal genişleme yaşaması gerektiğinden öte başka ülkelerin yayılmasının nasıl engelleneceği mantığıdır ve böylesi bir yaklaşım jeopolitik teori geliştirme konusunda bilerek ya da bilmeyerek yetersiz kalmıştır.

EKLER

EK-1 : Jeopolitiğin Soğuk Savaş'ın bitimine kadarki tarihsel gelişimi.....180

EK-2 : Alfred Thayer Mahan ve Deniz Hakimiyeti Teorisi.....181

EK-3 : Halford Mackinder ve Kara Hakimiyeti Teorisi (1904).....182

EK-4 : Halford Mackinder ve Kara Hakimiyeti Teorisi (1919).....183

EK-5 : Alexander P. De Seversky ve Hava Hakimiyeti Teorisi.....184

EK-6 : Zbigniew Brzezinski ve Avrasya Satranç Tahtası.....185

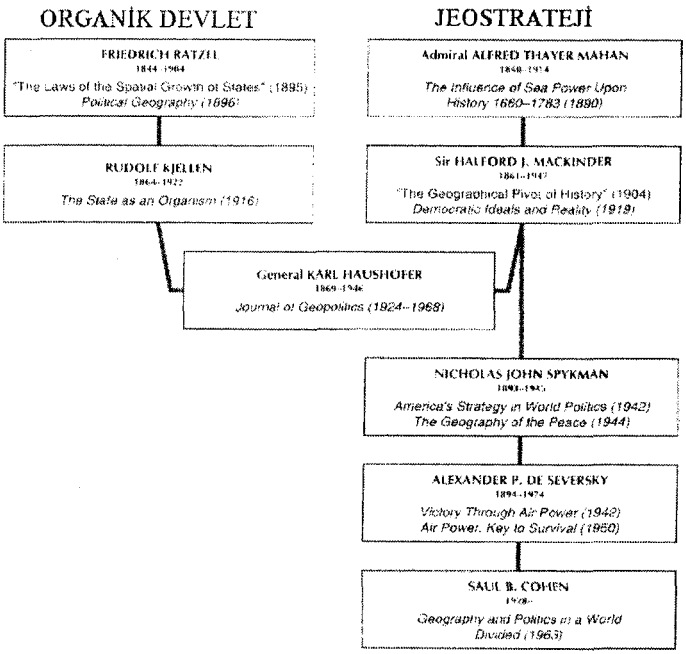
EK-7 : Ramazan Özey ve Merkezi Türk Hakimiyet Teorisi.....186

EK-8 : Amerika Birleşik Devletleri ve Çevreleme Politikası.....187

EK-9 : Zbigniew Brzezinski ve Volkanik Bölge Tanımı.....188

EK-1

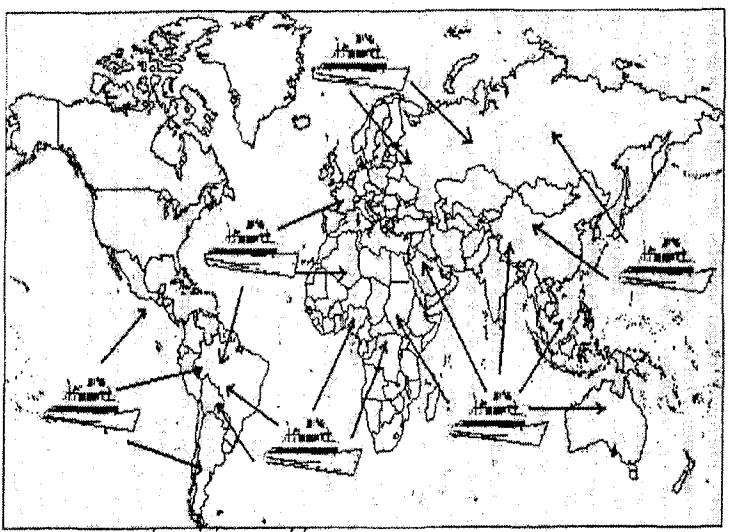
JEOPOLİTİĞİN SOĞUK SAVAŞ'IN BİTİMİNE KADARKİ TARİHSEL GELİŞİMİ

KAYNAK: *GLASSNER. Martin Ira.* ***Political Geography,*** *Published by John Wiley & Sons Inc., USA. 1996. p.333.*

EK-2

ALFRED THAYER MAHAN ve DENİZ HAKİMİYET TEORİSİ

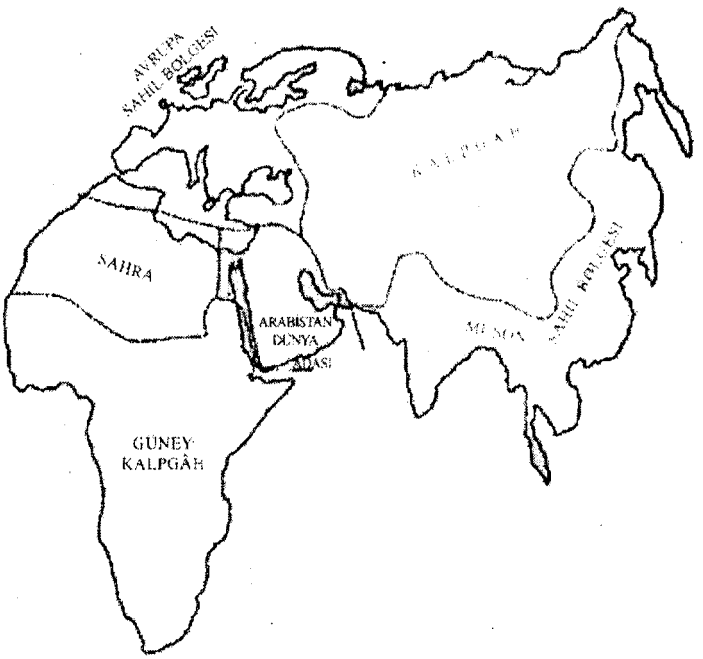

DENİZ HAKİMİYET TEORİSİ

KAYNAK: *ÖZEY, Ramazan,* ***Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği,*** *Aktif Yayınevi, İstanbul, 2002, s.223.*

EK-3

HALFORD MACKINDER VE KARA HAKİMİYETİ TEORİSİ (1904)

KAYNAK: *TEZKAN, Yılmaz, M. Murat TAŞAR,* ***Dünden Bugüne Jeopolitik****, Ülke Kitapları, İstanbul, 2002, s.82.*

EK-4

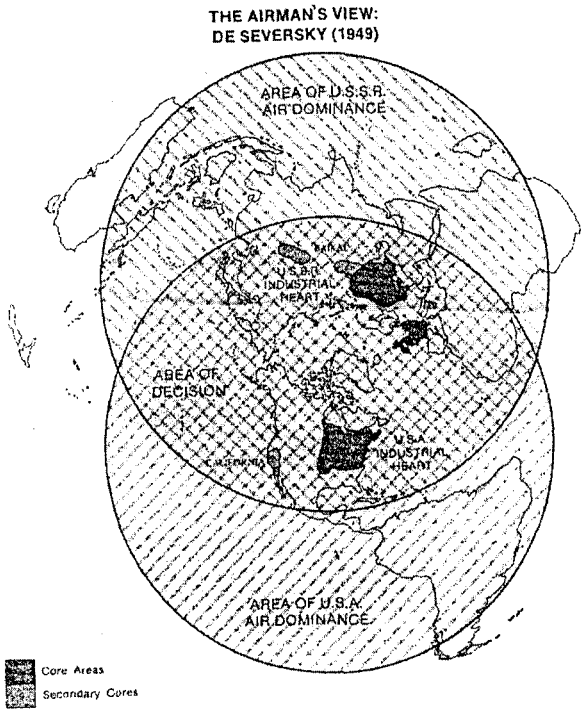
HALFORD MACKINDER VE KARA HAKİMİYETİ TEORİSİ (1919)

KAYNAK: *TEZKAN, Yılmaz, M. Murat TAŞAR,* ***Dünden Bugüne Jeopolitik****, Ülke Kitapları, İstanbul, 2002, s.83.*

EK-5

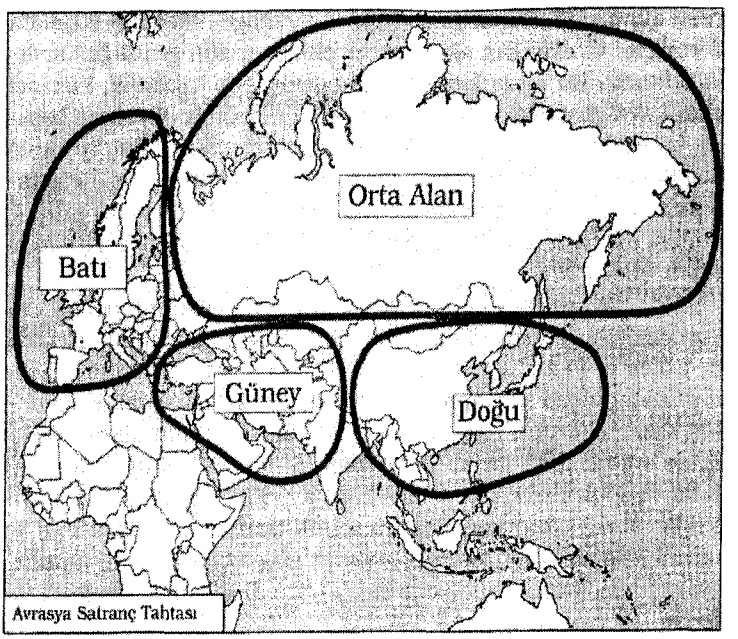
ALEXANDER P.DE SEVERSKY ve HAVA HAKİMİYETİ TEORİSİ

KAYNAK: *GLASSNER. Martin Ira.* ***Political Geography****, Published by John Wiley & Second Edition, USA. 1996. p.330.*

EK-6

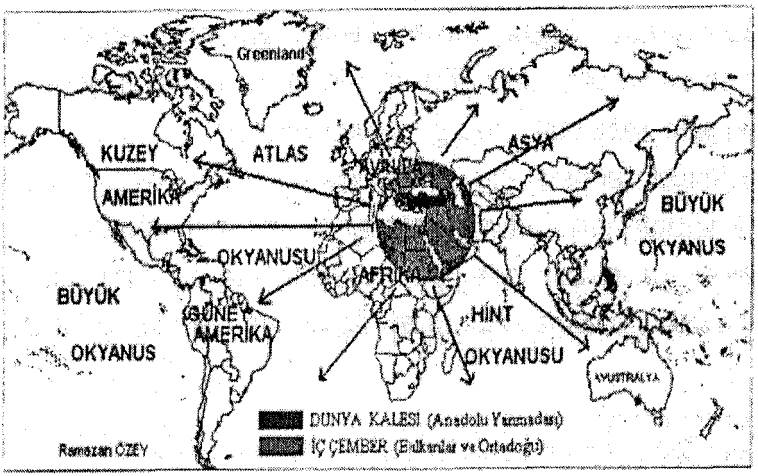
ZBIGNIEW BRZEZINSKI ve AVRASYA SATRANÇ TAHTASI

KAYNAK: *BRZEZINSKI, Zbigniew,* ***Büyük Satranç Tahtası****, Çev. Ertuğrul DİKBAŞ, Ergun KOCABIYIK, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998, s.35.*

EK-7

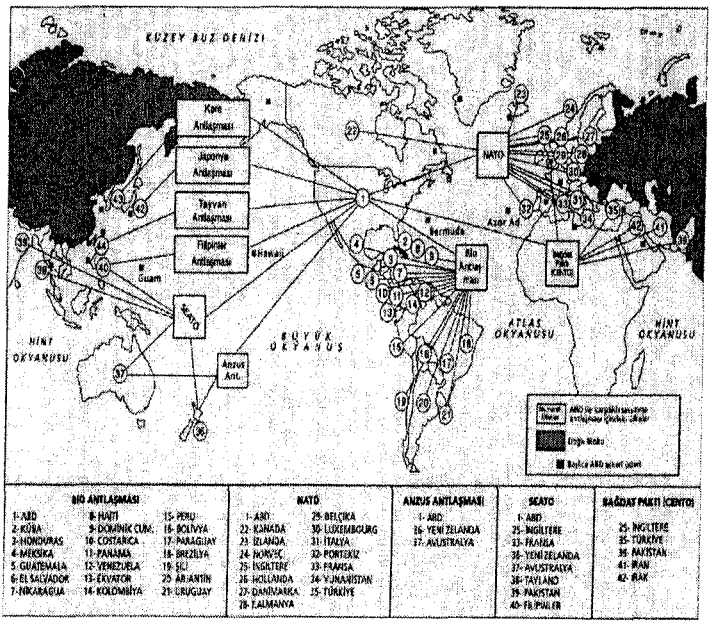
MERKEZİ TÜRK HAKİMİYET TEORİSİ

KAYNAK: *ÖZEY, Ramazan,* ***Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği****, Aktif Yayınevi, İstanbul, 2002, s.246.*

EK-8

ABD'nin Çevreleme Politikası (1961 itibariyle)

RİO ANTLAŞMASI		
1- ABD	8- HAITI	15- PERU
2- KÜBA	9- DOMİNİK CUM.	16- BOLİVYA
3- HONDURAS	10- COSTARICA	17- PARAGUAY
4- MEKSİKA	11- PANAMA	18- BREZİLYA
5- GUATEMALA	12- VENEZUELA	19- ŞİLİ
6- EL SALVADOR	13- EKVATOR	20- ARJANTİN
7- NIKARAGUA	14- KOLOMBİYA	21- URUGUAY

NATO	
1- ABD	29- BELÇİKA
22- KANADA	30- LUXEMBURG
23- İZLANDA	31- İTALYA
24- NORVEÇ	32- PORTEKİZ
25- İNGİLTERE	33- FRANSA
26- HOLLANDA	34- YUNANİSTAN
27- DANİMARKA	35- TÜRKİYE
28- F.ALMANYA	

ANZUS ANTLAŞMASI
1- ABD
16- YENİ ZELANDA
17- AVUSTRALYA

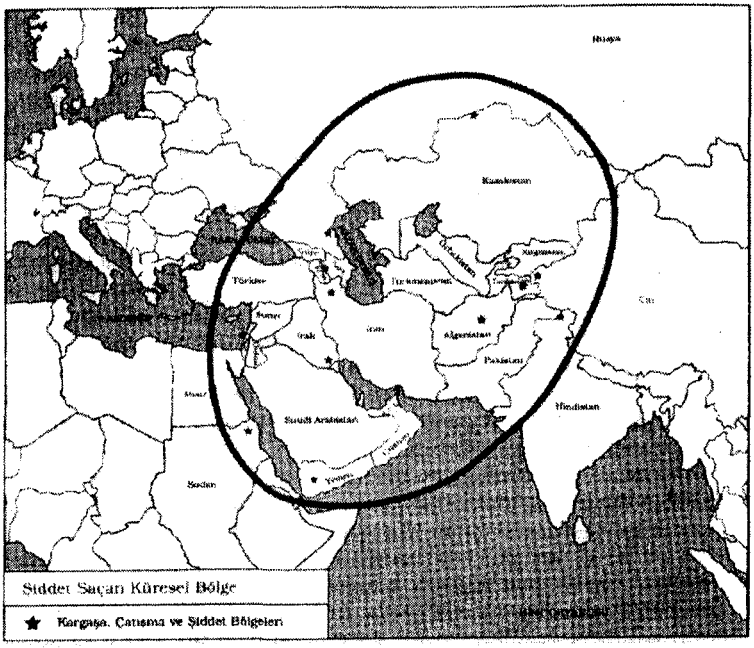
SEATO
1- ABD
25- İNGİLTERE
33- FRANSA
36- YENİ ZELANDA
37- AVUSTRALYA
38- TAYLAND
39- PAKİSTAN
40- FİLİPİNLER

BAĞDAT PAKTI (CENTO)
25- İNGİLTERE
35- TÜRKİYE
39- PAKİSTAN
41- İRAN
42- IRAK

KAYNAK: *ORAN, Baskın* ***Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar****, Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.565.*

EK-9

ZBIGNIEW BRZEZINSKI ve VOLKANİK BÖLGE

KAYNAK: *BRZEZINSKI, Zbigniew,* ***Büyük Satranç Tahtası,*** *Çev. Ertuğrul DİKBAŞ, Ergun KOCABIYIK, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998, s.51.*

KAYNAKÇA

AKAD, Mehmet Tanju, **Stratejik, Taktik, Teknolojik ve Jeopolitik Yönleriyle 20. Yüzyıl Savaşları**, Cilt:1, Kastaş Yayınları, İstanbul, Ağustos-1992.

ARI, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Alfa Yayınları, İstanbul, Mart-2002.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt: 1-2: 1914-1995)**, Alkım Yayınevi, 11. Baskı, İstanbul, 1996.

ATAÖV, Türkkaya, "Milli Gücü Meydana Getiren Unsurlar", **A.Ü.S.B.F. Dergisi**, Cilt: XVI, No.1, Mart-1961, s.181-207.

ATAY, Mehmet, "Jeopolitik (V)", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın**, Sayı:6, Temmuz 1997.

BİLGE, Suat, **Milletlerarası Politika**, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1966.

BOSTANOĞLU, Burcu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.

BRADEN, Kathleen, Fred M. SHELLEY, **Engaging Geopolitics**, Published by Pearson Education Ltd., England, 2000.

....., **Geopolitics**, Longman, London, 1998.

BRZEZINSKI, Zbigniew, "A Geostrategy for Eurasia", **Foreign Affairs**, Vol:76, Number:5, September/October 1997, s.50-64.

....., **Büyük Satranç Tahtası**, Çev. Ertuğrul DİKBAŞ, Ergun KOCABIYIK, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998.

CHASE, Robert S., Emily B. HİLL, Paul KENNEDY, "Pivotal States and US Strategy", **Foreign Affairs**, January-February 1996, s.35-51.

CLAUSEWITZ, Carl Von, **Savaş Üzerine**, Çev. Şiar YALÇIN, Spartaküs Yayınları, İstanbul, Ekim-1997.

CONWAY, W. Henderson, **International Relations -Conflict and Cooperation at The Turn of 21st Century-**, The McGraw-Hill Companies, USA, 1998.

ÇAKMAK, Haydar, **Avrupa Güvenliği**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.

DAMAREST, Geoff, **Geoproperty –Foreign Affairs, National Security and Property Rights-**, Frank Cass, London, 1998.

DAVUTOĞLU, Ahmet, "Stratejik Derinlik", **2023 Dergisi**, Sayı:11, Ankara, 15 Mart 2002 s.42-48.

....., **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.

DEDEOĞLU, Beril, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003.

DEMAREST, Geoff, **Geoproperty –Foreign Affairs, National Security and Property Rights-**, Frank Cass Publishers, London, 1998.

DODDS, Klaus and D. ATKINSON, **Geopolitical Traditions**, Routledge, London, 2000.

DODDS, Klaus, **Geopolitics in a Changing World**, Published by Pearson Education Limited, England, 2000.

....., "Political Geography III: Critical Geopolitics After Ten Years", **Progress in Human Geography**, Volume:25, Issue:3, September 2001.

DOĞANAY, Hayati, **Coğrafya'ya Giriş**, Çizgi Kitabevi Yayınları, 5. Baskı, Konya, 1999.

DOĞANAY, Hayati, Ü. ÖZDEMİR, İ. F. ŞAHİN, **Coğrafya'ya Giriş -2- Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya**, Aktif Yayınevi, Erzurum, 2003.

DOUGHERTY, James E., Robert L. PFALTZGRAFF, **"Contending Theories of International Relations**, Addison-Wesley Educational Publishers Inc., United States, 1997.

DÖNMEZ,Yusuf, "Türkiye Coğrafyasının Ana Hatları", **Yeni Türkiye Dergisi**, Cilt:23-24, Yıl:4, Ankara, Eylül-Aralık 1998, s.91-103.

DUGİN, Aleksandr, **Rus Jeopolitiği –Avrasyacı Yaklaşım-**, Çev. Vügar İMANOV, Küre Yayınları, İstanbul, Temmuz-2003.

EARLE, Edward Mead, **Modern Stratejinin Yaratıcıları**, Çev. Demirhan ERDEM-Çiğdem ERDEM-Gülçin ÜLGEZEN, ASAM Yayınları, Ankara, 2003.

EDWARDS, Matthew, "The New Great Game and The New Great Gamers: Disciples of Kipling and Mackinder", **Central Asian Survey**, March 2003, Volume:22, Issue:1, s.83-103.

ELAZAR, Daniel J., "Political Science, Geography and The Spatial Dimension of Politics", **Political Geography**, Volume: 18, Number: 8, November 1999, s.875-886.

ERHAN, Çağrı, "ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt:1, Sayı:3, Güz 2004.

EROL, Mehmet Seyfettin ve Çiğdem TUNÇ, "11 Eylül Sonrası ABD'nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya", **Avrasya Dosyası**, Cilt:9, Sayı:3, Sonbahar 2003.

ESLAN, Nejat, "Hitler'e Bak Bush'u Anla", **Radikal** (22 Eylül 2003).

ETKİN, Selim, "Orta ve Yakındoğu Tanımı içinde Türkiye Jeopolitiğine Etki Eden Faktörler Üzerine Düşünceler", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı:319, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, Ocak-1989, s.8-22.

EVANS, Graham and Jeffrey NEWNHAM, **The Penguin Dictionary of International Relations**, Penguin Books, London, 1998.

FARINGDON, Hugh, **Strategic Geography, NATO, The Warsaw Pact and The Superpowers**, Routledge, London, 1989.

FETTWEIS, Christopher J., "Sir Halford Mackinder, Geopolitics and Policymaking in the 21st Century", **Parameters: US Army War College Riview**, 00311723, Vol.30, Issue 2, Summer-2000, s.58-67.

FLINT, Colin, "The Geopolitics of Laughter and Forgetting: A World-Systems Interpretation of the Post-Modern Geopolitical Condition", **Geopolitics**, Vol.6, No.3, Published By Frank Cass, London, Winter-2001, s.1-16.

FONTAINE, André, "Fukuyama'dan Huntington'a Yapay Paradigmalar", **İdea Politika Dergisi**, Sayı: 2001/11, Orum Yayıncılık, İstanbul, Yaz-2001, s.24-28.

FOUSKAS, Vassilis K., "US Macht-politik in Eurasia and the Refashioning of the Greater Middle East Alternatives", **Turkish Journal of International Relations**, Volume: 2, Number: 2, Summer-2003.

FUKUYAMA, Francis, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, Çev. Zülfü DİCLELİ, Simavi Yayınları, İstanbul, 1993.

GADDIS, John Lewis, **Strategies of Containment -A Ciritical Appraisal of Postwar American National Security Policy-**, Oxford University Press, New York, 1982.

GARTNER, Scott Sigmund, **Strategic Assessment in War**, Yale University Press, USA, 1997.

Greater Middle East Road Map to Democracy 15-02-2005, www.freeworldacademy.com/globalleader/great.htm.

GLASSNER, Martin Ira, **Political Geography**, Published by John Wiley & Sons İnc., Second Edition, USA, 1996.

GİRGİN, Kemal, **Politika Sözlüğü**, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1982.

GÖNEY, Süha, **Siyasi Coğrafya**, İstanbul Üniversitesi Basımevi ve Film Merkezi, İstanbul, 1993.

GÖNLÜBOL, Mehmet, **Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1978.

....., **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1945)**, Siyasal Kitabevi, 9. Baskı, Ankara, 1996.

GRAY, Colin S., "Coğrafya Kaçınılmazdır", **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya**, Ed. Colin S. GRAY, Geoffrey SLOAN, Çev. Tuğrul KARABACAK, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s.215-237.

....., **Geopolitics, Geography and Strategy**, Frank Cass, London, 2000.

GRIFFITHS, Martin and Terry O'CALLAHAN, **International Relations The Key Concepts**, Routledge, London, 2002,

GÜMÜŞÇÜ, Osman, "Hamid Sadi Selen'in Unutulmuş Bir Makalesi: Osmanlı Coğrafya Literatürü", **Türkiye Günlüğü -Ufukların Efendisi Osmanlılar-**, Sayı:58, Ankara, Kasım-Aralık 1999, s.156-181.

GÜNEL, Kamil, **Coğrafya'nın Siyasal Gücü**, Çantay Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, 2002.

HACISALİHOĞLU, İ. Yaşar, **Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye-Jeopolitik Analiz-**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2001.

HARKAVY, Robert, "Strategic Geography and The Greater Middle East", **Naval War College Review**, Autumn 2001, Volume:54, Issue:4.

HAN, Ahmet Kasım, **Kavram ve Kuram Olarak Strateji Küreselleşen Dünyada Ulusal Strateji**, İ.Ü.S.B.E., İstanbul, Ekim-2001, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

HART, B. H. Liddell, **Strateji, Dolaylı Tutum**, Çev. Cemal ENGİNSOY, ASAM Yayınları, Ankara, 2002.

HAUSHOFER, Karl, "Defense of German Geopolitics", **The Geopolitics Reader**, Ed. Gearoid O. TUATHAIL, Simon DALBY and Paul ROUTLEDGE, Published by Routledge, London, 1998, s.40-43.

....., "Why Geopolitik?", **The Geopolitics Reader**, Ed. Gearoid O. TUATHAIL, Simon DALBY and Paul ROUTLEDGE, Published by Routledge, London, 1998, s.33-35.

HENRIKSON, Alan K., "Distance and Foreign Policy: A Political Geography Approach", **International Political Science Review**, Volume:23, No:4, 2002, s.437-466.

....., "Mental Maps", Ed. Michael J. HOGAN and Thomas G. PATERSON, **Explaining The History of Amerikan Foreign Relations**, Cambridge University Press, USA, 1991.

HERVIG, Holger H., "Jeopolitik: Haushofer, Hitler ve Lebensraum", **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya**, Ed. Colin S. GRAY, Geoffrey SLOAN, Çev. Tuğrul KARABACAK, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s.292-322.

HOLMES, James R., "Mahan, 'A Place in The Sun,' and Germany's Quest for Sea Power", **Comparative Strategy**, January-March 2004, Volume:23 Issue:1, s.27-62.

HUDSON, Valerie M., Christopher S. VORE, "Dış Politika Analizinin Dünü, Bugünü ve Yarını", **Uluslararası İlişkilerin Psikolojisi**, Der. Erol GÖKA, Işık KUŞÇU, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s.1-35.

HUNTINGTON, Samuel S., "Medeniyetler Çatışması mı?", **Medeniyetler Çatışması**, Der. Murat YILMAZ, Vadi Yayınları, 3. Baskı, Ankara, Ekim-2000, s.22-49.

....., "Samuel Huntington'ın Türkiye'de Verdiği Konferans", **Medeniyetler Çatışması**, Der. Murat YILMAZ, Vadi Yayınları, 3. Baskı, Ankara, Ekim-2000, s.163-183.

IAIN, Watson, "Rethinking Strategy and Geopolitics: Critical Responses to Globalisation", ***Geopolitics***, Winter 2001, Volume:6, Issue:3, s.87-117.

İKİEL, Cercis, "Türkiye Fiziki Coğrafyasına Genel Bir Bakış", **Yeni Türkiye Dergisi**, Cilt:23-24, Yıl:4, Ankara, Eylül-Aralık 1998, s.104-115.

İLHAN, Suat, **Dünya Yeniden Kuruluyor - Jeopolitik ve Jeokültür Tartışmaları**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.

....., **Jeopolitik Duyarlılık**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

İŞCAN, İsmail Hakkı, Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt:1, Sayı:2, Bahar 2004.

JABLONSKY, David, "Ulusal Güç", **Stratejik Analiz**, Sayı:17, Eylül-2001, s.89-103.

KARAOSMANOĞLU, Ali L., "Dünya Çapında Stratejiler", **Dış Politika**, Cilt:X-T, Sayı:1, Ankara, Mart-1983, s.12-17.

....., "Clausewitz ve Savaşın Evrensel Yapısı", **Prof.Dr.Ahmet Şükrü ESMER'e Armağan, A.Ü.S.B.F. Yayınları**, No.468, Ankara, 1981, s.138-152.

KENNEDY, Paul, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri (16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar)**, Çev. Birtane KARANAKÇI, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, Mayıs-2001.

....., **Savaşta ve Barışta Büyük Stratejiler**, Çev. Ahmet FETHİ, Eti Kitapları, İstanbul, Nisan-1995.

KESKİN, Funda, **Uluslararası Hukukta Savaş Durumu Dışında Kuvvet Kullanma**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1996.

KING, David C., Mariah MARVIN, David WEITZMAN, Toni DWIGGINS, **United States History**, Addison-Wesley Publishing, USA, 1986.

KINROSS, Stuart, "Clausewitz and Low-Intensity Conflict", **The Journal of Strategic Studies**, Volume:27, No:1, March 2004.

KISSENGER, Henry, **Diplomasi**, Çev. İbrahim H. KURT, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, Mayıs-1998.

KLARE, Michael T., "The New Geography of Conflict", **Foreign Affairs**, Volume:80, Number:3, May/June 2001, s.49-61.

KLIOT, N. And D. NEWMAN, **Geopolitics at The End of The Twentieth Century: The Changing World Map**, Frank Cass, London, 2000.

KOÇ, Yalçın, **Determinizm ve Mekan**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Aralık-1984.

KURU, Ahmet T., "Uluslararası Ortam ve Bölgesel Entegrasyon Teorileri Işığında Türk Birliği Meselesi", Ed. Mim Kemal ÖKE, **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Alfa Yayınevi, İstanbul, 1999.

LANNING, Michael Lee, **En Büyük 100 Asker-Tarihin Gelmiş Geçmiş En Etkili Askeri Liderleri**, Çev. Belkıs Çorakçı DİŞBUDAK, Show Kitap Tarih Dizisi, İstanbul, Aralık-1998.

LAPID, Yosef, "Where Should We Begin? Political Geography and International Relations" **Political Geography**, Volume: 18, Number: 8, November 1999, s.895-900.

LOO, Bernard, "Geography and Strategic Stability", **The Journal of Strategic Studies**, Volume:26, Number:1, March 2003, s.156-174.

MANİSALI, Erol, "Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye ve Avrupa", **Jeopolitik**, Sayı:3, Yıl:1, İstanbul, Yaz-2002 s.7-9.

MAYHEW, R., "Halford Mackinder's 'New' Political Geography and The Geographical Tradition", **Political Geography**, Volume:19, Issue:6, August 2000, s.771-791.

MEGORAN, Nick, "Christianity and Political Geography: On Faith and Geopolitical Imagination", **Faith and International Affairs**, Fall 2004, s.40-46.

MEILINGER, Phillip S., "Alexander P. De Seversky", **Air & Space Power Journal**, Winter 2002, Volume:16 Issue:4.

MUIR, Richard, **Political Geography –A New Introduction-**, Macmillan Press, London, 1997.

MURPHY, Alexander B., " 'Living Together Seperately' Thoughts on The Relationship Between Political Science and Political Geography", **Political Geography**, Volume: 18, Number: 8, November 1999, s.887-894.

MÜTERCİMLER, Erol, **21.Yüzyıl ve Türkiye**, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2000.

O'LOUGHLIN, John and Luc ANSELIN, "Geography of International Conflict and Cooperation: Theory and Methods", **The New Geopolitics**, Ed. Michael Don WARD, Gordon and Breach Science Publishers, Philadelphia, 1992, s.11-38.

O'LOUGHLIN, John and Herman Van Der WUSTEN, "Political Geography of Panregions", **Geographical Riview**, 00167428, Vol.80, Issue 1, January-1990, s.1-13.

O'SULLIVAN, Patrick, **Geopolitics**, Published by Cromm Helm, London and Sydney, 1986.

ONAY, Yaşar, "Soğuk Savaş Sonrası Düzenin Getirdiklerinin Türkiye Jeopolitiğine Yansıması ve Tehdit Farklılaşması", **Jeopolitik**, Yıl-1, Sayı:3, İstanbul, Yaz-2000, s.84-99.

ORAN, Baskın **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

OWENS, Mackubin Thomas, "In Defense of Classical Geopolitics", **Naval War College Review**, 00281484, Vol.52, Issue 4, Autumn-1999, s.60-72.

ÖZEY, Ramazan, **Dünya Platformunda Türk Dünyası**, Aktif Yayınevi, İstanbul, 1999.

....., **Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya**, Aktif Yayınevi, İstanbul, 1999.

....., **Jeopolitik ve Jeostratejik Açıdan Türkiye**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1998.

....., **Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği**, Aktif Yayınevi, İstanbul, 2002.

ÖZTÜRK, Osman Metin, **Dış Politikada Kriz Yönetimi**, Odak Yayınevi, Ankara, 2004.

....., "Türkiye'nin Türk Politikası, Ahıska Türkleri ve ABD". **http://www.turkhaber.org/210.html**

PARKER, Geoffrey, **Geopolitics- Past, Present and Future**, Published by PINTER, Virginia-USA, 1998.

....., "Ratzel, The French Scholl and The Birth of Alternative Geopolitics", **Political Geography**, Volume:19, Issue:8, November-2000, s.957-969.

PELLEGRINI, Robert P., **The Link Between Science and Philosophy and Military Theory: Understanding The Past; Implications For The Future**, Scholl of Advanced Airpower Studies Air University, Alabama, June-1995.

PERTHES, Völker, "America's 'Greater Middle East' and Europe: Key Issues for Dialogue", **Middle East Policy**, Volume:XI, Number:3, Fall 2004.

PLANO, Jack C. And Roy OLTON, **The International Relations Dictionary**, Clio Press, Oxford, 1988.

Preventing Deadly Conflict -Final Report with Executive Summary-, Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict, Carnegie Corporation, New York, 1997.

ROBERTSON, David, **The Routledge Dictionary of Politics**, Routledge, London, 2002.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, İmge Kitabevi Yayınları, 9. Baskı, Ankara, 2001.

SCHUMAN, Frederick L., **International Politics -Anarchy and Order in The World Society-**, McGraw-Hill Company, Seventh Edition, Tokyo, 1969.

SEVGİ, Cezmi, "Jeopolitik ve Jeostratejinin Tarihsel Gelişimi Açısından Türkiye'nin Stratejik Konumu", **Ege Coğrafya Dergisi**, Sayı:4, Bornova-İzmir, Nisan-1988, s.214-249.

SEZGİN, Emin ve Selahattin YILMAZ, **Jeopolitik Esaslar (Ders Notları)**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1965.

SLOAN, Geoffrey, "Sir Halford J. Mackinder: Geçmişten Günümüze Kalpgah Kuramı", **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya**, Ed. Colin S. GRAY, Geoffrey SLOAN, Çev. Tuğrul KARABACAK, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s.16-46.

SLOWE, Peter, **Geography and Political Power**, Published by Routledge, London, 1990.

SMITH, Fiona M., "Refiguring The Geopolitical Landscape: Nation, 'Transition' and Gendered Subjects in Post-Cold War Germany", **Space & Policy**, Vol.5, No.3, 2001, s.213-235.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul, 1996.

....., **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1995.

SPIELGEL, Steven, "Geleneksel Uzay ve Siberuzay: Günümüz Uluslararası Politikasında Coğrafyanın Değişen Rolü", **Avrasya Dosyası Jeopolitik Özel Sayısı**, Cilt:8, Sayı:4, Kış-2002, s.113-123.

SUN-TZU, **Savaş Sanatı**, Çev. Sibel ÖZBUDUN-Zeynep ATAMAN, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1992.

ŞAHİN, Cemalettin, **Coğrafya'ya Giriş**, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 1998.

ŞİMŞEK, Halil, **Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Mart-2002.

TAĞMA, Korkmaz, **Yeniden Yapılanma Kuralları (Jeopolitik, İstihbarat ve Strateji -JİS- İlim, Kural ve Becerisi)**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2001.

TARAKÇI, Nejat, "Deniz Kuvvetlerimizin Yeni Rolü ve Artan Rolü", **Stratejik Analiz**, Sayı:21, Ocak-2002, s.118-125.

....., **Devlet Adamlığı Bilimi: Jeopolitik ve Jeostrateji**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2003.

TAŞDEMİRCİ, Ersoy, "Jeopolitik ve Türkiye'nin Jeopolitik Durumu", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, No.323, Eylül-1989, s.25-55.

TAVKUL, Ufuk, **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002.

TEZKAN, Yılmaz, M. Murat TAŞAR, **Dünden Bugüne Jeopolitik**, Ülke Yayınları, İstanbul, 2002.

"The Heartland Theory", **Canada & The World Backgrounder**, March-2003, Volume:68, Issue:5.

TUATHAIL, Gearoid O., "Eleştirel Jeopolitiği Anlamak: Jeopolitik ve Risk Toplumu", **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya**, Ed. Colin S. GRAY, Geoffrey SLOAN, Çev. Tuğrul KARABACAK, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s.143-167.

TUATHAIL, Gearoid O., John AGNEW, "Geopolitics and Discourse: Practical Geopolitical Reosoning in American Foreign Policy", **The Geopolitics Reader**, Ed. Gearoid O. TUATHAIL, Simon DALBY and Paul ROUTLEDGE, Published by Routledge, London, 1998, s.78-90.

TUNAYA, Tarık Zafer, "Kamu Hukuku ve Jeopolitik", **Jeopolitik**, Sayı:3, Yıl:1, İstanbul, Yaz-2002, s.10-29.

TÜMERTEKİN, Erol, **Ulaşım Coğrafyası**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1987.

TÜRKİYE SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ, **Coğrafya 2001**, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul, Ocak-2001.

UCUZSATAR, Necati Ulunay, **Tarih Boyunca Türk Harp Sanatı Taktik ve Stratejisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986.

WALLERSTEIN, Immanuel, **Jeopolitik ve Jeokültür**, Çev. Mustafa ÖZEL, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993.

WISTRICH, Robert S., **Who's Who in Nazi Germany**, Routledge, London, 1995.

YEĞİN, Abdullah, **Yeni Lügat**, Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1978.

YURDUSEV, A. Nuri, "Huntington'ın Doğruları ve Yanlışları", **Zaman**, 30.06.2005.

ANSİKLOPEDİ ve GAZETELER

Ana Brittanica Genel Kültür Ansiklopedisi.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi.

Meydan Larousse.

Milliyet.

New York Times.

Radikal.

Washington Post.

Zaman.

İNTERNET ADRESLERİ

http://www.birlik.net/birlik/tdha.html

http://www.freeworldacademy.com/globalleader/great.htm

http://www.kimsoft.com/polwar.htm

http://www.turkdunyasi.gen.ms/

http://www.sonshi.com/

http://www.unc.edu/depts/diplomat/AD_Issues

DİZİN

AB, 116, 117, 161, 164, 182, 183

ABD, 24, 32, 59, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 76, 77, 78, 81, 82, 83, 85, 94, 96, 98, 100, 101, 102, 110, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 125, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 150, 154, 166, 170, 174, 177, 178, 179, 181, 183

Acaristan, 112

Afganistan, 24, 82, 93, 115, 116, 117, 118, 141, 143, 177, 179

Afrika, 150

Afrika, 74, 79, 92, 115, 117, 120, 157, 163, 165, 173

Afroavrasya, 140

Akdeniz, 68, 72, 117, 118, 158, 159, 163, 165, 170

Akış Hareketi, 110

Aleksandr Dugin, 44

Alman Dış Politikası, 63, 148, 153, 155, 159

Almanya, 55, 59, 63, 64, 66, 72, 75, 84, 94, 95, 98, 119, 118, 119 125, 149, 151, 152, 156, 158, 167, 168

Amerikan Dış Politikası, 63, 138, 139, 140, 141, 146, 147

Anadolu, 120, 121, 157, 159, 166, 168

Anibal, 119

Ara Bölge, 80, 101, 102, 169

Arap Dünyası, 94

Aristo, 52

Askar Akayev, 183

askeri strateji, 24, 34, 35, 36, 73, 119

Asya, 74, 79, 80, 99, 115, 116, 120, 130, 150, 157, 164, 182, 183

Atatürk, 25, 160, 171

Atlantik, 68, 133, 139, 158

Avrasya, 71, 74, 77, 79, 80, 81, 95, 96, 97, 98, 99, 111, 114, 116, 142, 145, 146, 147, 155, 181

Avrupa, 22, 39, 40, 53, 55, 64, 65, 68, 70, 73, 74, 75, 88, 93, 99, 101, 112, 120, 119, 138, 149, 157, 163, 164, 165, 169, 173, 177, 179, 181

Avustralya, 74, 113, 150, 177, 179

Avusturya, 168

Aydınlanma, 22, 23, 136

Azerbaycan, 99, 158, 170, 178, 180

Bağımsız Bölge, 80

Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı, 161

Balkanlar, 74, 121, 163, 165, 170, 173, 175

Bangladeş, 102

Barry Buzan, 93

Basra, 163, 170

Batı Avrupa, 79, 85, 100, 139

Benjamin Most, 136

Berlin Duvarı, 82

Beserabya, 167

beşeri coğrafya, 48, 56, 116

Bilge Kağan, 53

bilişsel davranışçılık, 133

Billy Mitchell, 76

Birinci Dünya Savaşı, 25, 26, 76, 139

Boğazlar Sorunu, 161

Boğazlar, 120, 157, 158, 160, 163, 164, 166

Brezilya, 101, 102

Britanya, 65, 68, 72, 95

Bulgaristan, 158, 178

Büyük İskender, 25

Büyük Oyun, 184

Büyük Satranç Tahtası, 94, 95, 114, 170

Carl Ritter, 55

Cebelitarık, 65

CENTO, 143

Cezayir, 101, 115

Clausewitz, 20, 21, 23, 24, 25, 28, 29, 55, 63

coğrafi konum, 48, 57, 79, 117, 120, 126, 141, 159, 161, 162, 164, 169

coğrafya, 24, 34, 35, 36, 39, 42, 45, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 70, 71, 103, 114, 115, 116, 117, 119, 121, 122, 123, 124, 126, 128, 131, 132, 134, 135, 137, 158, 162, 177, 178

Colin Gray, 43, 122, 123, 146

Conway W. Henderson, 43

Çanakkale Boğazı, 159

Çevreleme politikası, 142

çevresel gerekircilik, 133

çevresel ihtimaliyetçilik, 134

Çin, 19, 74, 81, 85, 94, 95, 98, 101, 116, 117, 143, 172, 177, 183

Danzig, 167

Darwin, 56

De Seversky, 75, 76, 77, 114

Demopolitik, 60

Deniz Hakimiyeti Teorisi, 63, 114

Doğu Avrupa, 74, 75, 79, 80, 106, 118, 150, 165

Doğu Sibirya, 143

Dover Boğazı, 65

Domino Taşları, 101

Du Picq, 25

Dünya Adası, 73, 74, 75, 121, 144

Edward Mead Earle, 28, 30, 31

Ege Adaları, 167

Ege Denizi, 158, 167

Eisenhower, 147

Ekopolitik, 60

Eksen/Mihver Devletler Teorisi, 101

Eler Ganiyev, 183

Eleştirel Jeopolitik, 103

Ellen Churchill Semple, 59

Emily Hill, 101, 173

Endonezya, 99

Ermeni Sorunu, 161

Ermenistan, 158, 177

Etiyopya, 102

evrim teorisi, 56

Fernard Braudel, 126

Foch, 25

Fortress America, 78

Francis Fukuyama, 83, 87

Fransa, 68, 85, 94, 98, 112, 117, 118, 119, 125, 158

Fransız İhtilali, 22

Gagavuz Türkleri, 178

Gaius Jullius Cesar, 20

Gallia Savaşı, 20

Gearoid Tuathail, 40, 103, 104

Genel Anarşi, 84

Geoffrey Parker, 39, 42, 43

George Kennan, 144, 145

George Modelski, 69

George Washington, 119

Gerald Segal, 93

Glenn Curtis, 76

Göreli mekan (relative space), 117

Grosswirtshaftraum, 158

Güç Merkezleri Görüşü, 122

Güney Afrika, 101

Güney Amerika, 79, 80

Güney Azerbaycan, 112

Güney Azerbaycan, 178, 180

Güney Dobruca, 167

Güney Kore, 99, 102

Güney Tyrol, 156

Güneydoğu Asya, 80, 116

Gürcistan, 112, 118, 158, 178

Harry Sachaklian, 147

Harry Truman, 145, 146

Harry Truman, 145, 146

Hartshorne, 44, 48

Hartshorne, 44, 48

Harvey Star, 136

Hassas Bölge, 80

Hatay Sorunu, 161

Hausy Scitaklian, 76

Hava Hakimiyeti Teorisi, 63, 75

Hayat Sahası, 149, 152

Hazar, 163, 165, 169, 182

heartland, 120

Hegel, 88

hegemonya, 96

Henry Kissinger, 40

Heredot, 52

Hindistan, 143

Hindistan, 94, 98, 101, 117

Hitler, 58, 63, 119, 148, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 158

Hollanda, 70

IMF, 102

Immanuel Wallerstein, 85, 91, 175

Irak, 93, 115, 117, 141, 143, 147, 158, 167, 174, 178

İbn-i Haldun, 54

İç Asya, 79

İkinci Dünya Savaşı, 19, 63, 64, 69, 119, 143, 148, 155, 159

İncirlik Hava Üssü, 166

İngiltere, 63, 64, 65, 68, 70, 77, 94, 99, 119, 118, 119, 149, 158

İran, 99, 112, 115, 117, 121, 143, 147, 158, 167, 169, 170, 175, 177

İskenderiye, 65

İskoçya, 66, 158

İslam Kerimov, 182

İslam, 53, 88, 92, 126, 172, 173, 182

İspanya, 112, 117, 119, 168

İsrail, 112, 115, 118, 122, 166, 174

İstanbul Boğazı, 159, 173

istihbarat, 24, 122

İsviçre, 119

Japonya, 19, 27, 63, 64, 68, 74, 84, 85, 94, 95, 99, 101, 113

jeoekonomi, 85

jeopolitik mihver, 98, 147, 170

jeopolitik teoriler, 61, 62, 63, 83, 114, 119
jeopolitik, 32, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 50, 51, 60, 61, 62, 63, 66, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 95, 96, 98, 99, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 114, 116, 119, 123, 117, 120, 122, 123, 127, 133, 134, 135, 138, 142, 146, 147, 154, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 166, 168, 170, 172, 175, 176, 177
jeostrateji, 32, 36, 37, 96
jeostratejik oyuncu, 98, 170
Jessica Mathews, 83

John Agnew, 38, 103
John Lewis Gaddis, 146
Jomini, 20, 21, 24, 25, 66
Joseph Nye, 100
Kafkaslar, 115, 121, 163, 173
Kamboçya, 102
Kant, 22, 23
Kara Hakimiyeti Teorisi, 62
Karabağ, 177
Karadeniz, 158, 163, 165, 167, 170
Karar Alanı, 77
Karayip, 81
Karl Haushofer, 42, 50, 58, 63, 130, 148, 152, 154
Katolik, 84, 90
Kavgam, 152, 153, 155, 158
Kazakistan, 178, 182
Kenar Devlet, 142
Kenar Kuşak Teorisi, 62, 63, 114, 115, 169
Kıbrıs Sorunu, 161
Kıbrıs, 112, 161, 174, 178
Kırgızistan, 117, 118, 178, 183
Kırık Bölge, 80
Kırık Kuşak, 80
Kırım Savaşı, 73
Kıta Avrupası, 118
Kıtasal Avrasya, 79
Kıyı Asyası, 80
Kıyı Avrupası, 80
Kieffer, 42
Kolombcu Dönem, 73
Komünist Parti, 144
Konfüçyüs, 92

Kore, 82, 143
Korsika, 112
Körfez Savaşı, 171
Körfez, 171
Kratopolitik, 60
kuvvet planlaması, 122
Kuzey Amerika, 77, 78, 85
Kuzey Irak, 161, 177
Kuzey Kuşağı, 147
Kuzey-Güney çatışması, 86
Küba Krizi, 81
küreselleşme, 106
Ladis K. D. Kristof, 136
Latin Amerika, 84, 92
lebensraum, 149
Lenin, 85
Leninist, 28
Libya, 179
Liddell Hart, 19, 26, 28, 29, 30, 31
Lin Piao, 85
Lindbergh, 76
Lizbon, 97
Lojistik, 21
Londra, 73, 84
Ludendorff, 26, 27
Lübnan, 115, 117, 118

Macaristan, 168
Mackinder, 33, 60, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 85, 119, 125, 141, 142, 145, 146, 147, 148, 157, 168, 169, 184
Mackubin Thomas Owens, 43
Mahan, 60, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 81, 114, 119, 157
Makedonya, 25, 161, 174, 179
Malakka Boğazı, 65
Malta, 65
Margaret Sprout, 43, 132, 134
Marksist, 27, 28
Marmara Denizi, 158, 159
Marx, 88
Medeniyetler Bütünleşmesi, 93
Medeniyetler Çatışması, 89, 90, 114, 115, 116, 171, 173
Meksika, 101, 102, 179
Merkezi Türk Hakimiyet Teorisi, 120, 121
Mısır, 17, 25, 52, 101, 115, 122
Michael Foucalt, 107
Mihver Devlet, 102
Milli Strateji, 32, 33
Moldovya, 158
Moltke, 25
Monroe Doktrini, 151
Montesquieu, 54

Moskova, 73, 175

Musul Sorunu, 160, 161

Mutlak mekan (absolute space), 117

Münih Jeopolitik Enstitüsü, 148

Nahcivan, 158

Napolyon, 22, 24, 119, 126

NATO, 43, 143, 164, 170, 171, 173

Nazarbayev, 182

Nazi, 148, 152, 154, 158

Neomarksist, 85

Nicholas Spykman, 42, 79, 114, 121, 141

Nizamülmülk, 53

Noam Chomsky, 84

Norveç, 143

Orhun Anıtları, 53

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, 178, 181, 182

Orta Asya, 115, 116, 142, 145, 163, 169, 170, 173, 174, 175, 178, 181, 182, 183, 184

Orta Doğu, 40, 72, 80, 113, 115, 116, 117, 118, 147, 150

Osetya, 112

Osmanlı, 53, 121, 120, 174, 182

Özal, 172

Özbekistan, 117, 118

Özbekistan, 178, 182

özgür-istem çevreciliği, 133
Padelford, 42
Pakistan, 101, 115, 143, 144, 147
Pan Bölgeler, 150
Panama Kanalı, 65
pangermenizm, 150, 152
Panideen, 150
Paul Kennedy, 26, 28, 31, 101, 128, 173
Pearcy, 50
Persler, 52
Pirene Dağları, 119
Polonya, 119, 150, 154, 157
Popüler jeopolitik, 106
Portekiz, 70
Pratik jeopolitik, 105
Protestan, 84
Prusya, 25
Quebeck, 112
Ramazan Özey, 120, 121, 122
Ratzel, 56, 58, 59, 60, 130, 135, 148, 156
Reelpolitik, 40, 175
Resmi/akademik jeopolitik, 105
Richard Rosecrance, 83
Rimland, 74, 81, 143

Robert Chase, 101, 173

Robert Kaplan, 84

Roma, 17, 53, 72, 90, 95

Romanya, 158, 167

Rudolf Hess, 155

Rudolf Kjellen, 41, 59

Rusya, 66, 73, 75, 76, 80, 81, 94, 98, 101, 112, 117, 118, 120, 142, 158, 175, 178, 183

Samuel Huntington, 84, 89, 172, 173

SEATO, 143

Selçuklu, 53

Shinto, 27

Siberuzay, 111

Simon Dalby, 146, 103

Singapur, 65

siyasi coğrafya, 47, 48, 49, 50, 51, 55, 56, 123

Soğuk Savaş, 31, 38, 61, 62, 63, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 85, 86, 89, 99, 101,102, 106, 110, 111, 114, 115, 138, 140, 146, 147, 164, 166, 172, 173, 175, 181, 184

Sosyopolitik, 60

Sovyet, 28, 84, 144, 146

Söylem Analizi, 103

söylem, 103, 106, 107, 113

Sproutlar, 132, 133, 135

SSCB, 24, 77, 78, 82, 100, 116, 118, 144, 147, 158, 172, 181

St. Lawrence Nehri, 65

Steven Spielgel, 111

Strabon, 52
strateji, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 45, 55, 66, 76, 77, 114, 121, 122, 123, 125, 126, 146

Su Sorunu, 161

Suat İlhan, 39, 45, 46, 120, 122

Sun-Tzu, 19, 20, 29

Suriye, 112, 115, 117, 125, 158, 167, 174, 179

Süleyman Demirel, 177

Süveyş Kanalı, 65

Tacikistan, 178

Taktik, 18, 29, 36

Taliban, 93

Tarihin Sonu, 83, 87, 115, 116

Topraksızlaşma Teorisi, 110

topyekun savaş, 26, 27

Transilvanya, 167

Trotsky, 26, 27

Tukidides, 52

Türk Dış Politikası, 85, 88, 119, 147, 160, 161, 162, 165, 174

Türk Dünyası, 94, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183
Türkistan, 177

Türkiye, 17, 34, 35, 45, 53, 64, 67, 71, 74, 75, 81, 83, 93, 94, 99, 101, 102, 112, 115, 118, 119, 120, 121, 122, 125, 128, 141, 143, 144, 145, 147, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 183

Türkmenistan, 178

Ukrayna, 99, 118, 158

ulusal strateji, 162
uluslararası ilişkiler, 31, 42, 43, 51, 83, 89, 100, 105, 116, 117, 119, 122, 124, 125, 127, 129, 135, 146, 163, 179

Uygarlıklar Çatışması, 84, 89

Uygur Türkleri, 178

Üçüncü Dünya, 83, 84, 89

Ümit Burnu, 65

Versay Anlaşması, 149

Vidal de la Blance, 135

Vietnam, 20, 24, 82

Vladivostok, 97

Volkanik Bölge, 171

Von Bulow, 55

Vyeçislav Timoteyev, 177

Wagner, 158

Washington, 84

Westphalia Barışı, 22

Whittlesey, 51

William Mitchell, 76

William Petty, 54
William Plaff, 100
William R. Thompson, 69
Wright, 76
Yahudi, 158
yapısal jeopolitik, 105
yaptırım, 118
Yeni Büyük Oyun, 184
Yeni Dünya Düzeni, 82, 114, 118, 163
Yunanistan, 125
Yunanistan, 158, 161, 166, 168, 172, 174, 178
Yunanlılar, 52, 72
Yüksek Strateji, 28, 29, 30, 31
Zaire, 102
Zbigniew Brzezinski, 94

BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ

Kenar Kuşak

irredentizm

MACKINDER

MAHAN

hayat sahası

Kara Hakimiyeti

eksen ülkeleri

Hava Hakimiyeti

çevreleme politikası

BÜYÜK OYUN

CLAUSEWITZ

HAUSHOFER

10 00 TL

ISBN 975-8163-73-6

9 789758 163731

PLATİN

Zafer Çarşısı No: 10-11
Yenişehir / ANKARA
Tel: 0 312. 435 29 69
Fax: 0 312. 434 33 93